

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ BİLİM DALI

KARAKTER EĞİTİMİ SÜRECİNDE DİN EĞİTİMİNİN
ROLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zeynep Büşra ÇALIŞKAN

İstanbul
Eylül-2022

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ BİLİM DALI

KARAKTER EĞİTİMİ SÜRECİNDE DİN EĞİTİMİNİN ROLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zeynep Büşra ÇALIŞKAN

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ramazan GÜREL

İstanbul
Eylül-2022

TEZ ONAYI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne

Bu çalışma, jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Felsefe ve Din Bilimleri Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Doç. Dr. Ramazan Gürel .....

Üye Doç. Dr. Turgay Şirin .....

Üye Dr. Öğretim Üyesi Esra Türk .....

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Erhan İÇENER

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**Karakter Eğitimi Sürecinde Din Eğitiminin Rolü**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Zeynep Büşra ÇALIŞKAN

ÖN SÖZ

Bu tez çalışmasında Karakter Eğitimi Sürecinde Din Eğitiminin Rolü konusu incelenmiştir. Tez çalışmamın planlanmasında, araştırılmasında, yürütülmesinde ve oluşumunda ilgi ve desteğini esirgemeyen, engin bilgi ve tecrübelerinden yaralandığım, yönlendirme ve bilgileriyle çalışmamı bilimsel temeller ışığında şekillendiren sayın hocam Doç. Dr. Ramazan GÜREL'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Teşekkürlerin az kalacağı tüm eğitim hayatım boyunca hocalarımla kazandırdıkları her şey için ve beni gelecekte söz sahibi yapacak bilgilerle donattıklarından dolayı hepsine ayrı ayrı teşekkürlerimi sunuyorum.

Çalışmam boyunca büyük emeği olan Psikolojik Danışman İbrahim İŞBİLİCİ'ye, maddi manevi desteklerini hissettiğim tüm arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Tüm eğitim hayatım ve yaşamım boyunca benden bir an olsun desteklerini ve ilgilerini esirgemeyen her zaman yanımda olan sevgili aileme sonsuz teşekkürler.

Zeynep Büşra Çalışkan

İstanbul-2022

ÖZET

KARAKTER EĞİTİMİ SÜRECİNDE DİN EĞİTİMİNİN ROLÜ

Zeynep Büşra ÇALIŞKAN
Yüksek Lisans, Felsefe ve Din Bilimleri
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ramazan GÜREL
Eylül-2022, 116 Sayfa

Küreselleşen dünyada bireyselleşmenin ön plana çıkması kişisel özelliklerin daha çok gündeme gelmesine sebep olmuştur. Toplum içerisinde kendini bilen, hoşgörülü, empati yapabilen, başkalarına karşı saygılı olan, ötekileştirmeden farklı fikirlere değer veren insanlara ihtiyaç artmaktadır. Bu manada karakter sahibi bireyler yetiştirmenin önemi her geçen gün daha net anlaşılmaktadır. Bu duruma bağlı olarak ülkelerin eğitim sistemlerinde karakter eğitimi planlı, bilinçli bir şekilde yerini almakta, ailede verilmeye başlanarak örgün öğretim sistemi içerisinde devam ettirilmektedir. İyi karakter, doğuştan kazanılan bir özellik olmayıp sosyal yaşam içerisinde insanların özelliklerini tanımaya çalışma, davranışlarla doğruları yapma iradesine dayalıdır. Sonradan kazanılmasından dolayı ahlaki değerlerle sıkı ilişkilidir. Zira karakter eğitimi ve programlarının amacı küçüklükten itibaren ahlaki değerleri olan, doğru şeyler yapan, üreten ve hayatın amacını anlayarak yaşayan bireyler yetiştirmektir. Toplumumuzun değişmesi, yozlaşmasıyla birlikte kaybını yaşadığımız değerlerimiz ve sosyal hayatta artan şiddet, baskı, hırsızlık, kadın cinayetleri gibi yıkıcı davranışlar çoğalmıştır. Bu tarz olumsuz tabloların önlenmesinin temel yolu karakter eğitiminden geçmektedir. Karakter eğitimi erdemli bireyler yetiştirerek yaşanılabilir bir toplum inşa etmeyi hedeflemektedir. Bu çalışmanın amacı, karakter kavramının ana hatlarıyla sınırlarını çizmek, söz konusu kavramın psikolojik ve dini açıdan özelliklerini belirlemek, karakter eğitiminin temel hususlarına işaret etmek ve bu eğitim sürecinin din eğitimi ile entegrasyonun mahiyet ve keyfiyetini ortaya koymaktır. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi literatür taraması taraması yöntemine dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Veri kaynağı olarak ilgili kitaplar, araştırma dergileri, internet siteleri, makale, tez ve benzeri bilimsel kaynaklardan yararlanılmıştır. Elde edilen verilerin bütüncül bir tarzda ve sistematik

olarak sunulmasına gayret edilmiş, gerekli görülen yerlerde analiz ve değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karakter, Eğitim, Karakter Eğitimi, Şahsiyet, Psikoloji, Din

ABSTRACT

THE ROLE OF RELIGIOUS EDUCATION IN THE CHARACTER EDUCATION PROCESS

Zeynep Büşra ÇALIŞKAN

Degree, Philosophy and Religious Sciences

Thesis Advisor: Associate Professor Doctor Ramazan GÜREL

September-2022, 116 Pages

In an increasingly globalized world, individualization and personal characteristics have come to the fore. There is an increasing need for people who are self-aware, tolerant, empathetic, and respectful to others and who value different ideas without marginalizing them. In this sense, the importance of raising individuals with character is understood more clearly every day. In this context, character education takes place in a planned and conscious way in the education systems of various countries; it is starting to be offered first through the family and then continued within the formal education system. Good character is not an innate trait; it is based on the will to try to recognize people's characteristics in social life and to do the right things. Because it is acquired later in life, it is closely related to moral values. The purpose of character education and programs is to raise individuals who have moral values, do the right things, produce, and live by understanding the purpose of life. With the changes to and degeneration of our society, destructive behaviors—such as violence, oppression, theft, and femicides—have increased. The main way to prevent such negative outcomes is through character education. Character education aims to build a livable society by raising virtuous individuals. The aim of this study is to outline the boundaries of the concept of character, to determine the psychological and religious characteristics of the concept in question, to point out the basic issues of character education, and to reveal the nature of the integration of this education process with religious education.

The research was carried out based on the literature review method of document analysis, one of the qualitative research methods. As a data source, books, research journals, websites, articles, theses and similar scientific resources were used. Great

Efforts have been made to present the obtained data in a holistic and systematic manner. Analyzes and evaluations have been made in the parts deemed necessary.

Keywords: Character, Education, Character Education, Personality, Psychology, Religion.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI.....	I
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	II
ÖN SÖZ.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VIII
GİRİŞ.....	1
Araştırmanın Problemi	2
Araştırmanın Yöntemi.....	3
İlgili Çalışmalar.....	3
Karakter.....	6
Şahsiyet (Kişilik)/Mizaç (Huy)	6
Ahlak/Değer	8
Nefs, Fıtrat, Şakile, Garize, Tab' ve Seciye.....	8
Eğitim/Karakter Eğitimi.....	9
BİRİNCİ BÖLÜM.....	11
KARAKTER KAVRAMI.....	11
1.1. Psikolojik Açıdan Karakter	11
1.1.1. Gelişim Psikolojisi Açısından Karakter	11
1.1.2. Karakterin Psikolojik Bileşenleri	13
1.1.3. Karakterin Soya Çekim ve Çevreyle Alakası	16
1.1.4. Karakter Değişikliği.....	18
1.2. Dini (İslami) Açıdan Karakter	21
1.2.1. Kur'an ve Sünnette İnsan Karakterinin Temel Özellikleri.....	21

1.2.2. İslam Düşünce Geleneğinde Karakter Yaklaşımları.....	24
İKİNCİ BÖLÜM.....	26
KARAKTER EĞİTİMİ.....	26
2.1. Karakter Eğitiminin Tanımı	26
2.2. Karakter Eğitiminin Temelleri	28
2.3. Karakter Eğitiminin Amacı, Gerekliliği.....	34
2.4. Karakter Eğitiminin Tarihi	35
2.5. Karakter Eğitimi Etkileyen Kuramlar	38
2.5.1 Psikanalitik Teori.....	39
2.5.2. Sosyal Öğrenme Teorisi.....	40
2.5.3. Davranışçı Gelişim Teorisi	41
2.5.4.1. Dewey'e Göre Ahlak Gelişimi Kuramı	42
2.5.4.2. Piaget'ye Göre Ahlak Gelişimi Kuramı.....	43
2.5.4.3. Kohlberg'e Göre Ahlak Gelişimi Kuramı	45
2.5.4.4. Gilligan'ın Ahlak Gelişimi Kuramı	47
2.5.4.5. Domain (Alan) Kuramı ve Karakter Eğitimi	48
2.5.4.6. Sosyal Duygusal Öğrenme Teorisi	49
2.6. Karakter Eğitiminde Kullanılan Yaklaşımlar.....	50
2.6.1. Değerlerin Doğrudan Öğretimi, Telkin Yaklaşımı	50
2.6.2. Edebiyat Merkezli (Literature Based) Karakter Eğitimi.....	51
2.6.3. Değer Açıklama Yaklaşımı.....	52
2.6.4. Değer Analizi Yaklaşımı	52
2.6.5. Ahlaki İkilem Müzakereleri.....	53
2.6.6. Hizmet Öğrenimi ve Kamu Hizmeti (Service Learning).....	54
2.6.7. Müfredatın Bütünleştirilmesi (Integration of Curriculum).....	55

2.6.8. Çok Stratejili Yaklaşım (Multi-Strategy Approach).....	56
2.7. Dünyadaki Karakter Eğitimi Programları	56
2.7.1. Karakter Eğitimi Ortaklığı (The Character Education Partnership=CEP)	58
2.7.2. Karakter Önemlidir (Character Counts)	58
2.7.3. Duyarlı Sınıflar (The Responsive Classroom).....	59
2.7.4. Pozitif Eylem (Positive Action).....	59
2.7.5. STAR Programı (The Jefferson Center for Character Education).....	60
2.7.6. Duyarlı Toplum (Community of Caring).....	60
2.7.7. Zürafa Kahramanlar (Giraffe Heroes) Programı	60
2.7.8. Heartwood Ahlak (Heartwood Ethics) Programı.....	61
2.7.9. Bireysel Gelişim İçin Ahlaki Değerler Rehberi (AEGID).....	61
2.7.10. Diğer Programlar	61
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	62
DİN EĞİTİMİNDE KARAKTER EĞİTİMİ.....	62
3.1. Karakter Eğitiminde Aile ve Okul	62
3.2. Karakter Eğitimi Açısından Din Eğitiminin Önemi.....	67
3.3. DKAB Dersleri ve Karakter Eğitimi.....	69
3.4. İbadetler ve Karakter Eğitimi.....	76
3.4.1. Abdestin ve Namaz İbadetinin Karakter Eğitimine Katkıları	77
3.4.2. Oruç İbadetinin Karakter Eğitimine Katkıları	80
3.4.3. Zekât İbadetinin Karakter Eğitimine Katkıları	80
3.4.4. Hac İbadetinin Karakter Eğitimine Katkıları	81
3.4.5. Dua ve Zikir İbadetlerinin Karakter Eğitimine Katkıları.....	82
3.4.6. Tövbe İbadetinin Karakter Eğitimine Etkileri	84
3.5. İbadetlerin Karakter Eğitimine Etkilerinin Neticesi	85

SONUÇ	87
KAYNAKÇA	93
ÖZGEÇMİŞ	103

GİRİŞ

Eğitimin temel hedefi, bireyi iyi insan olarak yetiştirmektir. Bu amaçla maddi ve manevi yönleriyle insanı üstün vasıflarla donatma noktasında zorunlu olan özelliklerin neler olması gerektiğine dair yol göstermek, bireye onu mutlu kılacak iyi nitelikleri kazandırmak ve söz konusu nitelikleri kalıcı davranışlar haline getirmeyi amaçlamak eğitim süreçlerinin ortak hareket noktasıdır. Eğitimin manevi boyutu dikkate alındığında üstün karakterli insanlar yetiştirmek için sürdürülebilir eğitim uygulamaları ve programlarının varlığı kaçınılmaz bir realitedir. Bu bağlamda “Nasıl bir insan yetiştirmeliyiz?” sorusu, teorik ve pratik anlamda eğitime dair bütün düşüncelerin merkezinde yer alır. Eğitim, manevi yönüyle aynı zamanda bir kültürlenme faaliyetidir. Kültürel öğeler eğitim vasıtasıyla nesilden nesle aktarılır ve kültürün içinde yer alan olumlu motiflerin varlığı hem bireyin karakter gelişimine hem de toplumların ilerlemesine katkı sağlar. Olumsuz kültürel motifler ise toplumların bir süre manevi açıdan sonra zarar görmesine sebep olabilir. Bu manada karakter eğitiminin eğitim ortamında ve kültür aktarımının desteğiyle verilmesi, iyi ve kötü karşılaştırmalarla beraber kişiyi bireysel ve sosyal yönden geliştiren bir sürecin oluşması için zemin hazırlar (Şimşek ve Alkan, 2019: 1263-1278).

İnsanı güçlü ve etkili kılan temel unsurlardan biri onun karakteridir. Bu önemine binaen karakter eğitimi, eğitimin önemli unsurlarındandır. Karakterin niteliği kişiyi toplumda ön plana çıkaran, bireyin çevresinde sevilmesine veya ondan nefret edilmesine neden olan çok önemli bir değer ve ölçüt olabilmektedir.

Eğitim tarihinde Sokrates, Pestalozzi, Frobel gibi bazı filozof, eğitimci ve pedagoglar, eğitimdeki gayenin bireylerdeki kişilik eğitimi olduğu fikrini kendi görüşleriyle desteklemiştir. Bu düşünürler arasında öne çıkan isimlerden biri Gerhard Buddle'dır. Buddle'ın anlayışına göre bireyler kişilikleri vasıtasıyla belirli bir manevi karakter elde ederler. Buna ek olarak bireyin karakter kazanması ve kendine hâkim olması kişilik eğitiminde önemli yere sahiptir. Ona göre eğitimdeki gaye tamamen manevi bir karakter oluşturmaktır. Buddle bu husustaki görüşünü, bütün dünya nezdinde iyi görünmeye karşılık bir insanın ruhunun zarar görmesi sonucu elde edilen birikimin yararı olmayacağını açıkça ifade ederek dile getirmiştir (Çamdibi, 2003: 445).

Birey ve toplumun gelişimi ve eğitimine doğrudan etki etme noktasında bazı faktörlerden söz etmek mümkündür. Din olgusu, fert ve toplumlar üzerinde önemli etkiler icra etme özelliği ile bu faktörler arasında yerini almıştır. Tıpkı eğitim faaliyetlerinin gözettiği hedeflerde olduğu gibi dinin temel gayelerinden birisi de nitelikli ve karakterli insanlar yetiştirmektir. Eğitim ve dinin bu tarzda kesişen amaçlara sahip olması bu iki olguyu karakter eğitimi bağlamında bir arada düşünebilmeyi olanaklı kılmış, dinin öğretileri ile karakter eğitimi arasında olumlu bir ilişki kurulma ihtimalini gündeme getirmiştir (Karatay, 2011: 440). Bu bağlamda din eğitiminin, insanın karakter oluşumu üzerinde ve insan hayatı bakımından çok önemli bir rolü olduğu savunulmuş; karakter eğitimi sürecinde din eğitimi teori ve uygulamalarının aktif bir şekilde işe koşulmasının gerekliliği vurgulanmıştır (Aybey, 2015: 209). Ayrıca ilerleyen satırlarda da vurgulanacağı üzere ahlâkî eylem ile karakterin çoğu kez aynı anlamda kullanılması ve karakterli insan yetiştirmenin aynı zamanda ahlâklı insan yetiştirmek anlamına gelmesi din eğitiminin söz konusu süreçte aktif rol almasının zorunluluğuna işaret eden bir başka husus olmaktadır (Aybey, 2015: 209). Dinin özünde yer alan iman, ibadet, ahlak ve erdemlerin din eğitimi vasıtasıyla bireylere öğretilmesi amaçlanır. Bu manada din eğitimi demek iman, ibadet ve ahlak eğitimi demektir (Armaner, 1967: 68). O halde sağlam bir din eğitimi sağlıklı bir karakter eğitimi için atılan önemli bir adım olarak görülebilir.

Araştırmanın Problemi

Bu çalışmanın temel problemi, “karakter kavramının anlam çerçevesini dikkate alarak söz konusu kavramın psikolojik ve dini mahiyetini belirlemek; dünyadaki yaklaşım ve uygulamalardan hareketle karakter eğitimi sürecinin ana hatlarına işaret edip bu sürece din eğitiminin nasıl bir katkı sunabileceğini ortaya koymaktır.” Bu çerçevede araştırma sürecinde aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

- Karakter kavramı literatürde nasıl tarif edilmektedir?
- Psikoloji açısından karakter kavramı nasıl anlaşılmaktadır?
- Din eğitiminde karakter eğitimi nedir?

- Karakter eğitiminin tarihi gelişimi nasıldır? Bu eğitimi etkileyen kuram, yaklaşım ve programlar nelerdir?
- Kuran ve sünnette karakter kavramı nasıl anlaşılabilir?
- Din eğitimi teori ve pratikleri karakter eğitimi süreci üzerinde nasıl etkiler icra etmektedir?

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden belge analizi literatür taraması yöntemine dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Literatür taraması, mevcut kaynak ve belgeleri inceleyerek veri toplama esasına dayanır. Bir bilim dalının çeşitli konularında kitap, dergi, makale vs. şeklinde teşekkül eden akademik çalışmaların tamamı o alanla ilgili temel literatürü oluşturur (Kıncal, 2015: 173). Bu doğrultuda, çalışmaya kaynaklık eden veriler, literatür taramasıyla kütüphanelerden ve internetten elde edilen bilgiler ile sağlanmıştır. Veri kaynağı olarak ilgili kitaplar, araştırma dergileri, internet siteleri, makale, tez ve benzeri bilimsel kaynaklardan yararlanılmıştır. Elde edilen verilerin bütüncül bir tarzda ve sistematik olarak sunulmasına gayret edilmiş, gerekli görülen yerlerde analiz ve değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır.

İlgili Çalışmalar

Karakter kavramı, karakter eğitimi ve din eğitimi-karakter eğitimi ilişkisi konularını müstakil olarak ele alan akademik çalışmalar bulunmaktadır. Karakter kavramını konu edinen çalışmaların hemen tamamında bu kavrama ve ilişkili olduğu diğer kavramlara yönelik bilgiler benzer ifadelerle verilmiştir. Karakter eğitiminin tarihi, bu eğitimi etkileyen kuram, yaklaşım ve programlarla ilgili önemli çalışmalardan birisi Ferhat Uysal tarafından 2008 yılında hazırlanan “*Karakter Eğitimi Programlarının Değerlendirilmesi*” başlıklı yüksek lisans tezidir. Uysal tezinde karakter eğitimi kavramı ile ilgili kavramlar, söz konusu eğitimin tarihçesi, karakter eğitimine etki eden kuram ve yaklaşımlar ve dünyadaki karakter eğitimi program ve organizasyonları hakkında bilgi vermiş, konu edindiği programların bir değerlendirmesini yaparak tezini tamamlamıştır. Bu çalışma özellikle karakter eğitimi ile ilgili programlar hakkında genel bir çerçeve çizmesi yönüyle önemlidir.

Fatih Üstünyer 2009 yılında “*Karakter Eğitimi ile İlgili Eğitimcilerin Görüşleri Üzerine Nitel Bir Araştırma*” başlığıyla hazırladığı yüksek lisans tezinde, hazırladığı görüşme formu vasıtasıyla katılımcılara karakter eğitiminin farklı yönleriyle ilgili sorular sormuş, elde ettiği verileri didaktik bir üslupla tartışarak akademik camiayla paylaşmıştır. Karakter eğitimi hususunda sahaya inerek betimleyici bir yaklaşımla süreci yürütenlerin gözünden meseleyi ortaya koyması, söz konusu çalışmayı farklı kılan en önemli özelliktir. Yine 2009 yılında Hüsamettin Kıroğlu tarafından hazırlanan “*Karakter Eğitimi Yaklaşımlarına Eleştiriler*” başlığını taşıyan yüksek lisans çalışması, ahlak ve karakter eğitime yönelik geleneksel ve çağdaş yaklaşımları farklı yönleriyle analiz etmiş, bu yaklaşımlara yönelik eleştirileri ana hatlarıyla değerlendirmiştir.

Karakter eğitime dair temel meseleler konusunda güncel çalışmalardan birisi, Ferat Yılmaz tarafından 2021 yılında kaleme alınan “*Karakter Eğitimi ve Karakter Eğitimi Programları*” başlıklı makaledir. Söz konusu makalede Yılmaz, karakter eğitiminin neliği üzerinde durmuş, etkili bir karakter eğitimi için yapılması gerekenleri sıralamış ve son olarak karakter eğitimi programlarını çeşitli açılardan değerlendirmiştir. Dünya üzerinde mevcut karakter eğitimi programları ile ilgili ise en güncel çalışmalardan birisi 2022 yılında Nermin Kasapoğlu Kaya tarafından hazırlanan “*Amerika Birleşik Devletleri’nde Uygulanmakta Olan Karakter Eğitimi Programlarının İncelenmesi ve Türkiye’de Karakter Eğitimi Programlarının Geliştirilmesine Yönelik Öneriler*” başlıklı doktora tezidir. Mezkûr çalışmada karakter kavramı, karakter eğitimi ve bu eğitimi etkileyen kuramlar, ABD’de karakter eğitimi programları ve ülkemizdeki durum vs. konu başlıkları ele alınmıştır. Çalışmayı öne çıkaran en önemli husus, batılı bir örnekten hareketle ülkemizdeki karakter eğitimi uygulamalarına yönelik öneriler getiriyor olmasıdır.

Karakter eğitimi-din eğitimi ilişkisi bağlamında da akademik çalışmalar telif edilmiştir. Bu manada oluşan literatür örgün ve yaygın din eğitimi kapsamındaki bazı konuların karakter eğitimine etkisini ele alır mahiyettedir. Örgün eğitimde karakter eğitimi çerçevesinde 2012 yılında Hasan Meydan’ın “*İlköğretim Okullarında Değerler ve Karakter Eğitimi*” başlıklı doktora tezi, ahlaki karakterin gelişimi, değerler eğitimi ve bir değerler eğitimi konusu olarak karakter eğitimi başlıklarını ele

almış, ilköğretim okullarındaki değerler eğitimini ana hatlarıyla değerlendirerek tamamlanmıştır. Aynı minvalde 2020 yılında Ayşegül Bozan tarafından hazırlanan “*Din Kültür ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Karakter Eğitimi Yaklaşımı İle Değerlerin Eğitimi*” isimli yüksek lisans tezi, değer ve karakter eğitimi konularını genel özellikleriyle ele almıştır. Çalışmanın son bölümünde DKAB dersleri kapsamında karakter eğitimi yaklaşımı ile değerlerin eğitimi hususunda hipotezler ışığında elde edilen veriler değerlendirilerek çalışma sonlandırılmıştır. 2021 yılından Salih Can tarafından hazırlanan ve “*DKAB Dersleri İle Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarının Karakter Eğitimi Bağlamında İncelenmesi*” başlığını taşıyan yüksek lisans tezi ise DKAB dersleri ile Sosyal Bilgiler derslerinin müfredat programlarını karakter eğitimi bağlamında mukayeseli olarak ele almış, konuyla ilgili gerçekleştirdiği alan araştırmasının sonuçlarını tartışarak tamamlamıştır. Her üç çalışma da örgün din eğitimde karakter eğitime yönelik uygulamaları örneklendirmesi açısından değerli örneklerdir.

Karakter eğitimi konusunda Kur’an, sünnet ve ibadetlerle bağlantılı akademik çalışmalar da dikkat çekmektedir. Musa Kazım Gülçür’ün 1991 yılında hazırladığı “*Kur’an’da Karakter Eğitimi*” adlı yüksek lisans tezi en eski çalışmalardan biridir. Giriş ve iki bölüm olarak planlanan tezde Gülçür, eğitim ve karakter eğitimi, Kur’an’da insanın temel karakteristik özellikleri, bu özelliklerin eğitimi için Kur’an’da kullanım metotları konu başlıklarını ele almıştır. 2003 yılında Esmâ Sayın tarafından hazırlanan “*Namazın Karakter Gelişimi Üzerine Etkisi*” isimli yüksek lisans tezi, ibadetlerin karakter gelişimi ve eğitimindeki etkisini örnekleyen bir çalışmadır. Çalışmada karakter kavramı ve eğitimi ile ilgili teorik bilgilerin verilmesinin ardından yapılan anket çalışmasının verileri paylaşılmış, bilinçli ve duygu düzeyi yüksek bir namaz ibadetinin karakter gelişimine olumlu yansıdığı sonucu paylaşılmıştır. 2007 yılında Faruk Kanger’in hazırladığı “*Hz. Muhammed Ahlakını Referans Alan Bir Karakter Eğitimi Modeli*” başlıklı doktora tezi ise konuyu sünnet açısından örneklendiren güzel bir çalışmadır. Tezinde öncelikle karakter eğitimi ile ilgili teorik zemini oturtan Kanger, Hz. Peygamber’in karakteri örneğinde karakter eğitimi uygulamaları, karakter eğitiminde kullanılan teknikler ve karakter eğitimi modelleri konularında analiz ve değerlendirmelerde bulunmuştur.

Temel Kavramlar

Bu bölümde çalışmamızın temel kavramı olan karakter kavramı ve bu kavramın ilişkili olduğu diğer bazı kavramlar kısaca ele alınacaktır. Bu kapsamda öncelikle karakter kavramı ele alınacak, ardından karakter kavramıyla sık sık karıştırılan ve onun yerine kullanılan şahsiyet (kişilik), huy ve mizaç kavramlarına değinilecek, bu kavramlarla karakter kavramı arasındaki ilişki netleştirilmeye çalışılacaktır. Bunun yanında karakter eğitiminin bir ahlak ve değer eğitimi olarak görülmesinden hareketle ahlak ve değer kavramları kısaca açıklanacak, son olarak da İslam düşüncesinde karakterle yakın anlam ilişkisi içerisinde kullanılan nefis, fitrat, şakile, garize, tab' ve seciye kavramlarına kısaca temas edilecektir.

Karakter

Karakter, “bireyin has yapısı, bireyi başkalarından ayıran temel fark ve bireyin davranışını belirleyen ana özellik, seciye ve ayırt edici nitelikler” olarak tarif edilmektedir. Bu kavram, bir kimsenin duygulanma ve davranış biçimi olarak da tanımlanabilir (TDK, 2021). Karakter kelimesinin aslı Yunanca olup “alamet” manasına gelmektedir. Örneğin bir hayvanın, bitkinin karakterinden bahsederken “bu onun alametidir” denir. Terbiye edilen insanın karakterinden bahsedilirken de bireyin ahlaki yönü ve tutarlılığı kastedilir. Bireyin ahlaki karakter kazanması sona ermeyen bir süreçtir ve böylece ruha yerleşen prensipler hareketlerimize ahlaki bir karakter kazandırır (Çamdibi, 2021:30).

Karakter; aile, sosyal çevre, arkadaş etkisi, öğretmen yönlendirmesi, sosyal medya ve medya etkisi vb. tüm etmenlerin etkisi ile her gün şekillenebilen ve değişebilen bir özellik olarak betimlenmiş, karakterin yapısında yer alan değişip dönüşebilme özelliği onun eğitilmesi noktasında en önemli husus olarak vurgulanmıştır (Çapçioğlu, 2016: 270).

Şahsiyet (Kişilik)/Mizaç (Huy)

Şahsiyet kavramı Arapça'da “yükselmek, irileşmek, büyümek” manalarına gelen “ş-h-s” kökünden türemiş mastar bir kelime olup “ferdiyet, birey” anlamlarında kullanılmaktadır (Hökelekli, 2010: 297). İngilizcede “personality” kelimesiyle

karşılık bulan şahsiyet kelimesi, Latince “persona” kökünden gelmektedir. Bu kavram, eski Yunan ve Roma’da tiyatrolarda oyuncuların yüzlerine taktıkları maskeleri ifade etmek üzere kullanılmıştır (Armaner, 1976: 143). Türkçe’de ise genellikle “kişilik” kavramıyla karşılanan bu kelime, farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Bu farklılığın sebebi, psikologların kişilik kavramına bakış açılarında görülen yaklaşımların çeşitlilik arz etmesidir. Modern psikoloji ve pedagoji alanlarında şahsiyet hakkında farklı tanımlamalar yapılmaktadır. Şahsiyet, çağdaş psikolojiyle birlikte daha sık karşımıza çıkan bir kavram olup son dönemlere kadar karakter, huy, mizaç kelimeleriyle aynı veya yakın anlamlarda kullanılmıştır. Ancak günümüzde bu kelimeler arasındaki anlam farklılığı biraz daha netleşmiş görünmektedir (Gürel, 2017: 1948-1949). Söz konusu kavramı, “Her bireyin kendine has tavır ve davranış eğilimlerinin dinamik bir bütünü” (Güngör, 1995: 12) veya “Ferdin ayırt edici vasıfları, kendine ait yapısı, onu başkalarından ayıran temel hususiyetler” olarak tanımlayabilmek mümkündür (Kızıler, 2014: 6).

İnsan, kendini kuşatan çevreden bağımsız düşünülmemektedir. Coğrafi çevre, iklim özellikleri ve fiziki çevrenin şahsiyetin şekillenmesinde etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Şahsiyetten bağımsız olarak düşünülmemesi gereken diğer unsurlar zihinsel özellikler, manevi etkenler ve duygulardır (Gürel, 2017: 1951). İnsan fiziksel, bilişsel, duygusal, sosyal ve ahlaki açılardan farklı yapılardan oluşmuş, bütünlüğü bozulamaz bir varlıktır. Bireylerin diğer yaratılanlara nazaran kendine özgü hal ve hareketleri vardır. Bireyler bu hal ve hareketlerin bir kısmını doğumuyla yani anne babasından genetik yollarla alır. Kalan kısmını da kendi deneyimleri sonucu elde eder. Bu durumda şahsiyet, bireylerin doğuştan ve kendi deneyimleriyle elde ettiği hal ve hareketlerin birleşimi olup bireylerin fiziki yapısını da kapsayan genel bir kavramdır. Bu bağlamda şahsiyet, bireylerin hayattaki ilgi ve isteklerini, tutku ve kabiliyetlerini, duygu ve huyları gibi özel niteliklerinin tamamını kapsar mahiyettedir (Peker, 1986: 100-102).

Bireylerin birbirlerinden ayırt edilmesini sağlayan ve kişilerin şahsiyetlerine özgü gerek beden gerekse ruha dayalı özel niteliklerinin geneli olarak bilinen şahsiyet, aynı zamanda bireylerin birbirlerine karşı görünüş ve hareketlerinin genel olarak ele alınışını da ifade etmektedir. Bunun yanında şahsiyet, bireyin kendine özgü davranış

ve düşünme biçimini belirleyen dinamik sistemlerin organizasyonu olarak da tanımlanmıştır. Kişilik, bireyin davranışlarının süreklilik, özgürlük ve bireyselliğini ifade eder (Oruç, 2014). Bu kavram çoğunlukla bireyin psiko-sosyal süreçleri ile ilişkilendirilerek anlaşılmasına çalışılmıştır.

Ahlak/Değer

Bu iki kavramın karakter kavramıyla ilişkisi son dönemlerde karakter eğitiminin bir ahlak veya değer eğitimi olarak görülmeye başlanmasıyla daha da öne çıkmıştır. Özellikle “ahlaki karakter” kavramının kullanılmaya başlanması bu süreci daha da hızlandırmış, karakter kavramı “bireyin, kendisinin ahlaki olarak işlev görme eğilimini ve yeteneğini etkileyen psikolojik özellikler dizisi”(Berkowitz, 2002: 289) olarak görülmeye başlanmıştır. Karakter kavramının çeşitli anlamları olmakla birlikte eğitimcilerle göre ortak kabul edilen anlam, kişinin çok yönlü özelliklerinden ahlâkî yönüne verilen isimdir (Çamdibi, 1983: 33). Bu bağlamda dürüstlük, fedakârlık, cimrilik, hasetlik, vb. özellikler birer karakter örneğidir. Bunlar aynı zamanda ahlâkî davranışlarımızın da birer tezahürüdür.

Nefs, Fıtrat, Şakile, Garize, Tab' ve Seciye

İleride de ifade edeceğimiz üzere İslam düşünce geleneğinde insan şahsiyeti ve karakterinin çeşitli yönleri tartışılırken bu kavramlarla yakın manalar içeren bazı kavramların kullanıldığı görülür. Bu kavramlar içerisinde en kapsamlısı olan ve sözlükte “kişi, şahıs, zat, benlik” gibi anlamlara gelen nefis kavramı, kişiliğin içyapısını, bedeni ve ruhi boyutuyla insan benliğinin eğilimlerini, ruhsal hayatın bütünü ve beşeri kişiliği ifade etmektedir (DİA, 2010: 297). Fıtrat kavramı Arapça “yarmak, ikiye ayırmak, yaratmak” gibi anlamlara sahip olan “f-t-r” kökünden türemiş bir isim olup “ilk yaratılış anında varlık türlerinin temel yapısını, karakterini ve henüz dış tesirlerden etkilenmemiş olan ilk durumlarını” ifade etmek için kullanılan bir kelimedir (DİA, 1996: 47). Kur'an -ı Kerim'de bir ayette geçen şakile (el-İsra 17/ 84) kavramı sözlükte, "hissi ve manevi suret" anlamına gelmekte; terim olarak da “tabiat, adet, ahlak, seciye, mizaç, karakter" gibi daha çok ahlaki kişilikle ilgili anlamlarda kullanılmaktadır. Sözlükte "yaratılış, tabiat; içgüdü" gibi anlamlara

gelen garize kelimesi terim olarak “kişilik özelliklerinin kaynağını meydana getiren meleke, bir canlının tabiatından kaynaklanan eğilimlerinin bütünü” diye tanımlanır. Tab' kelimesi de kişiliğin doğuştan gelen temel unsurlarını ifade eder (DİA, 2010: 297). Arapça bir kavram olan seciye ise, “yaratılış, tabiat, tinet” şeklinde tanımlanmıştır (Ayverdi, 2011: 3/2739). Görüldüğü üzere ele aldığımız kavramların tamamı İslam düşüncesinde karakter kavramıyla ya birebir aynı ya da yakın anlamda kullanılmıştır.

Eğitim/Karakter Eğitimi

Eğitim, Arapça'da, terbiye; Fransızca'da, education; İngilizce'de, educate olarak geçmektedir. Bu kelimeler kök itibariyle “bir şeyi büyütmek, geliştirmek, eğitmek, yetiştirmek” anlamlara gelmektedir (Özyılmaz, 2003). Bilinen en yaygın tanımıyla eğitim “bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme süreci” (Ertürk, 1975: 12) olarak tarif edilmektedir. İslam eğitim düşüncesinde ağırlıklı olarak terbiye kavramıyla karşılık bulan bu kelime, insanın davranışlarındaki olumlu ilerleyiş olarak düşünülmüştür (Bayraktar, 2007: 13-19).

Eğitim, kişinin yaşadığı toplumda becerilerini, davranışlarını ve pozitif değerdeki tutum biçimlerini geliştirdiği zamanların tümüdür. Başka bir tanımda söz konusu kavram, “kişinin davranışında amaçlı olarak kendi isteği üzerine değişim yapması süreci” olarak verilmiştir (Tezcan,1985: 4). TDK' ye (2021) göre ise eğitim, “Çocukların ve gençlerin toplumsal yaşamda yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmeleri, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım edilmesidir.”

Karakter eğitimi ise şu şekilde tanımlanmaktadır: “Karakter eğitimi en genel anlamıyla örtük veya açık program aracılığıyla, yetişen yeni nesle temel insanî değerleri kazandırma, değerlere karşı duyarlılık oluşturma ve onları davranışa dönüştürme konusunda yardımcı olma gayretinin ortak adıdır.” (Ekşi, 2003). Böylece karakter eğitimi, bireylerin sorumluluklarını taşıyabilecekleri makul seçimler yapabilmelerine imkân sağlayan bilgi, beceri ve yeteneklerinin geliştirilmesi sürecini kapsayan bir olgu olarak görülmüştür (Uysal, 2008: 22). Battistich ise karakter

eğitimini, okul hayatının tüm boyutlarının dikkatlice kullanılarak en uygun karakter gelişiminin sağlanması olarak tanımlamıştır (Battistich, 2003: 77).

BİRİNCİ BÖLÜM

KARAKTER KAVRAMI

Çalışmamızın ilk bölümünde psikolojik ve dini (İslami) açıdan karakter kavramı konusu işlenecektir. Bu bağlamda öncelikle karakter kavramı gelişim psikolojisi açısından değerlendirilecek, karakterin psikolojik bileşenleri ortaya konularak tahlili yapılacaktır. Ardından karakterin soya çekim ve çevreyle alakası, karakter değişikliği konularına temas edilecektir. Son olarak da Kur'an-ı Kerim'e ve sünnete göre insan karakterinin temel özelliklerine değinilecek ve İslam düşünce geleneğinde karakter kavramına yönelik yaklaşımlara kısaca temas edilecektir.

1.1. Psikolojik Açıdan Karakter

Psikoloji bilimi farklı konuları ele almakla birlikte, daha çok insan davranışlarına odaklanan, davranışın oluşum sürecini bütün bileşenleri ile izah etmeye çalışan bir bilimdir. Özellikle problemleri olarak nitelendirilebilecek davranış hallerine yönelik çözümler ortaya koymak adına bilimsel yöntemler ışığında veriler sunan bu bilim dalı, insan davranışını anlamlandırmaya yönelik teorik içerik, araştırma ve uygulamaları kapsamaktadır. Karakter kavramı da bahsi geçen çerçeve dâhilinde psikoloji biliminin konusu olmuş, genellikle karakterin oluşumu, gelişimi, temel özellikleri, karakter bozuklukları ve bunların ıslahına yönelik araştırmalar ve çözüm arayışları psikoloji biliminin çatısı altında konu edilmiştir. İnsan ve davranışına yönelik temel bilimlerden biri sayılan psikoloji biliminin ürettiği akademik birikimi kendisine temel alan ve gerek psikolojik gerekse sosyolojik problemleri ortadan kaldırmaya yönelik işlev gören psikiyatri bilimi de insanı, yanlış davranışlarının acı ve eleminden kurtararak doğru tercihlerle manevi hazzı ve doyuma ulaştırmayı hedeflemektedir (Tarhan, 2011: 13).

1.1.1. Gelişim Psikolojisi Açısından Karakter

Gelişim psikolojisinde insanın temel gelişim alanlarının tamamında olduğu gibi karakter gelişimi de çok yönlü bir olgu olarak değerlendirilmiş ve bileşenlerinden her birinin kendine has gelişimsel özelliklere sahip olduğu vurgulanmıştır. Karakter gelişimi açısından her birey farklı bir oranda gelişir ve sahip olduğu karakterin bileşenlerinin profili ve gelişimsel sıralaması değişiklik gösterir. Aynı zamanda bu

gelişim süreci derece derece ya da uzun bir zaman içerisinde aşamalar halinde ilerlemeye meyillidir (Berkowitz, 2002: 290).

Karakter gelişimi doğumda ya da daha öncesinde başlayan bir süreç olarak görülmüş, bu hususun temel argümanı karakter üzerinde genetik etkilerin kanıtlanması olarak gösterilmiştir. Ebeveynlerin özellikle de annenin çocuğa doğum öncesinden başlayan duygusal bir bağ oluşturduğuna dair kanıtlar karakter gelişiminde kritik bir faktör olarak görülmüştür. Bu bağlamda bebek ve annesinin güçlü duygusal ilişkisi, karakterin gelişimindeki en önemli adım olabilir. Bebeklik ve erken çocukluk dönemi karakter gelişiminin en belirgin ve en erken özellikleri empatinin başlaması ve bireylerde kavram gelişimi, bağlılık duygusunun oluşması olarak gösterilmiş olup bu özelliklerin tamamı yaşamın ilk yıllarından itibaren gelişmeye başlamaktadır. İlk aşamada, bebeklerin başkasının ağlamasına karşılık ağlamaları, giderek başkasının sıkıntısını gözlemlemeye daha çok zaman ayırmaları karakterin merkezi olan olgun empatinin temelidir (Berkowitz, 2002: 291). Bunun yanında karakter gelişiminin merkezinde yer alan diğer bir kavram olan öz benlik gelişimi ve bebeğin kendisini başkasından ayırt etmeye başlaması da hayatın ilk iki senesinde gelişmeye başlamakta ve yaşam boyu devam etmektedir (Berkowitz, 2002: 292).

Gelişim psikolojisi açısından çocukluk dönemi, kişinin karakterinin şekillendiği dönem olmaktadır. Bireyde derin izler bırakacak olaylar bu dönemde gerçekleşir. Yetişkin hayatına hazırlayıcı davranışlar küçük yaşlarda öğrenilir. Kişilik gelişiminin %90'ının çocukluğun ilk altı yılında gerçekleştiği ileri sürülmektedir (Köylü, 2004: 137). Yapılan akademik araştırmalar, bireyin kişilik ve bilişsel özelliklerinin gelişiminin ergenlikten önce büyük oranda tamamlandığını göstermektedir. Gerçekten de karakter bir kişilik yapısıdır ve bu yapı daha doğmadan genlerimiz yoluyla belirlenmiştir. O halde denilebilir ki karakter gelişimi adına bir çocuğa ne kazandırılacaksa bebeklik ve çocukluk olarak tanımlanan dönemde kazandırılmalıdır (Aybey, 2015: 208).

Çocukluk döneminde en hızlı gelişen karakter özellikleri irade ortaya koyma ve ötekiyle ilişkilerde bakış açısı oluşturmaktır. İrade gelişimine bağlı olarak çevreye uyum ve kendi dürtülerini içten düzenlemek için gereken tüm kapasitenin oluşmaya başlaması karakter gelişimi açısından okul öncesi yıllarda en büyük ilerlemeyi temin

etmektedir. Bu dönemde çocukların kendi dürtülerini ve agresif isteklerini kontrol etme ve kendi davranışlarını yönetme becerisi daha yüksek hale gelmektedir. Bu gelişme akran dayanışması, okul ortamına sosyal uyum, yetişkinlere itaat etme ve fedakârlık gibi pek çok diğer karakter özelliği ile de bağlantılı olarak ilerler. Aslında, başkalarıyla pozitif ilişkiler kurmak için gerekli olan motivasyonun varlığı (örneğin, önyargısız olmak, sosyal ilişkilere duyarlı olmak) ve güvenli bir ilişki bağı kurmakta görülen başarı, çocukluk dönemindeki olgun karakterin temelini oluşturmakta ve karakter oluşumunun ilk aşamalarını temsil etmektedir (Berkowitz, 2002: 292-293).

Çocuklara küçük yaşlardan itibaren karakter eğitimi vermeyi önemseyerek onları geleceğe hazırlamak, kişisel gelişim ve hayat planları açısından da son derece önemlidir. Karakter kazanımının en uygun ve hızlı olduğu çocukluk dönemini önemli kılan sebepler, insan ömrünün değerini belirlemesi ve emanet olarak üstlenilen ahlaki sorumlulukların arka planında iyilik, ahlak ve faziletin hayatımızın ana karakterini oluşturmasıdır. Çocukluk döneminde alınacak iyi bir karakter eğitimi insanın hayatında dayanak noktası olacaktır. Temel beşerî özelliklerle donanmış iyi bir insan, toplumda amaçlanan ideal insan tipini oluşturur. Erdemli bir hayatın şifresi ise çocukluk yıllarımızın masumiyetinde saklı durmaktadır. Bu değerlerle büyütülmemiş çocukların içinde bulunduğu toplumu endişeye sevk etmesi olası durumdur (Çamdibi, 2021).

Ergenlik ve yetişkinlik dönemlerinde ise karakter gelişimi bebeklik ve çocuklukta başlamış olan gelişimin devamı niteliğindedir. Bu dönemlerde bireyde ahlaki muhakeme teşekkül etmiş, neyin doğru neyin yanlış olabileceği konusunda zihinler az-çok netleşmiştir. Ahlaki değerlere ilişkin temel bilişsel sürecin yapılandırılması bireyin benlik ve kimlik oluşumunu doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda ergenlik ve yetişkinlik dönemleri bireyin kendi özbenlik hissini oluşturması için kritik bir dönem olup ahlaki (karakterli) bir birey olarak kişinin kendisine dair bir his oluşturmasının da aynı zamanda gelişebilmesi muhtemeldir (Berkowitz, 2002: 293).

1.1.2. Karakterin Psikolojik Bileşenleri

Karakterin psikolojik bileşenlerinin neler olduğu ilgili literatürde tartışılmış, konuyla ilgili farklı enstrümanlar ortaya konulmuştur. Bahse konu olan hususla ilgili en geniş kapsamlı yaklaşım Peterson ve Seligman tarafından ortaya konulmuştur. Bu iki

psikologa göre karakterin psikolojik bileşenleri şu altı başlık kapsamında incelenebilir (Peterson ve Seligman, 2004: 607):

✓ Bilgelik: Yaratıcılık, ustalık, orijinallik, merak, ilgi, yenilik arayışı, deneyimlere açıklık, açık fikirlilik, yargılama, eleştirebilme, öğrenmeyi sevme, çok yönlü bakış açısı gibi özellikler bu başlık altına girmektedir.

✓ Cesaret: Kahramanlık, sebatkârlık, azim, çaba, dürüstlük, yaşam coşkusu, haz, heves, enerji gibi özellikler bu başlığı oluşturmaktadır.

✓ İnsaniyet: Sevgi, nezaket, cömertlik, duyarlılık, şefkat, özgeci sevgi, sosyal zekâ, duygusal zekâ, kişisel zekâ özellikleri bu kapsama dâhildir.

✓ Adalet: Vatandaşlık, sosyal sorumluluk, bağlılık, takım çalışması, hakkaniyet, liderlik vasıfları bu gruptadır.

✓ Ölçülülük: Affedicilik ve merhamet, alçakgönüllülük, tedbirlilik, öz kontrol özellikleri bu başlık altındadır.

✓ Aşknlık: Estetik ve mükemmelliği takdir etme, saygı duyma, şükran, umut, iyimserlik, gelecek odaklılık, mizah, dindarlık, maneviyat, inanç kavramları da bu başlık altında mütalaa edilmiştir (Peterson ve Seligman, 2004: 607).

Peterson ve Seligman'a ait olan bu tasnif, karakter kavramının psikolojik bileşenlerini en kapsamlı ele alan yaklaşım olarak dikkat çekmektedir.

İnsan davranışlarını incelemeyi kendisi için hareket noktası olarak belirlemiş olan psikoloji ilminin, tutum ve davranışların temelinde yer alan ve onlara şekil veren karakter kavramını sıklıkla konu edinmesi beklenen bir durumdur. Psikoloji bilimi açısından karakter kavramına yönelik izahlar, bakış açısı ve kullanılan metotların farklılaşmasına bağlı olarak çeşitlilik arz etmektedir.

Buna göre; Karakter fiziksel özelliklerin, dürtü ve güdülerin, meyillerin, hayata dair edinilmiş tecrübelerin toplamıdır. Karakter, insanın gelişme evrelerinde gerçekliğe yansıttığı bağlantıların bütünüdür. Bu bütünlük içerisinde tutum ve davranış üzerinden gözlemlenebilen özellikler de yer alır. Karakter, istek, meyil ve

tecrübelerin belirli aşamalar dâhilinde bütünleşmesi sonucu teşekkül eden bir süreçtir. Karakter, insanın çevresine adapte olmak gayesiyle gerçekleştirdiği davranışların bir bütünüdür.

“Karakter, bireysel farklılığa bağlı olarak ortaya çıkan his, fikir, kabiliyet, beceri ve alışkanlıkların meydana getirdiği işlevsel bir organizasyondur.” gibi yaklaşımlar psikoloji bilimi dairesi içerisinde karaktere yönelik algı ve anlayışlar olarak görünmektedir (Köknel, 1983: 23). Bu anlayışlarda görülen farklılıklar, karakter kavramına ilişkin farklı fakat birbirini tamamlayıcı olarak nitelendirebileceğimiz karakter ve kişilik kuramlarının oluşmasına zemin hazırlamış (Ceylan, 2013: 58-64). Böylece karakter kavramı psikoloji ilmi sınırları içerisinde çok boyutlu ve geniş bir perspektifle ele alınmıştır.

Karakterin psikolojik bileşenlerini sağlam bir şekilde bir arada tutacak en önemli kurucu unsurlardan biri irade kavramıdır. İnsanı karakterli olmaya iten temel güç iradedir. Bireyin başka istekleri olduğu halde sahte hareketlerle veya zorla ortaya bir şeyler koymaya çalışması ve zaman zaman değişen hareketler sergilemesi karakersizlik olarak değerlendirilebilir. Bu manada karakterin psikolojik bileşenleri arasında dengeyi sağlayacak irade kuvvetine sahip olabilmek aynı zamanda gevşeklik, korkaklık gibi olumsuz karakter özelliklerinin üstesinden gelebilmek adına önemli bir potansiyeli barındırmak anlamına gelebilir. Eğitimin asıl gayelerinden biri kişide bahsi geçen bu kuvvetli karakteri oluşturabilmektir (Çamdibi, 2021).

İnsanın davranışlarına göre onun ahlaklı ve karakterli olduğu kanısına net olarak varmak pek mümkün değildir. Zira davranışlar her zaman için gerçek ruhi durumu ortaya koymaz. İstekli yapılan davranıştan ziyade zorlama ile yapılan alışkanlıkların ilerleyen zamanlarda hiç yapılmama ihtimali olduğu düşünüldüğünde, bireyin ihtiyaçlarına uygun olmayan ve hür irade ve istekle yapılmayan davranışlar hiçbir zaman insanın hakiki karakterini ortaya koymaz. Bu durum karakterin doğru özellikleri ile tanınıp keşfedilebilmesi noktasında iradenin önemini açıkça göstermektedir. Sadece belirli bazı hareketleri gözlemleyerek birey hakkında hüküm vermek zor bir hadisedir. Dolayısıyla birbirlerini iyi tanıyan insanların ve

hareketlerinin devamlı incelenmesi bireyin karakterinin psikolojik bileşenleri hakkında daha sağlıklı sonuçlar elde etmemizi sağlayabilir (Çamdibi, 2021: 32).

Karakterin psikolojik bileşenleri açısından temel değerleri kazandırma ve oluşan değer kazanımlarını davranışa dönüştürme önem arz eder. Bu manada başat değerlere yönelik ön aşama olarak değer farkındalığı, sonraki aşama olarak ise değerlerin özümsemesi çabası psikolojinin karakter gelişimi ve eğitimi süreçlerinde önemsendiği bir husustur (Ekşi, 2003: 79). İnsanı güçlü ve etkili yapan en önemli değerlerden olan karakter eğitimi, eğitimin olmazsa olmazları arasında görülebilir. Karakter kişiyi toplumda ön plana çıkaran, çevresinde sevilmesine veya nefret edilmesine neden olan çok önemli bir potansiyeldir. Bu potansiyelin istenilen seviyede açığa çıkarılması, gerekli olan bilgi, beceri ve yeteneklerin bireye kasıtlı olarak kazandırılabilmesi ile mümkün olacaktır (Yılmaz, 2016: 312). Karakterin psikolojik bileşenlerinin sağlıklı bir şekilde tespitinin yanında karakter gelişiminin, aile okul ve çevre ile birlikte yürütülmesi gerekir. Söz konusu gelişim süreci aynı zamanda duygu, davranış ve bilgi aşamaları olan bir eğitim sürecidir. Bu aşamaların birbirinden ayrılmadan bir arada yürütülmesinin gerekliliği ısrarla vurgulanmaktadır (Bostan, 2014: 111).

Özetle karakter kavramının hür bir iradeye dayalı olarak geliştirilmesi, değerlerle donatılıp bu değerlerin davranışa dönüştürülmesi, çocukluk döneminde temellerinin atılması ve aile-okul çevre iş birliği içinde geliştirilip olgunlaştırılması gibi hususlar karakterin psikolojik bileşenlerini tamamlayıcı mahiyette işlev gören hususlardır. Bu hususlar dışında karakterin yapısının, mahiyet ve keyfiyetinin tam olarak anlaşılabilmesi, karakterin soya çekim ve çevreyle alakasını tespit etmekle ve karakterin değişebilen bir nitelik arz ettiğini kabul etmekle mümkün olabilecektir.

1.1.3. Karakterin Soya Çekim ve Çevreyle Alakası

Karakter gelişimi ve eğitimiyle bağlantılı olarak tartışılan köklü problemlerden biri, kalıtımın mı yoksa çevrenin mi insan karakterine etki etmede öncelikli olduğu meselesidir. Bazı psikolog ve pedagoglar, karakterin gelişip olgunlaşmasında çevre ve onunla ilintili hususları; diğer bir grup ise irsiyet denilen ve anne-babadan alınan kalıtsal mirası daha öne çıkarmıştır. Bu hususta dengeli bir yaklaşım olarak

görülebilecek genel kabul ise, bireyin karakterinin hem doğuştan potansiyel olarak barındırdığı genetik özelliklerin hem de fiziksel, sosyal ve manevi olmak üzere bütün boyutlarıyla çevrenin katkılarıyla gelişeceği düşüncesidir. Üreme yoluyla mevcudiyetini devam ettiren bütün varlıklar, en azından fiziksel hususiyetler noktasında kendilerine benzeyen nesiller dünyaya getiriler. Bu durum canlılar arasında soya çekimin en güçlü göstergesidir. Ayrıca bireyin yetiştiği fiziksel ve sosyal çevrenin şartları düşünüldüğünde, aynı aile ve çevrede büyüyen çocukların, hatta tek yumurta ikizlerinin dahi farklı niteliklerle birbirlerinden ayrıldığı, karakter özellikleri, gelişimi ve eğitimi açısından benzeşmediği görülür. Çevre şartları hemen hemen aynı olmasına rağmen fertlerin ilgi, beklenti, bakış açısı ve davranışlarının değişkenlik arz etmesi, sadece kalıtımın bireylerde farklılaşmaya neden olan etkisiyle izah edilebilir görünmektedir (Baymur, 1997: 210).

Aynı şekilde insanın karakter gelişimi, tabiatı ve davranışları üzerinde çevrenin de kolay kolay yadsınamayacak bir rolü vardır. Öğrenme ve eğitim süreçlerinde çevrenin insan üzerindeki etkileri, karakter gelişimi ve eğitimi anlamında da bilhassa önemlidir. Farklı boyutlarıyla çevre ve ona bağlı değişkenler, insan karakterini şekillendiren ve genetik miras yoluyla taşınması mümkün olmayan birçok enstrüman içerir. Söz gelimi iklim koşulları, ortamın sıcaklığı, ışık, atmosfer basıncı, su ve besin maddeleri gibi fiziksel çevrenin öğeleri ile toplumu oluşturan diğer bireyler, adetler ve gelenekler, ortak değerler gibi sosyal ve kültürel çevreyi meydana getiren bileşenler karakter gelişimi ve eğitimi üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir (Mengüşoğlu, 1979: 21).

Bir bebek dünyaya geldiği ilk anda bir karaktere sahip değildir. Ancak doğal olarak karakter özelliklerini taşıma potansiyeline sahiptir. Bu özelliklerin ne duruma geleceği ise biraz yetişmeye birazda bulunduğu ortamdan gelecek etkilere bağlıdır. Bireylerdeki karakter özellikleri bebeklik döneminden yetişkinlik dönemine kadar farklı değişikliklere maruz kalır. Ancak birtakım araştırmalar neticesinde bazı niteliklerin verilen eğitime ve toplumsal baskıya rağmen sabit kaldığı saptanmıştır. Buna neden olan şeyler ise genetik ve biyolojik etmenlerdir. Küçük yaşlarda oturmuş olan huylar karakterin çekirdeğini oluşturmaktadır. Doğumla gelen potansiyel,

şahsiyet aracılığıyla ortam ve gelenek koşullarına bağlı olarak oluşmaktadır (Çamdibi, 2021: 23-24).

Karakter özelliklerinin oluşup ilerlemesinde soyaçekimin ve ortamın etkilerinden birini seçemeyiz. Çünkü her ikisinin de karakter üzerinde etkisi büyüktür. Bu etkilerden birini diğerinden ayırıp seçim yapmamız imkânsızdır. Bireyin soyundan kazandığı nitelikler doğal bir potansiyel formdadır. Bu niteliklerin ne kadar olgunlaşıp gelişeceğine ise ortam karar verir.

Birey, aileden gelen karakter kazanımlarını farklı olarak ve içinde bulunduğu çevrelerden elde eder. Bireyin kişiliğinin daha çok sosyal ve ahlaki nitelikleri karakteri yansıtır. Karakter, ruha oturmuş katı kurallar ve nüanslar aracılığıyla her durumun kesin ve kararlı ilerlemesi üzerine ruhun kararlılık elde etmiş şeklidir. Doğuştan gelen karakter özellikleri, gelenekler ve insan arasındaki ortaklaşa etkinin oluşumu olarak görülmekte ve her doğuştan gelen karakter, oluşumunu sağlayan kültür ortamının durumlarına göre ele alınmaktadır (Çamdibi, 2021: 25). Haliyle karakter vasıflarının gelişmesinde genetik miras ve bütün unsurlarıyla çevre beraber dikkate alınmalı, biri terk edilip diğerine öncelik verilmemelidir. Nitekim yapılan psikolojik, sosyolojik ve antropolojik araştırmalar, ilk etapta irsiyet ile teşekkül eden karakterin bütünlük ve ahengini tamamlayıcı unsur olarak çevrenin önemini açıkça ortaya koymuştur. Bu hakikati bilerek hareket etmek, karakter gelişimi ve eğitimine dair doğru teori ve pratiklerin geliştirilmesinde kritik bir önem arz eder (Çamdibi, 2021: 25).

1.1.4. Karakter Değişikliği

Karakter hakkında yapılan tanımların bir kısmı onun sonradan kazanılan ve eğitimle değişebilen yanına odaklanmıştır (Biçer, 2011: 405; Ceylan, 2013: 56). Bu tarz bir yapıya sahip olması karakterin iyi veya kötü yönde değişebileceğini göstermektedir. Zira karakter, doğuştan getirilen özellikler ve yaşadıkça elde edilen birikimler olmak üzere ikili bir yapıdan oluşmaktadır. Bu yapının ilk kısmı, ailevi etkilerin meydana getirdiği bir süreçte oluşurken, bu sürece sonradan insanın doğduğu ortam koşullarının getirileri ve bireyin kendini yetiştirip olgunlaştırma maddeleri de eklenir. İkincisi kısım ise içinde bulunduğu ortamın olanaklarından, eğitimden,

deneyimlerden, olaylardan kişinin kendi kendini değiştirip geliştirmesiyle meydana gelmektedir.

Kişilik ve karakter oluşumunun doğuştan gelen tarafıyla birlikte ortaya çıkan durumlar kişilerin elinde değildir. Buna karşılık karakter oluşumu ve değişiminin ikinci kısmı olan çevre etkisi, yaşam tecrübesi, arkadaş ortamı, eğitim, mesleki tecrübenin olgusu kişilere bağlı ve onların elindedir (Çamdibi, 2003).

Karakter değişmesi, bir yönüyle karakterin bilincindeyken oluşan bir durum ile mücadele sonucunda iradeli bir değiştirme girişimi olup sonrasında ruhun içerisine bu iradeli değişimin oturtulmasıdır. Diğer bir yönüyle nefsi, değişikliğe uyum sağlamaya hazırlama mecburiyetidir. Bu durumda nefsin temizliği ve eğitimi, değişimle elde edilmek istenen düzene uygun bir ortamda bulunmak ve istenen duruma uygun eylemlere uyulması karakter değişimini olumlu yönde etkileyebilir (Çamdibi, 2021: 38).

Bireyin kendi iradesi ile içindeki olumsuz ve kötü karakteri olumlu ve iyi yöne doğru şekillendirmesi karakter eğitiminde çok önemli bir yere sahiptir. Bireyin kötü karakterini olumlu ve iyi yöne doğru şekillendirmesindeki ilk koşul, içinde bulunduğu karakter durumunun farkında olmasıdır. Aslında bireylerde karakter, bilinci olumlu olarak düzelen taraflara yönlendirir ve karakter niteliklerinin olduğundan farklı algılanmasını sağlar. Bu nedenle birey kendi karakterinin öz halini analiz etmekte zorlanır ve tanımlayamadığı yanlarını düzeltmeye çalışması güçleşir. Birey kendi niteliklerini tam olarak algılayıp tanıdıktan sonra ise karaktere yerleşme sürecinde nitelikler birbirleriyle etkileşim halinde olduğu için bunların değiştirilmesine uygulanan gayret, genellikle dengesiz kişilikler için olumsuz neticeler meydana getirebilir. Basit bir şekilde ve istekli yapılan gayretin oluşturduğu etki, zorlamayla yapılan iradeli çabaya göre daha sürekli bir etkinliğe sahip olmak zorlamayla gerçekleşen olumsuz etkiler görülmeyebilir.

Bireylerin etrafından elde ettiği alışkanlıklar ve hareketler, yoğun baskıyla elde edilmişse kişinin öz karakterini yansıtmayabilir. Bireyin iç dünyasındaki gereksinimlerine karşılık gelmeyerek oluşmuş alışkanlıklar hiçbir zaman bireyin öz karakterini göstermez. Bu yüzden bazı iyi ve güzel huylardan ortaya çıkan hareketler

seneler boyu bu düzenle devam etse bile yine karakterin bireyi yanıltmayan bir yansımasıdır diyemeyiz (Çamdibi, 2003).

İçsel ihtiyaçlardan ve gereksinimlerden zorlamayla ortaya çıkan alışkanlık durumları zamanla hiç uygulanmayabilir. Bu durumda bazen öyle olaylar meydana gelir ki alışkanlık sonucu oluşan davranışların hep devam etmesi beklenirken bunun yerine çok başka hareketler ve tezahürler meydana gelebilir. Bizler bu tarz olaylar karşısında “bu kişinin karakteri çok değişti” ya da “benim tanıdığım kişi bu değildi” deriz. Ancak işin aslında zorlama ve baskı ile oluşturulan eğitimin yok olmasıyla bireyin öz karakterinin ve hareketlerinin kendini göstermesi söz konusudur.

Karakter değişikliği amaçlanırken çocukların bencil duygularından ziyade toplumsal ve dini sorumluluklarının geliştirilmesine gayret edilmesi ve çocuklarda “ben” duygusundan çok “biz” duygusunun gelişmesine katkıda bulunabilmek olmalıdır. Karakter değişimi öncesinde ve esnasında çocukların fikir olarak iyi beslenmesi, eylemlerin amacının ve felsefesinin çocuklara, seviyelerine uygun metaforlar eşliğinde izah edilmesi çocuklarda olumlu kişilik gelişimine katkı sağlayabilir.

Netice itibarıyla karakter kavramının fitri yönüne bağlı olarak gelişen şartlar elimizde değildir. Fakat karakter değişikliğinin diğer yönü olan çevrenin etkisi, eğitim, tecrübe gibi etkiler bir açıdan elimizde görünmektedir. Karakter gelişimi için çocukluk ve ergenlik dönemi önemli evreler olarak görülür. Bireylerin karakter eğitimi için dikkat edilmesi gereken yönler vardır. Çevreden alınan eleştiri ve suçlamalar bireyin karakterini zayıflatabilir. Bundan dolayı toplumumuzun bu açıdan bilgilenmesi gerekebilir. Bireyin karakterinin oluşma sürecinde aile, okul, akranlar, toplum, din, medya gibi pek çok etken vardır. Karakter, ahlaki muhakeme ve yapılandırılmada büyük bir etkidir. Ancak karakter doğruya bağlılıkla birlikte iyi bir bakış açısı ve ahlaki erdemlerin ötesini de gerektirir.

Kur'an, *“De ki: herkes, kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar. Bu durumda kimin doğru bir yol tuttuğunu Rabbiniz en iyi bilendir.”* (İsrâ,17/84) ayetiyle bireylerin değişip gelişebilen, farklılaşabilen, kendine özgü karakterleri olduğunu ortaya koymaktadır. Hz. Muhammed (s.a.v.) de *“Herkes ne için yaratılmışsa o husus kendisine kolaylaştırılmıştır.”* (Müslim, “Sahih”, 10/622) hadisiyle bireylerin yaradılış nedenlerinin hayat içerisinde onlara daha kolay sunulacağına değinmiş, bu

kolaylaştırmanın aynı zamanda ona ulaşma noktasında bireyin karakterinde gerçekleşecek değişim ve gelişimin kapısını aralayacağına, bu manada her bireyin farklı yaratılış ve yaratılış nedeni olduğuna işaret etmiştir.

1.2. Dini (İslami) Açıdan Karakter

İslam'ın kurucu metni olan Kur'an-ı Kerim, insanı çok farklı yönleriyle değerlendirmekte; onun karakteristik özellikleri hakkında bilgiler vermektedir. Bu noktada doğru bir bakış açısı yakalayabilmek, ilgili ayetlere bütüncül yaklaşmakla mümkündür. İnsan karakterini ifade etmek üzere ayetlerde nefis, fitrat, şakile gibi kavramlar kullanılmaktadır. Her şeyden önce Kur'an, insanı mutlak kötü olarak tanımlamamakta; onu potansiyel sahibi ve iyiye/kötüye meyl etme noktasında nötr (eşit) yaratılışa sahip bir varlık olarak tanıtmaktadır (Şems, 91/7-8). Bireyin doğuştan sahip olduğu potansiyelin adı ayetlerde "fitrat" kavramıyla karşılanmakta, bu kavram insanın yaratılışında adeta bir kanunu ifade etmek üzere kullanılmaktadır (Rum, 30/30). Bu bağlamda fitrat, insanın yaratılıştan getirdiği, kendisine kodlanan potansiyellerin bütünü ve karakterinin temeli olarak değerlendirilebilir.

1.2.1. Kur'an ve Sünnette İnsan Karakterinin Temel Özellikleri

Ayetlerde insanın yaratılışı ve maddi-manevi yapısını oluşturan maddelerle ilgili ikili bir anlatım tarzı gözlemlenir. Buna göre ilk insanın yoktan yaratılışı ile bir anne-babadan dünyaya gelen insan yavrusunun yaratılışı arasında fark vardır. Buradan hareketle müfessirler, insan karakterinde var olan kimi duygu ve özellikleri yaratılışındaki maddelerle özdeşleştirerek açıklamaya çalışmışlardır. Örnek vermek gerekirse insanın cahilliği toprağa benzetilir, toprak gibi basit bir madde olarak algılanır. Cimriliği çamura işaret eder tıpkı çamur gibi tutucu yapışkanimsi özelliği vardır. Tutuculuğu, malını harcamayıp aynı zamanda infak etmemesine benzetilirken yapışkanlığı ise nimet vereni görmeyerek kendisinden beklenen ibadet vazifesini yerine getirmeyip sanki yerine çakılı kalmasına benzemektedir. Zalimliği kuru çamura; yapısındaki ani değişimler ve karasızlıkları cıvık balçığa benzetilmektedir. Rabbimiz katından insanoğluna nimet verildiğinde kendini üstün görüp böbürlenene, rahmet alındığında ise isyana, ümitsizliğe düşen birey, cıvık balçığın şekilsizliğini anımsatmaktadır. Kur'an, tüm bu duyguları bir dengede tutmaya çalışır. Bu denge

olmasaydı Müslümanlar dahi inançsız kişiler gibi düşünce ve davranışta yanlış amaçlara ve sapkınlıklara kayabilirler, belki de birçok kişinin yanlış düşmesine sebep olabilirlerdi (Gülçür, 1991: 15-48).

Kur'an-ı Kerim, fitratına kodlanan özelliklerinin doğru/yanlış eğitilmesine bağlı olarak insanoğlunun karakterinin şekil alacağını net bir dille ifade eder. Bu manada farklı ayetlerde salt olumsuz, salt olumlu ve nötr karakter özellikleri insan için söz konusu edilir. Yaratıcı, insanın bozgunculuk, nankörlük, cahillik, zalimlik, ümitsizlik, cimrilik, kibir, azgınlık, zayıflık vs. nitelendirmelerle insan karakterinin salt olumsuz yanlarına işaret ederken aynı zamanda bu olumsuz vasıfların eğitimle değiştirilmesi, olumlu yöne kanalize edilmesi gereken özellikler olduğuna da işaret etmektedir (Bayraklı, 2012: 110-130). Kur'an'a göre insanın bozgunculuk özelliği çoğunlukla sınır tanımayan hakim olma duygusu ile bağlantılıdır (Bakara, 2/30). Nankörlük özelliği genellikle maddiyat, sıkıntı, aç gözlülük, düşünememek gibi sebepler doğrultusunda kendisini gösterir (Yunus,10/12). Cahillik özelliği bilgisizlikten doğan yanlış davranışlarla temellenirken (Ahzab, 33/72); zalimlik özelliğinin altında yatan sebepler arasında Allah'ı tanımama ve kendisine haksızlık etmeye vurgu yapılmıştır (Lokman, 31/13; Talak, 65/1). Ümitsizlik, cimrilik ve zayıflık özellikleri insanın muhtaç bir varlık oluşunu yanlış değerlendirmesi ve şükretmemesiyle (Hud, 11/9-10; Mearic, 70/19-22); kibir ve azgınlık özellikleri ise kendini yeterli görmesiyle doğrudan ilişkilendirilmiştir (Alak, 96/6-7).

Bazı ayetlerde insanın salt iyi olarak nitelendirilebileceğimiz karakter özelliklerine değinilmiş, bu özelliklerin doğru eğitim yoluyla karakterde yerleşik hale getirilmesi istenmiştir. Bu bağlamda cesaret, cömertlik, ıslah edici olma, kadirşinaslık, merhamet, bilgelik, yardım severlik, ümit var olma, tevazu, güvenilir olma gibi özellikler insan karakterini oluşturan salt olumlu vasıflar olarak sıralanmıştır. Hâkimiyet duygusu, sevgi, kıskançlık gibi duygular ise iyiye ve kötüye yönelebilecek iki yönlü karakter özellikleri olarak tanıtılmaktadır (Kara, 2012: 12). Sonuç olarak Kur'an-ı Kerim, karakter açısından insanı potansiyel sahibi bir varlık olarak görmüş, iyiliğe ve kötülüğe eşit derecede yatkın kabul etmiştir. İnsanın karakterini şekillendirecek erdemleri de mahza iyi, kötü ve nötr olarak değerlendirmiştir. Bu kapsamda ilgili ayetler ışığında mesele ele alındığında

karakteri sağlam bireyler yetiştirmenin yolu, doğru yöntem ve eğitim süreçleriyle salt iyi erdemlerin devamını ve istikrarını sağlamak, salt kötü erdemleri iyiye dönüştürebilmek, nötr erdemleri de iyiye doğru yönlendirmek olarak ifade edilebilir.

İnsan karakteri ile ilgili hadislerde verilen bilgiler incelendiğinde ilk ve en önemli vurgulardan birinin her doğan ocuğun İslam fitratı üzere doğduğu, anne-babasının yönlendirmesiyle geri kalan hayatının şekilleneceğinin beyan edilmesidir (Buhârî, Cenâiz 92; Eb Dâvut, Sünne 17; Tirmizî, Kader 5). Bu durum bireyin yaratılıştan saf ve değerleri almaya müsait bir yapıda dünyaya geldiğini, alacağı eğitim ve çevresinin yönlendirmesiyle karakterinin şekilleneceğini göstermektedir. Bir başka hadis-i şerif insanları maden ve cevherlere benzeterek onların iyi karakter ve güzel ahlâk bakımından farklı seviyelerde olduklarına işaret etmektedir (Buhârî, Enbiyâ 2; Müslim, Birr 159, 160; Eb Dâvd, Edeb 16). Bu manada bireye görelilik ilkesi olumlu karakter teşekkülünde en temel ilkelerden biri olarak öne çıkmaktadır (Ebu Gudde, 2014: 66).

İnsanın karakter yapısının ana hatlarını belirleyen hadisler dışında karakter eğitimi noktasında hadis metinlerinin sunduğu zengin bir muhtevadan da bahsedilebilir. Bu kapsamda bilgiye değer vermek, seven ve sevilen bir insan olmak, adaleti yaygınlaştırmak, her durumda mütevazı olmak, karşılıksız fedakârlık, nefsi arındırmak, temiz olmak, sır saklamak, sabırlı olmak, kin ve düşmanlıktan sakınmak, alışkan olmak, cimrilikten, kibirden, korkaklıktan sakındırmak, dürüst ve güvenilir olmak, sorumluluk sahibi olmak, şefkatli ve merhametli olmak, saygılı ve itaatkâr olmak, iyimser ve ümitli olmak, kanaat sahibi ve şükredici olmak, nazik, alçakgönüllü, hoşgörülü ve barışsever olmak gibi birçok olumlu karakter özelliğine dair anlatımlara hadis metinlerinde yer almaktadır (rnekler için bkz. Kanger, 2007: 49-203). Bütün bu olumlu karakter zellikleri Hz. Peygamber'in (as) rnek şahsiyet modeli eşliğinde muhataplara aktarılabilidiğinde karakterli bireyler yetiştirme noktasında sağlam bir temel atılmış olma ihtimali kuvvetlenecektir. Bu bağlamda kanaatimizce ilgili hadis metinlerinden hareketle karakter eğitimine yönelik bir model geliştirilmesi düşünülebilir.

1.2.2. İslam Düşünce Geleneğinde Karakter Yaklaşımları

İslam düşünce geleneğinde karakter kavramına yönelik yaklaşımların hemen tamamı Antik Yunan felsefesinin etkileriyle oluşmaya başlamış, İslam'ın getirdiği değer ve yaklaşımlarla yoğrularak teşekkülünü tamamlamıştır. Antik Yunan düşünürlerin erdem ve değerlere yönelik tasnif gayretleri ve insanın eğitimi, şahsiyeti ve karakteri konusuna yoğunlaşan çalışmaları sonraki dönem İslam düşünürlerinin en etkin itici gücü olmuştur. Sokrates ile başlayıp Aristo ile gelişmeye devam eden insan karakterine yönelik değerlendirmeler ilk İslam filozoflarının katkı ve çabalarıyla "ilmü'l-esrar, ilmü kıyafeti'l-beşer, ilmü'l-firase" gibi isimler altında birçok eserin verilmesine zemin hazırlamıştır (Hökelekli, 2010: 298). Söz konusu kapsamda kaleme alınan eserler insanın dış görünüşünden onun huy, mizaç, şahsiyet ve karakter özelliklerini tespitte kadar uzanan bir konu ağına sahip olmuştur. İlk İslam filozofu kabul edilen el-Kindi, insan karakterini gezegenlerin hareketi ve iklim farklılıklarına göre değişkenlik arz eden bir yapıda algılamıştır (Kaya, 2002: 50). Aynı şekilde İbn Haldun da insanların karakter tiplerinin oluşup çeşitlenmesinde iklim, beslenme, geçinme, uğraşılan meslek kolları, toplumsal konum ve yönetilme tarzı gibi faktörlerin etkisinden bahsetmiş, şahsiyeti bütün bu unsurların etkisiyle oluşan insicamlı bir bütün olarak kabul etmiştir (Hökelekli, 2010: 297).

Farabi ahlak ve karakter kavramlarını birlikte ele almış, insanın aklına vurgu yapmış ve onun hür oluşunu incelemiştir. Farabi'ye göre doğru ve sağlam düşünceye, iradeye ancak etkin akıl ve hür tavır ile ulaşılabilir. Duyular ile idrak edilen harici bilgiler akıl vasıtası ile değerlendirilip bağımsız irade ile fiiliyata geçer. Düşüncenin eyleme dönüşmesiyle iyi ya da kötü, doğru veya yanlış davranışlar zuhur eder ki bu da insanın ahlâkını yani karakterini belirler (Ülker & Gurbetoğlu, 2020: 275). Fahreddin er-Razi'ye göre insan akıl, hikmet tabiat ve şehvetten oluşan bir varlıktır. Bunların gelişip olgunlaşması doğuştan sahip olunan özellikler, yetenekler ve davranış eğilimleri sayesinde olup bunların her biri birlikte insanın karakterini oluşturmaktadır (Hökelekli, 2010: 297). Gazzali'ye göre de insan tabiatı dört unsurdan meydana gelir ve bunlar onun bütün psikolojik eğilimlerinin, ilgi ve davranışlarının yani karakterinin kaynağını oluşturur. Rabbaniyet, behimiyet

(hayvaniyet) sebüiyet ve şeytaniyet diye sıralanan bu unsurların tamamı insan karakterinin esasını teşkil etmektedir (Hökelekli, 2010: 297). Ahmed Naim'e göre ise karakter Arapça'daki hulk kelimesinin tam karşılığı olup bunu seciye ile karşılamak doğru olmaz. Zira karakterin iyisi ve kötüsü bulunurken; seciyenin ise kötüsü yoktur (Hökelekli, 2010: 297).

Müslüman ahlak eğitimcileri karakter kavramını açıklarken dengeleyici unsurlar ve iç potansiyelleri öne çıkarmış, bunları karakter kuvvetleri olarak nitelendirmişler, dengeleyici unsur olma bakımından en öncelikli karakter kuvvetlerini ise akıl ve irade olarak görmüşlerdir. Akıl, arzu ve öfke gibi kuvvetlerin olumsuz yönde kullanılmasının önüne geçer. Bu kuvvetler kalbin buyruklarına başkaldırırlarsa, akıl bunlarla bir mücadeleye girer. Arzular, öfkeler ve diğer duygular, kalbe isyan yoluna girer ve ona giden yolları kapatırlarsa akıl, onları yaratılış amaçlarına uygun hale getirmeye çalışır. Bu duyguların tamamen yok edilmesi mümkün değildir. Çünkü insanın hayatını devam ettirebilmesi için bu kuvvetlerin olumlu ve dengeli bir şekilde bulunması gerekir (Doduoğlu, 2020: 53). Aklın bu yoldaki en büyük yardımcısı iradedir. İrade, kalbin isteklerine yönelmektir. İnsan, mantığıyla bir işin sonunu düşünüp algılayıp iyi tarafının neresi olduğunu bildiğinde kendi kendine oraya yönelir. Sebeplerini düşünür ve onu irade eder. Batılı psikolog ve ahlak kuramcıları ise karakter güçlerini, Müslüman düşünürlerde olduğu gibi, bir iç potansiyeller bütünü veya akıl-irade etkileşimi ile açıklamamış, daha sonuç odaklı ve değer merkezli bir yaklaşım sergilemişlerdir. Batılı düşünürlere göre karakter adına tespit edilen bu güçlerin olumlu özellikleri gün yüzüne çıkarma ve psikopatolojiyi engelleme fonksiyonu bulunmaktadır. Ötekine odaklı diyalektik karakter güçleri sosyal desteğin artmasını temin ederek bireyi mutluluğa götürecektir olumlu ve anlamlı yaşantıları çoğaltabilir ve depresyonu engelleyebilir. Neticede karakter kuvvetleri farklı sorunlarla yüzleşen bireylere bu sorunların üstesinden gelme sürecinde en büyük desteği sunacak güçler haline gelebilir (Demirci, 2017: 97-102).

İslam düşünce geleneğinde karakter kavramı ile ilgili öne çıkan bu ve benzeri görüşler bir bütün olarak değerlendirildiğinde söz konusu kavramının belli bileşenlerden oluşan ve eğitimle geliştirilmesi mümkün olan, kendi içinde uyumlu potansiyeller bütünü olarak algılandığını söylemek mümkündür.

İKİNCİ BÖLÜM

KARAKTER EĞİTİMİ

Çalışmamızın bu bölümünde karakter eğitimi ana hatlarıyla incelenecektir. Bu kapsamda karakter eğitiminin tanımı, temelleri, amacı ve gerekliliği, tarihi, karakter eğitimi etkileyen kuramlar, karakter eğitimi yaklaşımları ve dünyadaki karakter eğitimi programları konu başlıkları ele alınacaktır.

2.1. Karakter Eğitiminin Tanımı

Ünlü eğitimci Herbart karakteri, “insanın dış âlemle olan ilişkisinin sabit ve istikrarlı hali” olarak tanımlar. Alfred Adler ise karakteri, “doğuştan kazanılan bir şey olmayıp yaşamın sorunları karşısında bireyin ruhunda meydana gelen çeşitli ifade şekilleri” olarak tanımlarken karakterin sosyal yönünü de öne çıkarmış görünmektedir (Çamdibi, 2021: 31-32).

Karakter eğitimi genellikle, eğitim-öğretim çağına gelmiş bireylerde etik ilkeleri algılama, onlara itaat etme ve bu ilkelere göre davranışları geliştirme süreci şeklinde tasvir edilmektedir (Uysal, 2008: 8).

Karakter eğitimi, eğitim-öğretim çağına gelmiş bireylerin mesuliyetlerini alabileceği uygun seçimler yapabilmelerine olanak tanıyan bilgi hünelerlerini ve kabiliyetlerini geliştirmesi demektir (Aslan, 2011: 17). Battistich (2005), karakter eğitimi, eğitim-öğretim sürecinin bütün aşamalarının özenle ele alınarak en münasip karakter gelişiminin oluşturulması şeklinde tanımlamıştır. Ayrıca karakter eğitimi kişilerin ahlaki hükümler verebilmesi ve nasıl bir yol izlemesi gerektiğini tartarak aksiyon alması girişimidir (Aslan, 2011: 17).

Karakter eğitimi; küçük bireylerin faydalı olanı kavramaları, onu istemeleri ve yapmalarını sağlayabilmek için yapılan bilinçli aktiviteler şeklinde tasvir edebiliriz (Bozan, 2020: 4). Küçük bireylerin, sorumluluğu yüklenebilecekleri kararında tercihler yapabilmelerini sağlayabilecek bilginin ve kabiliyetlerinin ilerletilmesi şeklinde de tasvir edilebilen karakter eğitiminin gayesi, eğitim çağındaki bireylerin kararında etik hükümler verebilmeleri, bu hükümlerini özgür ve azimli hareketlere evirebilmelerini sağlamak amacıyla gerekli yetenek ve değerlerle çevrenesidir (Bozan, 2020: 23).

Karakter eğitimi demokrasiye uygun yaşayan bir toplum için mecburidir. Lickona için eğitimde yalnızca eğitim kurumlarının değil halkın da yükümlülükleri vardır. Bu yükümlülükten ötürü eğitim kurumlarında bilhassa iki önemli değeri uygun bir şekilde edindirilmesini gerekli kılar. Bunlar saygı ve yükümlülüklerin bilincidir (Bozan, 2020: 23).

Bu eğitim okullarda genellikle ahlaki karakter geliştirebilmek için eğitimin tüm paydaşlarını içine alan çok yönlü etkinlikler içeren projeler geliştirilerek uygulanmaktadır. Lickona göre bu kazanım eğitim kurumlarında genelde etik karakter oluşturabilmek için eğitimin tüm gereklerini kapsayan çok yollu projeler barındıran etkinlikler geliştirilerek aktifleştirilmektedir. Lickona bu öğretimde kullanılacak taktikleri, eğitim kurumları ve sınıf taktikleri olarak iki aşamada incelemiştir. Bu tutum, diğer tutumlara göre daha totaliter bir şekilde uygulanan tutum olması, diğer tutumlardan yararlanarak çok kapsamlı bir temel oluşturmuş olması, bireyin bilişsel, duygusal ve hareketsetel kapsamlarının her birine uyuyor olması, değer oluşturma ve iletme, değer telkini hareketlerini bir araya getirmiş olması gibi sebeplerle mühim görülmektedir (Meydan, 2014).

Karakter eğitimi, faydalı bir topluluğun istediği önemli bireysel niteliklerin eklenmesi ya da kişinin, toplumcu ve bireysel olarak sorumlu, etik kurallara vakıf, kendini yönetebilme yeteneğine sahip bir kişi olma potansiyelini ve yaklaşımını kuvvetlendirme sürecidir (Kaya, 2022: 27). Bir başka ifadeyle karakter eğitimi, güvenilir ve sadıklık gibi kazanımların ya da kararlılık ve metanet gibi bariz özelliklerin kazanılmasını anlatacak şekilde etik ve ahlak olgunlaşmasını ve diğer bireylerin perspektifini algılamak amacıyla gerekli toplumsal, duygu yönlü ve bilişsel potansiyel artışını tanımlamaktadır (Kaya, 2022: 27). Bütün tanımlar ele alındığında karakter eğitiminin kişiye, sosyal çevreye, değerlere ve hareketlere özenli yaklaştığı fark edilmektedir.

Eğitim kurumları, arkadan gelen neslin kazanımlarını, huylarını ve toplumsal davranışlarını etkileyebilmelidirler. Yeni dönemle beraber gelen olumsuz olaylar çevresinde, eğitim kurumları eğitim çağındaki bireylerine faydalı seçimler yapabilmek için opsiyonlar sunabilmeli ve eş zamanlı olarak bu seçimleri yapabilmek taktiklerini ve gayelerini gösterebilmelidirler. Bir topluluğun istikbalinin faydalı

yetişmiş ve kişilik sahibi bireylere bağlı olduğu bir gerçektir ve bireyler faydalı etik karaktere tek başlarına vakıf olamayabilirler. Bu sebepten ötürü eğitim dönemindeki her kişinin elverişli etik kararlar ve hareketler göstermesine destek olacak kazanımlar ve yeteneklerle çevrenmesi kaçınılmaz olarak eğitim kurumlarının bariz amaçlarındandır. Bu bağlamda karakter eğitimi, eğitim çağındaki bireylerin yükümlülüklerini alabilecekleri uygun tercihler yapabilmelerine olanak sağlayan bilgi ve kabiliyetlerinin ilerletilmesi demektir (Ekşi, 2003: 81).

2.2. Karakter Eğitiminin Temelleri

Karakter eğitimi tek kişiyle başlasa bile bütün bir toplumu oluşturur (Uysal 2008: 22). Bir topluluğun geleceği düzgün yetişmiş ve kişilik sahibi bireylere bağlıdır ve karakter doğumla beraber gelmez, bireye, eğitime şartlarına ve bilinçaltının oluşturulmasıyla gelir. Bu sebepten dolayı eğitim kurumları, eğitim-öğretim çağına gelmiş bireylerin doğru davranmayı bir yaşam şekli formuna getirmelerine destek olmak amacıyla onları önemli değer ve yeteneklerle çevrelemeyi planlamalıdır. Aynı zamanda bireylere dönemin getirdiği olumsuz olaylar karşısında olumlu yönelimler kazandırabilmek için taktikler geliştirebilmelidirler.

Karakter eğitiminin bazı zamanlar “değerler eğitimi” ile bir manaya geldiği düşünölmektedir. Karakter eğitiminin değerler eğitiminden farkı değerler eğitiminin değerlere; karakter eğitiminin ise ahlaki değerlere önem vermesidir. Ahlaki değerler yani erdem; dönemi, kültürel çevreyi, kişisel tercihleri aşan tarafsız ahlaki standartlardır (Kaya, 2022: 27). Değerlerse bir topluluğun hem fikir olacak şekilde mühim gördüğü düşünceler şeklinde açıklanabilmektedir (Kaya, 2022: 27). Bu vasıtaıyla, karakter eğitiminin geniş çaplı seviyede özelliklere sahip bir dünya bireyi oluşturmayı amaçladığı; değerler eğitiminin ise küçük çaplı çevre ile kısıtlı oluğu söylenebilir. Karakter eğitimi, erdemlerin tabiatı gereği, eğitim çağındaki bireyler için bilgisel, duygusal ve hareketsetel edinimler amaçlarken; değerler eğitimi genellikle duygusal frekansa odaklanmakta ve bu boyutta kazanılmış özelliklerin hareketsetel boyuta da yönelmesini amaçlamaktadır. Ancak bu vaziyet her durum karşısında aynı şekilde olmayabilir. Kişiler duygusal açıdan bazı değerleri olumlu karşılasa da normal hayatlarında bu değerleri harekete çeviremeyebilirler. Bu

sebepten ötürü karakter eğitimi anlayışı, hareketin direkt kazandırılması gerekliliğini savunmaktadır (Kaya, 2022: 28).

Karakter; aile, sosyal çevre, arkadaş etkisi, öğretmen yönlendirmesi, sosyal medya ve medya etkisi vb. tüm etmenlerin etkisi ile her gün şekillenebilen ve değişebilen bir özellik olarak betimlenmiş, karakterin yapısında yer alan değişip dönüşebilme özelliği onun eğitilmesi noktasında en önemli husus olarak vurgulanmıştır (Çapçuoğlu, 2016: 270).

Karakterin sosyal özelliklerine de değinmek gerekirse. Karakter, bireyin diğer insanların faydasına, en verimli işi yapmaya çalışmasına ve ahlaki fikrini, dürüst ve bilinç sahibi olması gibi özelliklerini, bazı şartlar altında gerekli yaklaşımları sağlayan bireysel, duygusal özellikleri ve çevresel- sosyal bağlantıyı kapsar. Güzel karakter, bireyin çevresine faydalı değerler sağlayabiliyor olmasını ve adaletli, dengeli ve diğer bireylere anlayışlı bir yaşam şekli sürdürmesini sağlar. İyi değerleri benimseyen kişiler, içinde buldukları toplumda yer sahibi olurlar (Uysal, 2008: 8).

Karakter kelimesinin sıkı ilişkili olduğu ve zaman zaman eş anlamlı gibi kullanılan kavram huy ve mizaç kavramlarıdır. “karakter” kelimesi “seciye” ve “huy” gibi kelimelerle de karşılanmaktadır. Arapça “karışmak” kökünden türeyen mizaç kavramı “yaratılıştan gelen özellik, tabiat, sürekli yenilediği için vazgeçilemez bir durum almış alışkanlık” şeklinde tanımlanmaktadır (DİA, 1998: 256). Kelimenin Farsça karşılığı ise huy kavramıdır. Bu doğrultuda mizaç ve huy aynı anlama gelen iki kelime olmaktadır.

Karakter, şahsiyet (kişilik) ve mizaç (huy) arasında şu şekilde bir anlam ilişkisi olduğu ifade edilmiştir: Karakter, şahsiyet (kişilik) ve mizaç (huy) kavramları çoğu zaman kelime anlamı açısından karıştırılmakta ve birbirinin yerine ya da birbirlerine alternatif olacak şekilde kullanılmaktadır. Söz konusu kavramları konu edinen akademik çalışmaların bir kısmında “karakter, şahsiyet, huy, mizaç, kendilik, kimlik” gibi terimlerin, aynı anlama geldiği düşüncesinden hareketle, birbirinin yerine yanlışlıkla kullanıldığı ifade edilmiştir (Adasal, 1977: 898). Bu kavramlar arasındaki en net ayrım Alman psikolog ve eğitimci Kerschensteiner tarafından yapılmış görünmektedir. Ona göre şahsiyet kavramı bu kavramlar içerisinde en üst kavram

olup karakter ve mizaç (huy) onun alt parçalarıdır. Yani karakter ve mizaç birlikte şahsiyeti meydana getirir. Mizaç (huy), şahsiyetin değişime kapalı olan ve kolay kolay değişmeyen yönünü ifade ederken; karakter ise şahsiyetin olumlu ve olumsuz yönde değişip müspet açıdan gelişebilen, eğitilebilen yönünü oluşturmaktadır (Kerschensteiner, 1977: 18). Bu ayrım şahsiyet kavramının, karakter ve mizacı da içine alan daha geniş ve kapsayıcı bir kavram olduğunu net bir şekilde ortaya koymuş, adı geçen kavramların birbirinin yerine kullanımının doğru olmadığını göstermiştir. Şahsiyetin eğitimle değişebilen yönü olan karakter, aynı zamanda kendi sınırlarının farkına vardıldıktan sonra gelişmek, olgunlaşmak, şekillenmek isteyen bir yöne de sahiptir (Kerschensteiner, 1977: 28). Bu doğrultuda karakter eğitimi hedefli her uygulama son tahlilde şahsiyet gelişimi ve eğitimine yönelik bir faaliyettir.

Kişilik kelimesi ise şahsiyetin Türkçe karşılığı olmaktadır. Bu manada bireyin varlığını tam olarak çağrıştıran bir kavram olan kişilik, duygu, düşünce ve davranışların tamamını kapsar görünmektedir. Karakterde ise daha çok bilinci canlandıran ve harekete geçiren noktalar ele alınır. Özetle kişilik, huy (mizaç) ve karakter olarak ikiye ayrılmaktadır. Huy doğuştan, değişmez ve duygusal olan yanımızdır. Karakter ise kişiliğin yaşantıyla oluşan kısmıdır, haliyle değişebilir ve kişiliğimizin ağırlıklı olarak ahlaki yönünü oluşturur. Kişilik gelişiminde ise kalıtım ve çevre büyük rol oynar. Ayrıca sosyal ilişkiler önemlidir ve yaşam boyu devam eder.

Şahsiyet (kişilik) ve karakteri birbirinden ayırt etmeye yarayan bir diğer kriter, bir insanın tutum ve davranışlarındaki görülen kararlılık ve devamlılıktır. Karakter sahibi olan bir kimse, şartlar ve durum ne olursa olsun her daim aynı tarzda hareket eden, tavır sergileyen kişidir. Bu bakımdan karakter sahibi olarak nitelendirilecek bireyin yapısında süreklilik arz eden bir kararlılık durumu mevzu bahistir. Bu nedenle karakter kavramının yapısına azim, kararlılık, dayanıklılık gibi haller de dâhildir. Kuvvetli bir duruş ve karakter sahibi olan birey, bu yapısının bir yansıması olarak inanarak arkasında durduğu konuları, her koşulda azim, gayret ve kararlılıkla savunmaktan çekinmemelidir.

Bireyde karakter; tutarlı, kararlı ve manalı davranışların sürekliliğini belirtir. Yani karakterli bir birey koşullar ve şartlar aynı olduğu müddetçe, tavrında ve

hareketlerinde sabit olan kimsedir. Sonuç itibariyle karakter, azimli ve tutarlı hal ve hareket sergileme durumudur. Karakterde önemli olan muhakkak kararlılığın sürdürülebilir olmasıdır. Şahsiyet ise insanların kendine has davranışlarını, insanın varoluşsal ve sonradan oluşan bütünlüğünü temsil eder ancak bir anda oluşmaz. Şahsiyet, yavaş yavaş ve sakince oluşup olgunlaşıp aileden gelen genlerin ve çevrenin birleşerek ürettiği bir oluşumdur. Şahsiyetin oluşmasında ve gelişmesinde kalıtımın ve çevrenin etkisi oldukça büyüktür (Kızıler, 2014: 7-15). Şahsiyet kelimesi bireyin tüm oluşumu, bütün niteliklerini çağrışırsa da karakter kavramı bütün oluşum ve nitelikleri çağrıştırmaz. Şahsiyette (kişilikte) duygu, düşünceler ve davranışlar ele alınırken; karakterdeyse daha çok akli ve iradeyi hareketlendiren nitelikler dikkate alınmaktadır (Çamdibi, 2021: 23).

Karakter, şahsın ahlâkî prensiplere bağlılığının meydana getirdiği bir oluşumdur. Karakter, ruhta iyice yerleşen prensipler vasıtasıyla her irade fiilinin kesin ve belirli olması üzerine ruhun istikrar kazanmış halidir. Eğer bu prensipler zamanın ve toplumun ahlaki değerleri ile uygunluk teşkil ederse, o zaman karakter ahlaklılık vasfını taşır ki, bu aynı zamanda kıymeti ifade eden bir kavram olur (Kerschesteiner, 1954: 17). Bu anlayış karakter ve ahlak eğitiminin özdeş görülmesinin temel argümanlarından birini oluşturmuş, karakter eğitiminin ahlak ve değer eğitimi olarak algılanmasını sağlamıştır.

Meydan'a göre kişinin zamanla ruhuna yerleşen değerler ve bu değerlerden çıkan davranış biçimleri onun karakterini oluşturur. Bu bağlamda karakter-değer ilişkisi zorunlu bir ilişkidir. Bununla birlikte karakter, insanın çevresine karşı değişmeyen bir vaziyet almasıdır. Bu pozisyon alış olumlu veya olumsuz olabilir. Şayet insanın çevreye karşı aldığı bu vaziyet içinde bulunduğu toplumun değerleriyle insicamlı olursa ahlaki karakterden söz edilir. Ahlaki karakter, kişinin içinde yaşadığı toplumun ahlaki değer yargıları ve davranış tarzlarını kendine mal etme, benimseme sonucu ortaya çıkan yerleşik eğilim ve davranış özelliklerinin bütünüdür (Meydan, 2012: 27). Dolayısıyla ahlaklı olmak ve toplumun benimsediği değerlerle kuşanmak aynı zamanda karakterli olmak demektir. Bu ifade karakter, ahlak ve değer kavramları arasındaki ilişkinin net ifadesi olmaktadır.

Karakter eğitimi, yalnızca terbiye ile alakalı bir girişim ya da eğitim-öğretim kurumlarının geçici bir isteği değildi. Karakter eğitimi, kişilerin özü ve zekası için saygınlığın ve sağlam bir eğitim-öğretimin temelidir. Küçük bireylerin bireysel karakterlerini doğurmalarında, 'iyi olanı benimsemelerine, iyi olanı sevmelerine ve iyi olanı hayatlarında uygulamalarına' destek olarak; küçük bireylerin, zihinlerini ve hünerlerini yeniden toparlamalarına gerek vardır. Şayet bu sağlanırsa, bizler ciddi bir karakter cemiyeti olup tüm olası olumsuzluklara rağmen hürlüğü ve eşitliği korumamız altına almış oluruz (Uysal, 2008).

Karakter eğitimiyle alakalı hem okulun eğitimci kadrosunda hem de ebeveynlerde ortak bir düşünce olduğu söylenebilir. Amerika'da eğitim-öğretim kurumlarının müdürleri üzerinde yapılan araştırmalarda büyük çoğunluğun öğretim programlarına karakter eğitimi eklemenin mühim olduğunu düşünürken, neredeyse çoğu müdürün, sorumluluğun ve verimli vatandaş nasıl olmalı gibi konuların öğretim planında bulunması gereken mühim kazanımlar olduğu belirtilmiştir (Ekşi, 2003: 82). Yine bir eğitim kurumunda öğretmenlerle düzenlenen bir araştırmada da öğretmenlerin çoğunun karakter eğitiminin geleneksel eğitimin bir bölümü olduğunu düşündüklerini belirtmişlerdir (Ekşi, 2003: 82). Ebeveynlerle yapılan bir deneyde de çoğunluğun eğitim-öğretim kurumlarının öz güven, vicdan, benliğini ve etrafındakilerin benliğini kabul ve doğru sözlü gibi kazanımları edindirmesinin mühim olduğu gibi düşünceleri olduğu saptanmıştır (Ekşi, 2003: 82).

Okulları yönetim ekipleri, öğretmenleri ve çocukların ailelerinin hem fikir oldukları ve beklentilerine ek olarak, tam bir yeniliksel evrime geçen dünyanın yeni oluşumları karakter eğitimine duyduğu gereksinimi arttırmaktadır. Global hayat denilen ve yalnızca teknolojinin gelişmesi olarak tanımlanamayacak fenomen, sınırsızlığı, despot kültürleri her koşulda ulaşılabilir kılabilir. Türkiye bazlı düşünürsek, toplumdaki bireyler kendi içinde hassaslıklarını kaybetmesi bile karakter eğitiminin gerekliliği için bir nedendir. Oluşmakta olan nesil içinde kavgaya yönelim, aldatmaca, ebeveyne veya öğretim görevlisine karşı dik başlılık, zararlı alışkanlıklar, kendi canına kıyma meyli ve benzer davranış bozukluklarında artış; çalışma ortamında ve işe itaat gibi bireysel ve toplumsal görevler konusunda zayıflama durumların gün geçtikçe daha

fazla rastlanır olması ebeveyn ve öğretmenlerin izlenimleri ve deneyleri vasıtasıyla doğruluk kazanmaktadır (Ekşi, 2003: 83).

60 ve 70'li yıllar içinde kişiye yönelik tutumların artmasıyla beraber karakter eğitiminin popülerliğinin düştüğü söylenebilir. Yine aynı dönemde ısrarla üzerinde durulan, her bireyin kişisel yargı muhakemesi olduğu, kat-i doğrulardan söz edilemeyeceğiydi. Tüm bunların yalnız başına yeterli gelmeyeceği ortaya çıkınca, onun yerine bu yeni dönemin ekleyecekleri yeni akımlar meydana gelmiştir. Yukarıda oluşturulan taslaktan sonra karakter eğitimi projelerinin dayandırıldığı öncülleri şöyle sıralayabiliriz:

(i) Hür bir toplulukta, her birey hakkından kendi isteğiyle vazgeçemeyeceği gibi bireysel ve toplumsal haklara da sahiptir.

(ii) Yalnızca ahlaklı iyi ve doğru olan insanlar hür bir iktidarın koruması altında olabilirler.

(iii) İyi karakter kendi kendine meydana gelmez; eğitime, örnek olma, eğitilme ve pratik barındıran süreçler aracılığıyla zaman içinde oluşur.

(iv) Küçük bireylerde olumlu karakter oluşturmak en başta ebeveynlerin sorumluluğunda olmasıyla birlikte, eş zamanlı olarak topluluğun, eğitim kurumlarının, dini kurumların ve genç nesle hizmet sunan birey, grup ve kuruluşların ortak sorumluluğundadır.

(v) Uygar ve özenli okulları çoğaltmak, eğitim-öğretim çağındaki bireylerde olumlu karakter oluşturmak ve verimli eğitim-öğretim sağlamak için mecburidir (Ekşi, 2003: 84).

Sonuç olarak; karakter eğitimi net ve mühim bir gereksinimdir. Çünkü medeni uyarlıkların oluşumlarını devam ettirebilmeleri, yalnızca kazanımlarını oluşmakta olan nesle ulaştırabilmeleriyle mümkündür. Bu nedenle ebeveynlerinden neredeyse ahlak eğitimi almayan ve kazanım odaklı etkilerden uzak binlerce küçük birey için eğitim-öğretim kurumunun böyle bir amacı sırtlanması çok büyük önem taşımaktadır (Ekşi, 2003: 84).

2.3. Karakter Eğitiminin Amacı, Gerekliliği

Karakter eğitiminin misyonu; küçük bir bireyken hoşgörülü, alakalı, ahlaki kazanımları olan, verimli, gençlik döneminde potansiyellerini en güzelini yapmak için çabalayan, iyi şeyler yapan ve yaşamın hedefini algılayarak hayatını idame ettiren nesiller yetiştirmektir (Aslan, 2011: 21). Olumlu karakter gelişimi kişilerin evrilmesini; yani vaktini, kabiliyetini, gücünü iyi kullanmasını ve mümkün olduğu en iyi haline bürünmesini sağlayacak, bilgi, duyu ve hareketlerin eklenmesi ile alakalıdır. Biliş, duyuşsal olarak farkındalık ve harekete geçme hepsi ilişki içindedirler.

Karakter eğitiminin esas gayesi, karakter gelişimini okul geleneğinin ve projesinin her alanına aktararak eğitim çağındaki bireyleri toplumsal, ahlaki ve akademik yönden ilerletmek, eğitim çağındaki bireylerin saygı, mes'uliyet, güvenilirlik, yargısı sağlam ve merhametli gibi esas ahlak nitelikleri bilmek, değerli görmek ve bütün bunları baz alarak aksiyon almak dahil olumlu bir karakter geliştirmelerine destek olmaktır. Küçük bireyler ahlaki konularda karar alma yetenekleriyle dünyaya gelmedikleri için ve birçok aile himayeleri altındaki küçük bireylere ahlaki konularla ilgili kararları nasıl şekilde alması gerektiğini aktarmadığından eğitim kurumlarının sistemleri bu yoksunluğu kapatmakla yükümlüdürler (Kaya, 2022: 28). Schaeffer (1999), karakter eğitiminin gayesinin genç bireylere ahlaklı ve erdemli bireyler olarak yetişmeleri için gerek duyacakları kaynakları vermeyi gaye edindiğini söylemektedir. Akbaş (2008), karakter eğitiminin gayesini, kişileri fikren, kalben ve hareketleriyle olumlu huylar edinmiş olarak yetiştirmek; etik yükümlülüğü kazanmak ve kendine güvenen vatandaş olmak yolunda onlara destek olmak olarak tasvir etmektedir. Acat& Aslan (2011)'a göre karakter eğitiminin gayesi, küçük bireyleri anlayışlı, alakalı, etik ilkelere sahip, potansiyellerini en faydalısını yapmak için kullanan, iyi işler yapan ve yaşamın gayesini algılayarak hayatını sürdüren kişiler olarak eğitmektir. Karatay (2011) ise karakter eğitiminin gayesini, küçük bireylerin faydalıyı bilmeleri, arzulamaları ve maksatlarında olumlu aksiyonlarda bulunmalarına destek olmak şeklinde tasvir etmektedir (Kaya, 2022: 28).

Olumlu karaktere tabii olduğunda, yalnızca aydın bir ilgi, içten bir istek ya da üstümüze düşen görevleri otomatik olarak yapmamızdan fazlası bizden beklenir.

Kötü olandan uzaklaşır ve iyi olanı yapmaya odaklanırsınız, zorunluluk himayesinde bile iyi olana yönelmemiz beklenir (Aslan, 2011: 18). Eğitim-öğretim kurumlarında faydalı karakter eğitimi projesi yapıldığında, sağlanacak her karakter özelliğini meydana getirecek sınıf alanının ve etkinliklerinin oluşturulması önemlidir. Bu vaziyet düşünce, hissiyat ve harekete geçirmeyi hedefleyen bir karakter açıklamasını şart kılmaktadır. Bunun yanı sıra eğitim-öğretim çağına gelmiş bireylerin bütün niteliklerini ilerleteceği ve pratik yapabileceği alanlara ihtiyaçları vardır. Tüm bunları yapabilmeleri için eğitim-öğretim kurumlarındaki çalışanlar kendilerini karakter eğitimi projelerine odaklamalı, bireysel hayatlarıyla olumlu bir karakter örneği olmalı ve bu projelerde üstüne düşen görevleri sahiplenmelidir (Aslan, 2011: 22).

Karakter eğitimi ayrıyeten, bazı programlar ve uygulamalar vasıtasıyla, gelmekte olan yeni nesillere bariz insani kazanımları katma; kazanımlara karşı hassaslık oluşturma ve kazanımları harekete dönüştürme mevzusunda destek olmayı hedeflemektedir. Bu sayede eğitim çağındaki bireylerin sorumluluklarını sırtlanabilecekleri tercihler yapabilmelerini ihtimal kılan bilgi, yetenek ve hareketlerin gelişimini ilerletmesi de sağlanmış olacaktır (Ekşi, 2003). Esas gayesi küçükken alakalı, anlayışlı, üretken, etik ilkelere hâkim; genç yaşlarda ise potansiyellerinin bilincinde olan kişiler yetiştirmek olan karakter eğitimi, eğitim teşebbüsünün bir bütünüdür.

2.4. Karakter Eğitiminin Tarihi

Yakın zamana kadar karakter eğitimi genel eğitimin dışında bir alan olarak düşünülmemiş, müstakil olarak bir isimlendirme yoluna gidilmemiştir. Zira her eğitim sistemi temelde karakterli bireyler yetiştirmeyi hedeflemektedir. Özel olarak “karakter eğitimi” kavramının kullanımı, Amerikan tecrübesinden beslenen bir arka plana sahiptir (Ekşi ve Katılmış, 2011: 44). Bu noktadan hareketle “karakter eğitimi” ibaresinin müstakil bir kavram olarak kullanımının değerler, etik ve yurttaşlık eğitimi gibi alanlarda ABD özelinde ve bilhassa okul programları bağlamında gerçekleştiği bilinmelidir. Zamanla kavram daha geniş manada bir gelişim ve eğitim sürecini ifade edecek tarzda anlam genişlemesine uğramış, karaktere yönelik pedagojik faaliyetlerin tamamını kapsayacak biçimde anlaşılmıştır.

İnsanı potansiyeli ve yetileri açısından daha donanımlı hale getirmek anlamında karakter eğitimi uygulamaları Antik Yunan düşüncesine kadar dayanmaktadır (Turan, 2014: 78). Bununla birlikte, yukarıda da ifade edildiği üzere kavramın kavramsallaşması Amerikan tecrübesi kaynaklı olduğundan dolayı tarihsel temeller açısından serencam tespiti de bu noktadan başlatılmaktadır (Turan, 2014: 79). Amerika özelinde ise karakter eğitiminin terim haline gelmesinde okullarda öğretmenlerin, çocuklarda iyi bir karakter teşekkül etmesi adına gerçekleştirdikleri faaliyetler dönüm noktası olmuştur. Ardından karakter eğitimi kavramı, okul dışına taşarak toplumdaki hâkim dini grupların ahlak eğitimi algı ve anlayışları ile uyumlu bir şekilde varlığını sürdürmüştür (Turan, 2014: 80).

Karakter eğitimi, eğitim-öğretim kurumlarında yeni bir oluşum değildir. Geçmiş zaman odaklı düşünüldüğünde, eğitimin amacı akıllı ve iyi olmayı barındırmaktadır. 1880'lerin son zamanlarında ve 1900'lerin başlarında, ahlak eğitimi ahlaki değerleri incelemek ve yaşamın bir parçası haline getirmekle uğraşmıştır. Bunun yanı sıra o dönemde ahlak eğitiminin yalnızca eğitim alanında edinilen bir kazanım olmadığı toplumun genelinin ilgilenmesi gereken bir konu olduğu düşünülüyordu. Hristiyan gruplarında ahlak ve otoriteyi öğretmek için kutsal kitapları yol gösterici olarak kullanılmıştır. Fakat 1920'li ve 30'lu yıllarda karakter eğitimiyle alakalı olumsuz düşünceler meydana gelmiştir. Bu sebepten ötürü karakter eğitimi projelerinde kayıplar ortaya çıkmıştır (Aslan, 2011: 22).

1940'lı yıllarda John Dewey'in ahlak eğitiminde "karakter eğitimi" yerine "vatandaşlık eğitimi" ve "demokrasi eğitimi" kavramlarını öne çıkarması, karakter eğitimi kavramının resmi eğitim-öğretim belgelerinden ve programlardan kısmen çıkarılmasına neden olmuştur. 1950'li yıllar ise, Batı'da mantıksal pozitivizm düşüncesinin rağbet gördüğü bir ortamı doğurmuş ve bilim-değer ayrımı karakter eğitimi pratiklerini olumsuz yönde ciddi bir şekilde etkilemiştir (Turan, 2014: 81). Bu yıllarda, küçük yaşta intiharlar, genç cinayetler ve katledilmeler, ergenlik döneminde hamileliğin artışıyla beraber eğitim-öğretim kurumlarında karakter eğitimi, ergenlerin ve genç neslin problemlerine çözüm bulmak için tekrardan gündeme alınmıştır (Aslan, 2011: 22).

1960'lı yıllarda Kohlberg, Jean Piaget ve Erik Erikson'un geliştirdiği bilişsel psikolojiyi ön plana çıkaran kuram ve yaklaşımlar karakter eğitiminin gerilemesini ve bu kavramın kullanımından uzaklaşılmasını daha da hızlandırmış (Turan, 2014: 82) ve bu durum 1980'lerin sonuna kadar devam etmiştir. Fakat 1960 yıllarında eğitim-öğretim kurumlarındaki karakter eğitimi yeniden toplumun otonomi ve kişisel hürriyetleriyle alakalı bakış açılarına bağlı olarak yeniden kayıplar olmuştur. Yine aynı dönemde hangi değerler öğretilmeli düşüncesi meydana gelmiştir. Kilise ve devletin çatışması karakter eğitimi projelerinin aksamasına sebebiyet vermiştir (Aslan, 2011: 23).

1970'lerde, karakter eğitimi kazanımları açıklığa kavuşturma ve Kohlberg'in ahlaki ilerlemesi nezdinde tekrardan kendini göstermiştir (Aslan, 2011: 23). Kazanımları açıklığa kavuşturma kazanımların küçük bireylere zorlayıcı yollarla kabul ettirilmemesi gerektiğini ancak eğitim-öğretim çağına gelmiş bireylerin hürce arzu ettikleri seçimleri yapabilmelerinin mümkün olduğunu göstermiştir (Aslan, 2011: 23). Kohlberg, eğitim-öğretim çağına gelmiş bireyler değerler arası seçim yaparken hangisinin daha doğru bir seçim olduğuna karar verebilsinler diye onların ahlaki değer tartma kabiliyetlerinin yükseltilmesi gerektiğine değinmiştir (Aslan, 2011: 23).

1980'lerin son diliminde bilişsel-psikolojik kuramların etkileri kırılmaya başlamış ve okullarda "karakter eğitimi" kavramının yeniden kullanımı için üst perdeden çağrılar başlamıştır. Bu durumun neticesi, 1990'lı yıllarda karakter eğitiminin yeniden yükselişe geçmesi olmuştur. Milenyum ile birlikte de aşırı bireyselleşmenin getirdiği bazı sorunlar, toplumsal gerilimler, suç ve şiddet meylinin artması, madde bağımlılığı, genç neslin köklü problemlerine bağlı olarak karakter eğitiminin okullarda yeniden dikkate alınması zaruri hale gelmiştir (Turan, 2014: 82).

Sonuç olarak 60 ve 70'li yıllarda kişiselliğin artmasıyla beraber karakter eğitiminin otoritesinin düşüşe geçtiği mevzu bahis olabilir. Yine aynı dönemde özellikle altı çizilen, her bireyin kişisel değer yargısına sahip olduğu, kat-i doğrulardan söz edilemeyeceğiydi (Ekşi, 2003). 80'li ve 90'lı seneler süresince eğitim-öğretim çağına gelmiş bireylerde olumlu karakteri düzenlemek amacıyla karakter eğitimi tekrar gündeme gelmiştir (Aslan, 2011: 23). 80'ler ve 90'lar süresince değerlerin netleştirilmesi amacını ahlaksal izafi ve karakter gelişimi amacı için faydasız bulan

birkaç Amerikalı eğitimci karakter eğitimine tekrar dönüş sağlanması gerektiğini desteklemişlerdir (Aslan, 2011: 23). Karakter eğitiminin yeniden gündeme gelişi her şeyden önce ebeveyn- çocuk ilişkilerinin zedelenmesine, genç bireylerin hareket ve duygusal bilinçlerinde oluşan bozukluklara, halkın küçük bireyleri kollamaya yönelik ahlaki beraberlik bakış açısının meydana gelmesine bağlıdır (Aslan, 2011: 22).

2.5. Karakter Eğitimi Etkileyen Kuramlar

Karakter, bireyin hem aile hem de çevresi ile birlikte gelişim gösteren, ruhsal ve yapısal etkileşim sonucunda meydana gelen bir kavramdır (Hökelekli, 1998). İnsanoğlu daha anne karnında iken başlayan gelişim macerasını biyolojik, zihinsel ve sosyal olduğu gibi aynı zamanda ahlaki, dil ve kişilik gibi farklı alanlarda da sürdürmektedir. Yaşanan gelişim alanları birbiri ile bağlantılı olarak gelişim göstermekte ve bireylerin karakterinin şekillenmesinde oldukça büyük bir etkiye sahip olmaktadır (Kaya, 2022: 29). Karakter kavramı, bireyin doğuştan sahip olduğu ahlaki bilinç ve değerlerin merkezinde yer alan vicdanın gelişimini destekler niteliktedir (Uysal, 2008: 37).

Karakter eğitimi, genel olarak tanımlanacak olursa, gizil veya açık müfredat desteğiyle yetişmekte olan nesle sorumluluk, kendisine ve çevresindekilere saygı, dürüstlük, en önemlisi şahit olduğu olay ve durumlara karşı duyarlılık gibi insanlık için önem arz eden değerleri kazandırma ve bu değerleri davranışa dönüştürebilme amacıyla olmanın ortak adıdır (Uysal, 2008).

Karakter gelişimine en yakın olan ahlaki gelişim ise, çocuğun öncelikle kendi özgünlük ve özgürlük çerçevesiyle toplumun nezdinde meydana getirilmiş ahlak kurallarını öğrenmek ve var olduğu alanlar arasında muhakeme yeteneğini artırabilmek olarak tanımlanır (Kaya, 2022: 29). Ahlaki gelişim, hem kişiliğimizin temeli olan benlik gelişimi ile hem de veriler arasında mantıksal bağ kurabilmeyi sağlayan bilişsel gelişim ile ilişkilidir. Bu sebeple ahlaki gelişim üzerine ele alınan çalışmalarda kişisel ve bilişsel olduğu gibi sosyal gelişimlere de temas edilmesi kaçınılmaz olmaktadır (Kaya, 2022: 29).

Karakter eğitimi üzerine ortaya atılan düşünceler çok eski dönemlerde yaşayan bilim insanlarınca da desteklenmiştir. Örneğin Sokrates, insan olarak her bireyin ihtiyaç

duyduğu bilgi ve becerileri öğrenmeyi hedefleyen eğitim anlayışını ileri sürer. Bu eğitim ile akıl ve mantık düzleminde uygun davranışlar sergileyen ve ahlaki açıdan kusursuz bir insan yetiştirilme hedeflenir (Aslan, 2011: 24).

Ahlak konusunda fikir beyan eden filozofların, ahlak ve ahlak gelişimi konusunu değerlendirme biçimleri, kimi psikoloji teorilerini de doğal olarak etkilemiştir (Aslan, 2011: 25). Kimi bilim insanları bireyi doğuştan saf ve masum olarak görüp sonradan öğrenme yoluyla birtakım ahlaki değerlere sahip olduğunu savunurken kimileri ise daha doğarken bazı ahlaki değerleri bünyesinde barındırarak dünyaya geldiklerini savunmaktadırlar.

Karakter eğitimiyle bağlantılı olarak ahlaki değerleri meydana getiren bazı teorilerden söz etmek mümkündür. Bunlar:

2.5.1 Psikanalitik Teori

Psikoloji alanında ahlak konusu ile ilgili ilk bilimsel yaklaşım Sigmund Freud ile başlar (Kuşin, 1999: 35). Freud, ahlaki gelişimin kişilik ve duygusal bağlantı içerisinde gelişen bir süreç olduğunu öne sürmektedir. Duygusal ve güdüsel ahlak gelişimini, id, ego ve süper ego kavramları ile denge kavramını ilişkilendirmektedir (Uysal, 2008: 38).

Freud'a göre kurallara uyarak sergilenen davranışlar doğru, kurallara uymayan davranışlar ise yanlış olarak değerlendirilmektedir (Aslan, 2011: 27). Bu teoriye göre kişiliğin en erken gelişim gösteren kısmı id, cinsellik gibi temel biyolojik ihtiyaçtan meydana gelmektedir. Ego ise, kişiliğin id kısmından sonra gelişim gösteren bölümünü oluşturmaktadır. Çok bilinçli olmasa da kimi zaman bilinç düzeyinde hareket ederek kişilik kavramında denge bölümünü oluşturur. (Kaya, 2022: 30). Böylelikle süper ego, bireylerde doğuştan veya sonradan kazanılan değerler sisteminin temel kaynağı olmaktadır (Aslan, 2011: 27). Freud bu teori doğrultusunda, kişilik ve ahlak gelişim temelinin ilk beş yıl içerisinde tamamlandığını ve bireyin altı yaşından sonra başka bir kuramsal gelişimin olmayacağını öne sürmüştür (Kaya, 2022: 30).

Psikanalitik kavram çerçevesinde, ahlak gelişimini bilimsel olarak araştıran bir başka kuramcı da Erik Erikson'dur. Erikson, ahlak gelişiminin yetişkinliğin ilk dönemlerine kadar devam ettiğini belirtmiştir (Çileli, 1981). Erikson'a göre çocuk, ahlaki gelişimini henüz tamamlamadığından girişimcilik ve suçluluk evresi adını verdiği 3-6 yaş arası dönemde, toplumsal değer ve kuralların benliğinde oluştuğunu görmekte ve toplumsal kuralları öğrenirken de "yasak" ve "ayıp"ları öğrenmeye başlamaktadır (Uysal, 2008: 38). Erikson ise bu değerlerin süper egonun gelişimi ile mümkün olduğunu belirtmektedir.

Psikanalitik teoride genellikle ahlâkî duygular ve değerler üzerine yoğunlaştığından bilişsel ve davranışsal boyutlar çoğunlukla ihmal edilmektedir. Çocuk, bu sebeple dürtüler yığına maruz kalmakta ve ahlâkî standartlar, bilinç düzeyinden uzaklaştırılma zorunluluğuna dayandırılmaktadır. Bu durumda dürtülerin suçluluk duygusu ile bastırılması, toplum aracılığıyla dayatılan ödül-ceza uygulamasının içselleştirilmesi ile sonuçlanmaktadır (Aslan, 2011: 27).

2.5.2. Sosyal Öğrenme Teorisi

Sosyal Öğrenme kuramı; öğrenmenin sosyal anlamda etkileşim, taklit ve gözlem yoluyla gerçekleşmekte olan bir süreç olduğu görüşüne dayanmaktadır. Bu kuramın önde gelen temsilcilerinden biri olan Bandura, bireylerin başka kişilerin davranışlarını ve hareketlerini gözlemleyerek de aslında birçok şeyi öğrenebileceğini öne sürmektedir. Bu bağlamda sosyal öğrenme, "taklit" ya da "model ama" ve "edimsel koşullanma" olmak üzere iki öğrenme süreci ile gerçekleşmektedir (Aslan, 2011: 28).

Sosyal öğrenme adı verilen bu teoriye göre, çocuğun ahlaki gelişiminin belirginleşmesi kültürel normların, doğru veyahut da yanlış değerler olarak içselleştirilmesiyle ilişkilidir. Bu bilimsel yaklaşıma göre, değerler görecelidir, bireyin doğup büyüdüğü çevrenin kültürüne bağlıdır. Kısacası, Sosyal Öğrenme kuramı, bireydeki ahlâkî davranışın kazanılmasını aslında "modellerle öğrenme" ilkesine dayandırmaktadır (Aslan, 2011: 29).

Freud'un yanında yetişen Erik Erikson ise, insanın gelişimini, bireyin doğuştan beri var olan özellikleriyle birlikte ve tüm hayatını kapsayan sosyal çevreyle bağlantılı bir

şekilde açıklamaktadır. Erikson, ahlak gelişimi üzerine yaptığı birtakım çalışmalar sonucunda, insanların birbirleri ile kişisel ve toplumsal ilişkiler içerisinde gelişebildiğini belirten, bu sebeple de insani ilişkilerin çok önemli olduğu bir gelişim kuramı ortaya atmıştır (Çileli, 1981: 17). Erikson, ileri sürdüğü bu gelişim kuramında, fikirlerinden etkilendiği Freud'un geliştirdiği kuramını, ileri yetişkinlik çağı olarak tanımlanan döneme kadar genişletmiş ve insanın hayat boyunca sekiz gelişim evresinden geçtiğini belirtmiştir (Can, 2004: 120). Erikson'un belirttiği gelişim evreleri ve bu evreleri karşılayan çatışmalar şunlardır:

1. Dönemde (0-1,5 yaş), güvene karşı güvensizlik;
2. Dönemde (1,5-3 yaş), özerkliğe karşı kuşku ve utanç;
3. Dönemde (3- 6 yaş), girişimciliğe karşı suçluluk duygusu,
4. Dönemde (6-12), çalışkanlığa karşı aşağılık/yetersizlik duygusu;
5. Dönemde (12-18 yaş), kimlik kazanmaya karşı rol karmaşası;
6. Dönemde (18, 20- 40 yaş), yakınlığa karşı yalıtılmışlık;
7. Dönem (40 -65) üretkenliğe karşı durgunluk ve
8. Dönemde (65 yaş ve üstü) benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluktur.

2.5.3. Davranışçı Gelişim Teorisi

Davranışçı kuramın temsilcilerine göre, öğrenmenin oluşumu, davranış ile uyarıcı arasında bir bağ kurma işidir. Davranışçılar, insan zihnini belirsiz bir kara kutuya benzetmiş ve bu kutu içinde meydana gelen olaylardan ziyade kutuya girip çıkanlar üzerinde yoğunlaşmışlardır (Kaya, 2002: 38). Bundan dolayı, insan davranışlarının gözlenebilir ve ölçülebilir duruma getirilmesine ağırlık veren davranışçı kuram temsilcilerine göre birey, ahlaki değer ve yargılarını daha çok bireyin dışındaki etkenlere bağlı olarak yani şartlanma yolu ile kazanmaktadır (Bacanlı, 2002: 162). Böylelikle onay gören ve olumlu pekiştirilen davranışlar doğru olarak kabul edilirken hoş görülme ve bunun sonucunda cezalandırılan davranışlar ise olumsuz yani yanlış olarak kabul edilmektedir (Aslan, 2011: 30).

2.5.4. Bilişsel Gelişim Teorisi

Piaget 1932’de, Kohlberg’in ise 1958’de ortaya attığı bir teori olan bilişsel yaklaşım, çocukları yaptıkları davranışları üzerine düşünmeye, davranışlarını değerlendirmeye ve doğru ile yanlışın ne anlama geldiğine kendilerinin karar vermesine yardımcı olmaktadır (Uysal, 2008: 40).

Ahlak gelişimi ile ilişkisi olduğu saptanan bilişsel yaklaşım, temelde ahlakın gelişmiş zihinsel evrelerin bir sonucu olduğunu kabul etmektedir (Aslan, 2011: 30). Gelişim psikolojisi üzerinde çalışma yapan psikologlar, bireyin çevre ile olan münasebetleri sonucunda elde etmiş olduğu tecrübelerin şekillenmesinde, olgunlaşma kavramının oldukça önemli olduğunu düşünmektedirler (Uysal, 2008: 41).

Ahlak gelişimini bilişsel gelişim kuramı kapsamında ele alan Dewey, Piaget, Kohlberg ve Gilligan gibi önemli bilim insanlarının görüşlerine aşağıda detaylandırılmış bir şekilde yer verilmektedir:

2.5.4.1. Dewey’e Göre Ahlak Gelişimi Kuramı

Bilişsel gelişim çerçevesinde, ahlaki gelişim kuramına değinen ilk kuramcı J. Dewey’dir. Dewey’e göre, ahlaki eğitimin temelinde, zihinsel eğitim yer almaktadır ve bugün ihtiyaç duyulan en önemli şeyin ahlaki bilgi ile bilimsel bilginin bağdaştırılmasına engel olan geleneksel olarak nitelendirilen engellerin yıkılmasıdır (Aslan, 2011: 30).

Dewey’e göre çocuklar, var olan genel eğitim sürecindeki olaylar karşısında nasıl akıl yürüterek bir sonuca varıyorsa, ahlak eğitiminde olduğu gibi değerlerin özümsemesi ve farklı değerler hakkındaki kararların alınmasında da aktif bir biçimde rol almalıdır (Dewey, 2004). Yani Dewey, değerler bütünü olarak adlandırabileceğimiz ahlakın, kişisel, sosyal, siyasal ve eğitimsel gibi davranışları bünyesinde barındıran gündelik yaşam problemlerine yansıtılması gerektiğini savunmaktadır (Kaya, 2002: 31).

John Dewey ahlak gelişimini üç temel gelişim evresinde incelemiştir (Dewey, 2004):

1. Gelenek Öncesi Düzey: Biyolojik ve sosyal dürtülerle güdülenen ahlaki davranışları içeren evredir.

2. *Geleneksel Düzey*: Bireyin grubuna özgü değerleri benimsediği evredir.

3. *Özerk Düzey*: Bireyin davranışlarının akıl yürütme ve karar vermesi ile oluştuğu, bireyin içinde bulunduğu grubun standartlarını irdeleyerek benimsediği evredir. Ancak bu evreler kuramsal düzeyden öteye gidememişlerdir.

Dewey, bireyin sosyal yaşama etkin bir biçimde katılması ile eğitimin ahlaki anlamda olgunluğa eriştiğini belirtmiştir. Ayrıca ahlaki gelişim kurallarının kazanılmasında, sosyal yaşam ile eğitim müfredatı arasındaki denge ve sürekliliğin önemini de vurgulamaktadır (Kaya, 2002: 32).

2.5.4.2. Piaget'ye Göre Ahlak Gelişimi Kuramı

Piaget'ye göre ahlak gelişimi kuramı, bilişsel gelişim kuramına paralel bir şekilde, aşamalı olarak aynı zamanda hiyerarşik bir sıra gözleyerek dönemler içinde ortaya çıkmaktadır (Kaya, 2022: 33). Bilişsel gelişim kuramının benimsediği ilkeler ahlaki gelişim kuramı için de geçerlidir. Piaget'ye göre ahlak, belirli bir kurallar sistemi ile gelişim göstermektedir.

Piaget, çocuklardaki davranış ve ahlaki yargılarını, çocuğun toplumsal kurallara göstermiş olduğu saygı ve sahip olduğu adalet anlayışı olarak iki boyutta incelemiştir. Bu iki temel noktayı, çocuğun bilişsel gelişim esnasındaki gelişim aşamalarıyla açıklamaya çalışmıştır (Aydın, 2007).

Piaget, ahlak gelişimini, çocuğun bilişsel gelişimi ile bağlantılı olarak akran çevresi ile olan sosyal etkileşimi çerçevesinde gerçekleştiğini öne sürmektedir (Aslan, 2011: 31). Aynı zamanda okul öncesi dönemde, çocuklarda kural kavramının bir karşılığı olmadığını dile getiren Piaget, bu bakımdan bahsi geçen bu dönemde ahlaki kavramının da olmadığını ileri sürer. Dolayısıyla ahlak gelişimi, işlem öncesi adı verilen dönemden, somut işlemler denilen döneme geçtiği altı yaşa kadar başlamaz (Kaya, 2022: 33).

Piaget, ahlak gelişimini, dışa bağlı dönem ve özerk dönem olmak üzere iki döneme ayırır (Uysal, 2008: 43). Bunlar:

a) *Dışa Bağlı Dönem*: Ahlak gelişiminde 10 yaşına kadar olan dönem, Piaget'ye göre dışa bağlı dönem olarak kabul edilir. Bu dönemdeki çocuklar, ahlaki gelişim

bakımından başkalarına bağımlıdırlar. Yetişkin bireyler tarafından konulan ahlak kurallarını hiçbir şekilde sorgulamadan olduğu gibi kabul ederler (Aslan, 2011: 32).

2-7 yaş arasındaki dönem, egosantrizm adı verilen bir dönemdir. Bu dönemde çocuğa göre doğru ve yanlış sabittir, yani bir şey ya yanlıştır ya da doğrudur. 7-11 yaş arasındaki dönemde ise baskıcı bir ahlak anlayışı hâkimdir. Tek taraflı bir ahlak bilinci vardır. Kabullenme ve sorgulanmadan onaylanma ister. Çocuk bu dönemde karşılaştığı durumlarda tek yönlü düşünmekte ve mantıksal düşünce gelişmediğinden olaylar arasında bir bağ kuramamaktadır. Bu dönem, Piaget'nin görüşlerine göre, başkalarının yasaları çocuk tarafından olduğu gibi kabullendiğinden boyun eğme anlamında "heteronomi" adıyla da nitelendirilmektedir (Aslan, 2011: 32). Heteronom ahlak anlayışı (dışarıdan dayatılan ahlak), aynı zamanda ahlaki gerçekçilik adıyla da bilinmektedir. Sonuç olarak bu dönemdeki çocuklar, ahlakı başkaları tarafından konulan ve değiştirilemeyecek olan kural ve yasalarına uymak olarak görürler (Kaya, 2022).

b) Özerk Dönem: Bu döneme 'özerk ahlak' veya 'karşılıklılık ahlakı dönemi' de denilmektedir. 11 yaş ve üzerini kapsayan bu dönemdeki çocuklar, kuralların değişmez olduğuna inanmamaktadırlar. Hatta kuralların bazı anlaşmalara dayalı olduğunu ve bazı durumlara göre değiştirilebileceğini bilmektedirler. Bu dönemdeki çocuklar, yaptıkları bir davranışın yanlış veya doğru olduğunu belirtirken kişisel ve durumsal etkenleri de dikkate alırlar (Başal, 2003: 173).

Piaget'ye göre, ikinci ahlaki dönem, 8 yaşından sonra gelişmeye başlar ve buna 'özerk' yani otonom adı verilir. Piaget, akranlar arasındaki saygının, gelişim göstermesinden ötürü oluştuğunu öne sürdüğü otonom ahlakı, çocuğun kendi yasalarına uyması olarak da tanımlamaktadır (Uysal, 2008: 43-44). Bu dönemde olan çocuklara göre, asıl önemli olan davranışların sonuçları değil, davranışı yapmadaki niyettir. Önceleri kuralların kesinlikle değiştirilemeyeceğini düşünen çocuk, artık bu dönemde kuralların değişebileceğini ve bu durumun her zaman, dürüst olmama gibi algılanmayacağını gözlemlemektedir (Uysal, 2008: 43-44).

Özerk dönemdeki çocuklarda, soyut düşünme, mantık çerçevesinde akıl yürütme, çok yönlü veya objektif düşünebilme becerilerinin varlık gösterdiği görülür. Ahlaksal

değerler, artık bu dönemden sonra siyah ya da beyaz gibi sadece iki seçenekli algılanmaz (Aslan, 2011: 32).

2.5.4.3. Kohlberg'e Göre Ahlak Gelişimi Kuramı

1960'lı yılların ortalarında, Lawrence A. Kohlberg, oldukça kapsamlı bir bilişsel ahlaki gelişim teorisi ortaya koymuştur. Kohlberg bu alanla ilgili görüşlerini, Piaget'in ahlak gelişimi teorisine yönelik ortaya koyduğu evrensel aşamaların tekrar düzenlenmeye ihtiyacı olduğunu düşünerek geliştirmiştir (Kohlberg, 1981).

Ahlak, Kohlberg'e göre iyi-kötü ya da doğru-yanlış gibi konularda, bilinçli yargılama, karar verebilme ve bu doğrultuda bir davranış sergileyebilmeyi amaçlayan bilişsel bir yapıdır.

Kohlberg, çocukları kendi ahlak kurallarını kendileri geliştirebilen birer “ahlak felsefecileri” olarak görmektedir. Bu kurallar, her zaman anne-baba veya çocuğun yakın çevresinden kaynaklanmayabilir. Çocukların sosyal çevreleri ile bilişsel etkileşimlerinden de doğabilmektedir. Dolayısıyla denilebilir ki ahlaki gelişim, bilişsel gelişimi zorunlu kılar (Kaya, 2022: 34).

Kohlberg'e göre birey, karşı karşıya kaldığı bir durum hakkında, ahlaki bir yargıda bulunurken, kendisini bir ikilem içinde hisseder ve bu ikilemler karşısında vereceği ahlaki tepkiler sonucunda ise zamanla kendi ahlak anlayışını oluşturacaktır (Kohlberg, 1981).

Kohlberg, ahlak gelişiminin belirli bazı dönemler içinde ortaya çıktığını ifade eder ve ahlak gelişimi ile ilgili yapmış olduğu çalışmalar ve kuramını, Piaget'nin kuram anlayışından birkaç adım daha öteye taşımıştır (Gander, Gandiner, 1998; Erden, Akman, 1998). Kohlberg, ahlak gelişimini, insanların etik davranış ölçütlerinde genel olarak, sınıflandırılabilir altı tanımlanabilir aşama ve üç seviye olduğunu dile getirir. Karakter eğitimi, bugün bilindiği haliyle büyük ölçüde L. Kohlberg'in geliştirdiği “Ahlaki Gelişim Kuramı”na dayanmaktadır. Kohlberg'e göre, ahlaki gelişimin belirtilen aşama ve düzeyleri aşağıdaki gibidir (Kohlberg, 1981).

A. Gelenek Öncesi Düzey: Bu düzeydeki bir çocuk, toplum içinde kabul görülen iyi ve kötü ölçülerini temel almaktadır (Kaya, 2022: 34).

1. Aşama: Ceza Ve İtaat Eğilimi: Bu aşamada yer alan çocuklar, sadece otoriteye uymakta ve cezalandırılmaktan kaçınmaktadırlar. Genellikle olayların sadece dış görünüşüne ve meydana gelen olayın nitelik bakımından büyüklüğüne bakarak karar vermektedir (Uysal, 2008: 46). Bu evrede olan bir çocuk, başkalarının da bazı çıkarlara sahip olabileceğini ve bu çıkarların kendisinininkinden pek de farklı olmayacağını düşünür. Çocuğun kendi çıkarlarıyla diğerlerinin çıkarları arasında bir bağlantı kurulmaz (Bilir, 1994: 13).

2. Aşama: Çıkara Dayalı Alışveriş: Bu aşamada, çocuk için doğru kavramı, öncelikle kendisinin daha sonra da çevresindekilerin birtakım ihtiyaçlarının karşılanması ve somut anlamda bir değişime dayanan alışverişler yapılmasıdır (Uysal, 2008: 46).

B. Geleneksel Düzey: Bu düzeyde, kimi beklentilere ve toplumsal kurallara uygun davranışlar sergilemeye yönelik bir ahlak anlayışı söz konusudur (Can, 2004: 132).

3. Aşama: Kişilerarası Uyum: Bu aşamadaki belirtilen iyi davranış, başkalarını mutlu etmektir. Benmerkezci anlayışın azalmasıyla çocuk, olaylara artık başkalarının açısından bakabilme özelliğini kazanır (Kaya, 2022: 35).

Çocuk kendisinden beklenen davranışı göstermenin doğru olduğu yargısına varır. Yani anne ve babası, öğretmeni ya da arkadaşlarının kendisinden beklediği davranışları sergilerse, onların sevgisini kazanabileceğini ve onlar tarafından takdir edilerek kabul göreceğini düşünmektedir (Can, 2004: 132).

4. Aşama: Kanun ve Düzen Eğilimi: Bu aşamadaki bir kişi, toplumsal rolleri ve kuralları belirli ölçütler içerisinde tanımlayan sistemin sunmuş olduğu bakış açısını kabul ederek, kendi bireysel ilişkilerini, bu sistem içinde var olan kurallar dâhilinde kullanır (Bilir, 1994: 14).

C. Gelenek Sonrası Düzey: Bu düzey “İkeli Ahlaklık” olarak da adlandırılmaktadır. Bu düzeydeki mevcut olan ahlak anlayışına ulaşan bireyler, genellikle toplumsal kurallara ve değerlere uygun davranışlar sergilemek ile birlikte kimi insani değerlerle çatışma yaşayan yasal düzenlemeleri de sorgulayabilir. Kohlberg’in ahlak gelişimindeki bu en üst düzeye, çok az insanın ulaşabildiği belirtilir (Can, 2004: 133).

5. Aşama: Sosyal Sözleşme Eğilimi: Bu aşamada kanunların kullanım biçimi ve bireysel haklar, eleştirel bir biçimde incelenmektedir. Mevcut kanunlar sosyal düzeni korumak ve temel yaşama ile bireyin özgürlük haklarını yaşamları boyunca güvence altına almak için gerekli görülmektedir (Uysal, 2008: 47).

6. Aşama: Evrensel Ahlak İlkeleri Eğilimi: Bu aşamadaki bir kişi, ahlak ilkelerini, kendisi seçmekte ve kendisi oluşturmaktadır. Bu ilkeler eşitlik, adalet gibi soyut anlamlar barındıran kavramalara dayalıdır (Uysal, 2008: 47).

Kohlberg daha sonraki yıllarda, yapmış olduğu bazı araştırmalara bağlı olarak ortaya koyduğu kuramını, yeniden gözden geçirerek gelenek sonrasındaki düzeyin aşama sayısını azaltmış ve ahlak gelişimini de yine üç düzey olacak şekilde beş basamak olarak ele almıştır (Uysal, 2008: 47).

Kohlberg'in geliştirmiş olduğu ahlaki yaklaşım aşağıdaki niteliksel özellikleri bünyesinde barındırır (Kohlberg, 1981): Gelişim evreleri adım adım birbirini izlemektedir. Bir evre bitmeden diğerine geçilemez. Evre atlanamaz. Gelişim herhangi bir evrede sona erebilmektedir. Kohlberg mahkûmların çoğunun çoğunlukla ikinci basamağın üzerine çıkamadıklarını belirtmiştir. Yetişkinlerin çoğunun da dördüncü basamakta olduklarını gözlemiştir. Bireyin ahlaki yargısı ara sıra bir üst ya da alt evreye yoğunlaşmakla birlikte baskın olarak bir evrede yoğunlaşmaktadır. Birey baskın olduğu evre düşüncesinden bir üst düşünceye yöneltilabilir, ancak bir alt düşünce evresine yöneltilemez. Yaş, her zaman gelişim göstergesi değildir. Bazı gençler yetişkinlerden daha yüksek evrelere ulaşabilmektedir. Bilişsel gelişim-ahlaka gelişim için gerekli ancak yeterli değildir.

2.5.4.4. Gilligan'ın Ahlak Gelişimi Kuramı

Carol Gilligan, Kohlberg'in öne sürdüğü teorisini, kadınlara karşı önyargılı olduğu gerekçesiyle eleştirmiştir (Uysal, 2008: 51). Gilligan'ın görüşüne göre, hak ve adalet ahlakı eşitlik ilkesine dayanırken, sorumluluk ahlakı ise şiddetten kaçınmaya dayanmaktadır (Aslan, 2011: 36). Ahlak gelişimi üzerine önemli çalışmalar ortaya koyan Gilligan, diğer bir kuramcı olan Kohlberg'in ahlak gelişimi alanında geliştirmiş olduğu sınıflandırmada, cinsiyet farklılıklarına yer vermemesi ve bu durumu evrensel olarak nitelendirilmesi sebebiyle eleştirmektedir (Kaya, 2022: 37).

Gilligan, kadınların ahlaki gelişimlerini yansıttığı kuramında üç temel düzey önermiştir. Bu düzeyler aşağıdaki gibidir (Kaya, 2022: 38):

Gelenek Öncesi Düzey: Gelenek öncesi adı verilen bu aşamada, kadınlar kendi benliklerine odaklanır ve bu noktada diğer hususlardan çok kendi çıkarlarını düşünmektedirler.

Geleneksel Düzey: Geleneksel aşamada, kadınlar başka bireylerin sorumluluklarına odaklanmayı seçerler. Başkalarını önemsemek ve bu konuda özverili olmakla ilgilenirler. Ancak bu aşama, toplum veya kadının çevresindeki diğer bireyler tarafından tanımlanır.

Gelenek Sonrası Düzey: Ahlaki gelişimin en üst aşaması olarak bilinen gelenek sonrası adı verilen bu aşamada, kadın kendisiyle başkalarını, birbirine bağımlı olarak görmeyi öğrenmiştir.

Sonuç olarak Gilligan, toplumsal cinsiyet kavramına odaklanmak yerine, “bakıma dayalı ahlak” ve “adalete dayalı ahlak” adını verdiği bu iki bakış açısının, ahlaka getirdiği farklı noktalara odaklanmayı tercih etmiştir.

2.5.4.5. Domain (Alan) Kuramı ve Karakter Eğitimi

Turiel tarafından ahlaki gelişim kuramını açıklamak için ortaya atılan bir teoridir (Uysal, 2008: 51). Teorinin ve ahlak eğitimine uygulanışının bazı hususlarda yetersiz kaldığını belirten Turiel, domain/etki adını verdiği bu teoriyi geliştirmiştir. Hem alan kuramcılarını hem de Kohlberg ahlaki eğitimdeki düşüncesini, insan zihninin aslında yapısal bir alanı olduğunu ileri sürmektedirler (Kaya, 2022: 43). Fakat alan kuramcısı Turiel, Kohlberg’in savunduğu görüşü, ahlaki alan ile geleneksel alanı birbirine karıştırdığını belirterek eleştirmektedir (Ekşi, 2006: 33).

Turiel, özerk ahlaki yargılama becerisinin, aslında kişinin kendi bağımsız düşünme alanını oluşturduğunu, ayrıca çocukların bilişsel alandaki gelişimlerinin ilk yıllarda da görülebileceğini de savunur. Alan teorisinde, ahlak gelişimi üzerinde araştırma yapan kuramcılara göre, çocuklar kendilerine ait bir ahlak sistemi oluştururken maruz kaldıkları sosyal çevrenin kültüründen, dilinden hatta ekonomik özelliklerinden dahi etkilenmektedirler (Kaya, 2022: 43).

Domain/etki teorisine göre, birbirinden farklı olarak kişisel, geleneksel ve ahlaki bazı alanlar bulunmaktadır. Bunlardan her biri etki alanları ve kendi kaynaklarıyla bütünsel bir alan oluştururlar. Alan teorisini savunan kuramcılara göre, ahlaki değerlerin biçimsel ve objektif olarak tanımlanabilmesi, ele alınan bu değerleri kişisel ve toplumsal değerlerden ayıran en önemli niteliklerdir. Alan teorisinde, ahlaklılık ile geleneksellik birbirinden ayrılır. Bundan dolayı alan kuramcılarının göre, gelenekten bağımsız olan bir ahlaki alanın tanımlanması oldukça önemlidir (Kaya, 2022: 43).

2.5.4.6. Sosyal Duygusal Öğrenme Teorisi

Karakter eğitiminde yer verilen son yaklaşım “Sosyal ve Duygusal Öğrenme” kuramıdır. Bu yaklaşım, duygusal zekâyı, karakter eğitimi programlarının anahtar unsuru niteliğindedir (Uysal, 2008: 53). Aristo, duyguların eğitiminin aslında karakter eğitimi içerisinde vazgeçilmez bir parça olduğunu ileri sürer (Aslan, 2011: 39).

Bandura'nın “Sosyal Öğrenme Kuramı” ahlaki gelişim üzerine yapılan araştırmalar ile doğrudan bir ilişkisi olan önemli bir yaklaşımdır. Sosyal Öğrenme Kuramcılarının, ahlaki davranış ve tutumların, bireyin sosyal çevresiyle olan ilişkilerinde, meydana gelen öğrenmeler sonucunda ortaya çıktığını ileri sürmektedirler.

Eğitimciler ve bilimciler tarafından yapılan birçok yaklaşımın tanıma göre, sosyal ve duygusal zekâ hem gençlerin karakter özelliklerini hem de istenen toplumsal değerleri geliştirme demektir (Aslan, 2011: 39). Bu kuram, diğer davranış kazanma yöntemleriyle benzerlik gösterdiğini kabul eder. Öğrenme, özdeşleşme, model alma ve taklit kavramları sosyal öğrenme sürecinin önemli temel kavramlarıdır (Kaya, 2022: 39).

Bandura, öğrenme ve davranışı etkileyen faktörün yalnızca dış, çevresel etkenler olmadığını belirtir ve pekiştirmenin her daim dış kaynaklardan gelmediğini dile getirir. Bir davranışın veya tutumun öğrenilip öğrenilmediğini belirlemede, kişinin motivasyonu ve kendi bilişsel durumu da oldukça önemli bir rolü vardır. İçsel güçlendirmeyi, memnuniyet, gurur ve başarı gibi içsel ödül biçiminde tanımlar. İç

düşüncelere ve bilişsel duruma yapılan bu vurgu, öğrenme teorilerini, bilişsel gelişim teorileriyle olan bağlantısını öne çıkarmada yardımcı olur (Kaya, 2022: 39).

2.6. Karakter Eğitiminde Kullanılan Yaklaşımlar

Karakter eğitimi yalnızca eğitim kurumlarında verilen bir eğitim olmayıp karakter eğitimi manifestosunda da belirtildiği gibi ebeveynleri, okulu, toplumu ilgilendiren boyutları vardır.

Program geliştirme ve değerlendirme çalışmalarıyla birlikte, birçok yaklaşım ve aktivite, belli bir plan, program, müfredat ve sistem dâhilinde uygulanabilir (Uysal, 2008: 55).

2.6.1. Değerlerin Doğrudan Öğretimi, Telkin Yaklaşımı

Bu yönetime değer aşılama ve değer empoze etme de denilebilir. Bu yaklaşımla yetişkinler çocuklara değerleri doğrudan söyleyerek onların değerleri öğrenmeleri amaçlanmıştır. Gerekli kadar söylemek ve göstermek ile insanların istenilen şekilde davranacağı varsayılmaktadır. Bu yöntemde anne baba veya öğretmen değerleri telkin yoluyla öğretmektedir. Ergenlik öncesi dönemde öğüt vermek etkili olabilirken ergenlik döneminde etkili olmayabilir. Çünkü ergenlik çağındaki bireyler öğüt dinlemek istemezler. Bu yöntemde tarihsel veya kurgusal hikâyelerden faydalanmak diğer bireylerin davranışlarının ahlaki sorumluluğu konusunda düşünmelerini sağlamaktadır (Uysal, 2008: 55-56).

Bu yaklaşımda öncelikle kazandırılacak değer belirlenir, zamanlanmış ve programlanmış etkinlikler aracılığı ile değerler kazandırılmaya çalışılır. Davranış değiştirme yöntemiyle de uygulanabilirse bu yaklaşımın etkili olabileceği belirtilmektedir. Edimsel koşullamanın değer öğretimine uygulanmış haline davranış değiştirme denilebilir. Öğretilmesi amaçlanan değere uygun davranış gösterdiğinde öğrenci ödüllendirilmektedir.

Veliler tarafından sıklıkla uygulanan bu yaklaşımın, bu şekilde bir değer öğretiminin etkili ve kalıcı olmaması sebebiyle öğretmen tarafından uygulanmasının uygun olmadığı vurgulanmaktadır (Uysal, 2008: 55-56).

2.6.2. Edebiyat Merkezli (Literature Based) Karakter Eğitimi

Şen (2007, s. 380), MEB tarafından 2005 senesinde ilkokullara uygun 100 eser arasından seçilen 29 Türk yazarlı, 29 Yabancı yazarlı kitabı inceleme altına almıştır. İncelemesinin neticesinde; MEB'in hazırladığı 100 eserde eşitlikçi olma, ebeveyn-çocuk ilişkisini önemli bulma, özgürlük, sulh, deneysellik, azim, sağ duyuluk, birlik-beraberlik, sözünün eri olma, anlayış, sevgi, saygı, vatanseverlik, hijyen, sağlıklı birey olmaya özen gösterme gibi hususlar saptanmıştır (Uysal, 2008: 56). Bu hususların kişiye sağlanması belli bir hiyerarşi gerektirmektedir. Küçük bireylerle alakalı edebiyat, karakter eğitiminin temelini atmada, aktif kullanılan öğretim programına etkili bir yol sağlar (Uysal, 2008: 56). Karakter eğitiminde en verimli sona ulaşmak için, ders esnasında şu öğretiler denenmelidir (Uysal, 2008: 56):

Tanımlama; okurlar, eserde geçen konuyu ve başkarakterini tasvir edebilmelidir. Katılma; okurlar, olayla alakalı bağlantı oluşturabilmeli ve başkarakter ile içsel bir bağlantı hissedebilmelidir. Olayın arka planını algılama; okurlara başkarakterini ve olayı çözümlenmeye ve metnin tamamında uygun olmayan hareketlerin yerini tutacak faydalı seçenekler bulmaya alan sağlar. Tanımlama, katılma ve algılama öğretilerine alan sağlayacak faydalı bir karakter eğitimi için kitap tercihleri çok önemli bir faktördür. Öğrencilerin katılmaları önemlidir. Edebiyat zeminli eğitim-öğretime karakter eğitimini eklersek, öğrenen odaklı bir netice meydana gelir. Bu sayede, alttan yetişen neslin, aktif vatandaşlar olmasının, bilimsel ve ahlaki temeli oluşturulmuş olur.

Karakter eğitimi, tek düze ve kısa süreli bir atılım değil, yaşam süresince devam eden ve dolambaçlı bir projedir. Edebiyatla beraber karakter eğitiminin ele alınması, eğitim çağındaki bireylerin bireysel yaşamlarında da bu tarz durumlarla karşı karşıya gelebilecekleri doğrultusunda ahlaki hayal güçlerini aktive eder. Yalnızca olumlu huylar ve olumsuz huyların pratikteki neticelerine odaklanmaktansa anlatılan öyküdeki yaşamlar, akliselikle, herhangi bir yolla ahlaki ilerletmek için eğitim çağındaki bireyleri karşılaşmaya davet eder. Bu yaşam şekilleri, onları “karakterin nedenselliği” “karakterin kimselliği” düşünceleriyle karşılaştırırlar. Eğitim çağındaki bireylere, düşsel bir yaşam yolculuğu ve bu yolculukla alakalı, seçenek ve

değerlendirmelerin ele alınması ayrıcalığı sağlandığı vakit onlar, yaşam süresince, ahlaki fikir huylarını ilerletebilirler (Uysal, 2008: 58).

2.6.3. Değer Açıklama Yaklaşımı

Değerler, değişmekte olan hayat tecrübelerine karşılık, zaman içerisinde değişkenlik gösterir. Bu değişkenliklerin tespit edilmesi ve bireyin hareketlerine nasıl yön vereceği, değer aydınlatma sürecinin gayesidir. Değer aydınlatma, kişiye kendi değerinin ederini söylemez, yalnızca değerlerini arayıp bulmaları için bir yol gösterir. Değer aydınlatma, eğitim çağındaki bireylerin bireysel his ve düşüncelerini dile getirebilmeleri için, onları öz güvenle donatmaya yönelik bir tekniktir. Bu sayede eğitim çağındaki bireylerin bireysel değerleri hakkındaki bilinçleri fazlalaşır (Uysal, 2008: 61).

Değer aydınlatmasının hedefine yönelik, Rath, Harmin ve Simon, temelde yedi kriter olduğunu belirtmişlerdir. Bir değer, her yönden bir değer olarak kabul görmesi için şu kriterlere uyum sağlaması gerekmektedir. Bu seçenekler ve kriterler şunlardır: 1.Hür bir şekilde tercih yapabilme 2.Farklı seçeneklerden tercih yapabilme 3.Farklı seçeneklerin sonunda gerçekleşecek ihtimalleri düşünüp tarttıktan sonra tercih yapabilme 4.Yapmış olduğu tercihten tatmin olmak 5. Yapılan tercihi topluma yansıtma, yapılan tercihi net bir şekilde ifade edebilme 6. Aksiyon alma, yapılan tercihle bir şeyler yapma, 7. Değerlere uygun aksiyonları döngü halinde sürdürme, değerlerle paralel bir hayat şekli özümsemek. Değer aydınlatma bireylerin kişisel değerlerini algılamalarına katkı sağlar. Eğer kişiler değerlerini algılar ve aydınlatırlarsa hareketlerine de çeki düzen vereceklerdir. Bu kişilerin daha dengeli, net ve ilgili hayat sürmelerini de sağlayacaktır (Uysal, 2008: 61).

2.6.4. Değer Analizi Yaklaşımı

Amerikan Sosyal Bilgiler Ulusal kurulunca ortaya atılıp geliştirilmiş Değer Analizi yaklaşımının gayesi eğitim çağındaki bireylerin, karşı karşıya geldikleri değerlerle alakalı problemlerle ilgili karar alabilmek amacıyla deneysel araştırma ve taktiksel düşünce aşamasından yararlanmalarına destek olmaktır. Değerleri, sorunlara çözüm

bulma mekanizmasından geçirerek, neticeye ulaştırmaktır (Uysal, 2008: 64). Değer analizi yaklaşımınca bireylere değerler aktarılırken sekiz aşamadan yararlanır: 1.Değer problemini tespit etme 2.Karşılaşılan problemi netleştirmek 3.Problemle alakalı bilgi ve deliller keşfetme 4.Bilgi ve delillerin uyumu ve doğruluğunu tartma 5. Mümkün olan çıkar yolları tespit etme 6.Mümkün olan çıkar yolların ihtimal olan doğrularını tespit etme ve değerlendirme 7.Alternatiflerin içinden birini tercih etme 8.Tercih edilen tasarıya yönelik aksiyon alma (Uysal, 2008: 64). Değer analizi yaklaşımında değerle alakalı sorular duygusallıktan uzak, mantığa dayalı ve düzenli bir halde değerlendirmeye alınmalıdır. Çeşitli örnekler üzerinde çalışılarak problemlere karşı çözüm bulma yetenekleri test etme aşaması vardır (Uysal, 2008: 64). Ayrıca bir de eleştirel düşünme aşaması da vardır. Eleştirel düşünme temelde en mühim iki hususa dayanmaktadır. İlki bilişsel öğrenme şekillerine dayanma, bir diğeri eğitmenin değerleri direkt olarak aktarmayarak öğrencilerin kendi başlarına değerleri keşfetmesi ve kendi bakış açılarıncı bilmeye çalışmaları olarak ifade edilmektedir (Uysal, 2008: 64).

2.6.5. Ahlaki İkilem Müzakereleri

Kişilerin etik değerlerinin yargısını iletmesine odaklanan ahlaki ikilem müzakereleri ilk olarak dünyaya Lawrence Kohlberg duyurmuştur. Ahlaki ikilemde, eğitmenin üstlenmesi gereken rol ahlaki ikilemlerin de içinde bulunduğu misaller vererek eğitim çağındaki bireylerin tılandıkları noktaları çözebilmelerine destek olmaktadır (Uysal, 2008: 65).

İkilem, iki farklı olgunun çatıştığı esas hayat sorunlarıdır. Ahlaki ikilemlere zemin hazırlanırken ikilemlerin bazı özelliklere sahip olduğundan emin olunmalıdır. O özellikler (Uysal, 2008: 65-66):

* İkilem; derste işlenen konuyla alakalı olmalıdır, olabildiğince kolay olmalıdır, bariz ve kat-i bir cevaptansa değişik cevap opsiyonlarını barındıracak biçimde ucu açık olmalıdır, eğitim çağındaki bireylerin olguya ilişkin iddialar üzerine değil çatışmanın mantık yürütme kısmıyla ilgilenilmesine destek olmalıdır, eğitim çağındaki bireylerin seviyelerine göre olmalıdır.

Bu taktikte gerçek gaye eğitim çağındaki bireylerin hareketlerine yol gösterecek ahlaki değerlerin edinmelerine destek olmaktır. Eğitim çağındaki birey yorum yaparken dayandığı kaynaklar kişinin ahlaki ilerlemesiyle alakalı bilgi verir. Bu durumda eğitim çağındaki bireyin tahlili mühim değildir. Esas olan, niçin o tahlile tenezzül ettiğidir (Uysal, 2008: 66).

2.6.6. Hizmet Öğrenimi ve Kamu Hizmeti (Service Learning)

John Glenn için hizmet öğrenimi, şu şekilde tasvir edilebilir: ‘duyduklarımı unutturum, gözlerimle gördüğümü anımsarım, aksiyon aldıklarımı anlarım.’ (Uysal, 2008: 67). Hizmet öğrenimi, eğitim çağındaki bireylerin, toplum odaklı gönüllülük projelerinde yer almalarına destek olarak, toplumun kazanımlarını iletmek ya da güç katmayı göz önüne alır. Pek çok hizmet projesinin güzel bir şekilde sonlanmasının, bir kişinin ya da topluluğun korunmasında, vücut ve zihin sağlığında veya hayat standardının iyiliğinde büyük emeği vardır (Uysal, 2008: 67).

Hizmet öğrenimi, eğitim kurumunda eğitim düzeyindeki bireylerin, eğitim kurumu dışında ve günlük yaşamlarında pratik yaparak öğretmeyi amaçlayan, proje odaklı bir tutumdur. Kamu hizmetiye, atıkların tekrar dönüştürülmesi çalışmalarında yer almak, çeşitli alanlardan atık toplamak, devletin bazı kurumlarında ücret karşılığı olmadan tamamen gönüllülük esasıyla görev almak gibi çok yönlü halkın ve devletin faydasına yapılan etkinlikleri ifade eder. Sonrasında tüm bunlar eğitim çağındaki bireyin dosyasına yerleştirilerek üniversite gibi kurumlara kabulünde de yardımcı olur. Hizmet öğrenimi, vatandaşlık öğretimiyle de ortak olabilir (Uysal, 2008: 68).

Uygun hizmet öğrenimi projelerinin arasında tavsiye edilip, çok yer kaplamayan bir örnek de, eğitim kurumunun şartlarına yarar katan; yaşlıların birbirlerine ya da yaşça büyüklerin kendilerinden küçüklere eğitim adına bir şeyler katmaya çalışması programları, anne- babalardan ve yaşlıların da içinde bulunduğu gönüllü yaklaşımlar, ihtiyar ve yardıma muhtaç kişilerle ilgilenme, tehlike altındaki öğrencilere yardımda bulunma eğitim kurumları veya sosyal projeleri kapsar, Miller, Leslie-Toogood, ve Kaff (2005, s.35), eğitim çağındaki bireylerin toplumun faydasına olan hizmetlere katkı sağlamalarında çeşitli faydalar olduğuyla alakalı şunları söyler: Toplum hizmeti çalışmaları, eğitim çağındaki bireylerin hiçbir karşılık beklemezsiniz fedakar, belli

bir amaca sahip olma fikirlerini ilerletir ve ileriye pozitif bakış açısıyla bakmalarını sağlar (Uysal, 2008: 68).

Hizmet öğrenimi, topluma hizmet yoluyla akademik hedefleri hayata geçirir. Topluma hizmette zaten hayatta olan bir hizmetin yanı sıra, eğitim çağındaki bireyler, hizmeti tercih edip, planlayıp sunar. Çok içerik ve kabiliyetleri kullanma hizmeti kazanmanın tabiatında vardır. Akademik içeriğin yanı sıra eğitim çağındaki bireyler, grup halinde çalışma ve sorun çözme gibi kazanımları hayata geçirme yeteneklerini ilerletirler. Ve hürmetli olma, sorumluluk sahibi olma, karşıdakinin yerine kendini koyabilme, birbirlerine el uzatma, vatandaşlık etme gibi mühim karakter kazanımlarının pratiğini yapmış olurlar. Hizmet öğrenimi, etkili ve manalı bir öğretim taktiğidir. Çünkü o, akademik öğretim planıyla iç içedir. Genç bireylere, kendi çevrelerindeki esas yaşam şartlarında, eğitim kurumlarında yeni kazandıkları akademik bilgi ve yetenekleri hayata geçirme alanı sağlar; hizmet aktivitesi süresince kazandıklarıyla alakalı fikir üretme, konuşma ve yazmayla alakalı planlanmış vakitleri içerir. Esas öğrenme tarafından sürdürülen araştırma göstermiştir ki: güçlü vatanseverler çalışmasıyla Hizmet öğrenimi, eğitim çağındaki bireylerin yalnızca sınavlardaki başarılarının artmasına yardımcı olmayıp, eş zamanlı olarak eğitim çağındaki bireylerin sınıf çalışmalarına katkısını çoğaltmıştır, problemlere karışmasını azaltmıştır (Uysal, 2008: 70).

2.6.7. Müfredatın Bütünleştirilmesi (Integration of Curriculum)

Öğretim programının bütüncül bir çatıda birleştirilmesinin esas gayesi, karakter eğitimi ilkelerini, bütün eğitim kurumlarının ilkelerine kazımadır. Bu perspektifle, karakter eğitimi, öğretim programının her bölümüne tekabül eden ve bireysel uğraşlardan daha ileri, icraata yönelik yol izler. Rusnak (1998) karakter eğitimi; bağımsız bir eğitim değil, her dersin bir kısmıdır. Headen (2006, s. 17) ise karakter eğitimi programlarının hayata geçirilmesinde, aktif üç temel taktik olduğunu iddia etmiştir. Bunlar, sokrat yaklaşımı, bütüncül yaklaşım ve hizmet öğretimi yaklaşımıdır (Uysal, 2008: 71-72). Konvansiyonel tanıma bakarsak da öğretim programının bir çatıda birleştirilmesi, farklı konulardan gelip tek bir konuya odaklanan, bir öğretim dizisidir. Bütünleştirilmiş projelerin temelinde üç yol vardır:

(1) farklı perspektiflerden çalışılmaya uygun bir konu; (2) eğitim çağındaki bireylerin araştırmaları için mezunun içerisine kökten yer etmiş mühim sorular vardır; (3) daha geleneksel ve tekli disiplin eğitim çağındaki bireylerin kolay algılamasına nc olan dikkat çekici aktiviteler (Uysal, 2008: 71-72).

2.6.8. Çok Stratejili Yaklaşım (Multi-Strategy Approach)

Tesirli karakter eğitimi programları atılımının, bir taktikli olması hiç denecek kadar azdır. Esasen, pratikte geçen 33 program arasında yalnızca Ahlaki ikilem konuşmaları, tek taktikli bir programdır. Bu program dahi,  taktikle (ahlaka ağırlık verme, dost etkileşimi, ehli ilerleme) evrelenmiştir. Berkowitz'in (2005, s. 43) de söylediği, deneysel olarak da desteklenen programın, ele aldığı az çok taktik sayısı yedidir (Uysal, 2008: 72).

2.7. Dünyadaki Karakter Eğitimi Programları

Karakter Eğitimi Programı: esas ahlaki niteliklerin tümünü veya eğitim-ğretim çağına gelmiş bireyler için faydalı olabileceği öngörülen karakter niteliklerini, insanların algılaması, değer vermesi ve bu niteliklere göre hareket etmesini sağlamak için planlanan çeşitli taktiklerden bir araya gelen ğretim programıdır (Uysal, 2008: 8).

Dünya üzerinde bireyin sahip olması istenen değerleri öğretmek adına kişilik eğitimi adı verilen ve zorunlu eğitimin başında, belirli bir sistem dâhilinde programlarla devam edecek biçimde geliştirilmiş çok sayıda program uygulanmaktadır (Balat, 2004: 20). Bu tarz karakter eğitimi programları, birçok ülkede ve bütün okullarda uygulanmaktadır. Üstelik eğitim politikaları da bu doğrultuda verilen karakter eğitimlerini destekler niteliktedir (Aslan, 2011: 44).

Amerika'da sunulan karakter eğitimi, dünya çapındaki eğitim reformunun bilinen en önemli temel dayanağını teşkil etmektedir. 1990 yılının son dönemlerinde, Kolombiya Bölgesi ve 47 eyalet, karakter eğitimi üzerine yapılan pilot projede Amerika Birleşik Devletleri, Eğitim Bakanlığı Ortaklığı aracılığıyla eğitim fonunu almıştır (Uysal, 2008: 79).

Çin ‘de ise 2002 yılının haziran ayında, ilköğretim 1-5 arası sınıf düzeyinde, hayat ve ahlak; 6-8 arası sınıf düzeyinde, toplum ve ahlak üzerine vatandaşlık ve ahlak eğitimi, öğretim programları yayınlanmıştır (Aslan, 2011: 44).

2002 yılında, Şangay Eğitim Araştırmaları Enstitüsü tarafından hazırlanan bir rapora göre genç bireylerin ahlak, idealler, kültür ve disiplin olmak üzere tam dört niteliğe de sahip olmasına gerek duyulduğu belirtilmiştir. Bu dört niteliğin karakteristik olarak üç özellik taşıması gereklidir: Çeşitli yeteneklerle elde edilen uzmanlaşma, güçlü bir adalet duygusu ve çok yönlü olan dünya çapındaki bilgi ve beceriler. Üstelik bahsedilen bu raporda, eğitimin modernleşme yolunda dünya ve gelecek yaşantılar ile yüzleşmesi gerektiği de vurgulanmıştır (Aslan, 2011: 44).

Eğitimin modernleşmesi kapsamında, barışçıl gelişim ya da çevre duyarlılığı gibi konuları bünyesinde barındıran küresel farkındalık; dünya tarihi veya ortak dil gibi konuları ele alan küresel bilgi; empati, hayata saygı ya da insan hakları gibi konuları ele alan küresel beceriler; son olarak dünya üzerinde adalet kavramını desteleyecek birtakım eylemlere katılmak gibi konuları ele alan küresel davranış üzerinde durup dikkate alınması gereken temel unsurlar olarak belirtilmiştir (Aslan, 2011). Bahsi geçen bu küresel yaklaşım, Çin’in tarihi gelişim sürecinde, ahlak üzerine verilen eğitime yönelik yapılan politik vurgulamayı ortadan kaldırmıştır. Hatta daha da önemlisi, Çin’i küreselleşme yolundaki dünyaya, daha bütünleşmiş ve daha demokratikleşmiş bir ülke durumuna getirmeye yönelik önemli bir kapı açmıştır (Aslan, 2011: 44-45).

Günümüzdeki Japon öğretim programı ise, özel etkinlikler, ahlak eğitimi ve akademik dersler olmak üzere 3 bölümden oluşmaktadır (Yıldırım, 2007). Japonya’da verilen eğitim sisteminin asıl amacı barışı ve gerçek değerleri seven, insanın temel haklarına saygılı ve kendine güvenen bireyler yetiştirmektir. Aynı zamanda “fiziksel ve zihinsel sağlık”, “kişisel hak ve değerlere verilmesi gereken saygı”, “demokrasi” ve “bilinçlilik” kavramları da yine bahsedilen eğitim sisteminin hedeflemiş olduğu bu kavramları kazandırmaktır (Aslan, 2011: 45).

Öğrencilere Japon devletinin benimsediği geleneklerin kazandırılması, iyi bir vatandaş olma ve Japon milleti olmanın verdiği onur ve bilinçliliğin geliştirilmesi

asıl amaçlar arasındadır. Yaşama saygılı olmak, eşyaları ve çevreyi kurallara uygun kullanmak, terbiyeli olmak, doğruluğuna inandığı yolda ilerlemek, dürüst olmak, doğruyu sevip kötülükten uzak durmak, sadeliği ve doğayı sevmek, bilimsel düzeyde düşünebilmek, herkese iyi ve eşit ölçüde davranmak, kendini bilmek, anlayışlı olmak, emeğe saygı duymak, sorumluluk sahibi biri olmak, ülkesini sevmek ve dünyadaki diğer insanlara karşı sevecen ve olumlu bir yaklaşım sergilemek Japon eğitim sisteminde yer alan ahlaki eğitimin temel amaçlarını oluşturmaktadır (Aslan, 2011: 45).

Amerika, karakter eğitimi kavramının bilimsel amaçla ortaya çıktığı ilk yer olarak karakter eğitimine dayalı programların en fazla uygulandığı ülke olmuştur. Temel ahlaki değerleri kazandırmayı amaçlayan, farklı adlarda ve çok sayıda, karakter eğitimi programı ve organizasyonu faaliyet göstermektedir (Aslan, 2011: 46). Bunlardan bazıları aşağıda verilmektedir:

2.7.1. Karakter Eğitimi Ortaklığı (The Character Education Partnership=CEP)

1993'te kurulan ve ana sınıftan başlayıp on ikinci sınıfın sonuna kadar etkili bir biçimde karakter eğitimini savunan organizasyonlardır. Bu organizasyonların amacı, olumlu okul ortamının oluşturulması, öğrencinin olumsuz olarak nitelenmiş davranışlarının azaltılması, gençlerin sorumlu ve bilinçli vatandaşlar olarak yetiştirilmesi ve akademik performansın en iyi şekilde geliştirilmesidir (Uysal, 2008: 79).

CEP, Karakter Eğitimi Ortaklığı, karakter eğitimi organizasyonunun ulusal bir lideri savunucusudur. Kurumların, herhangi bir kâr amacı gütmeyeceği, tarafsız olduğu ve belirli bir görüşe bağlı olmadığı bir ortaklıktır. Ayrıca bu organizasyon, okullardaki verilen karakter eğitimini destekleyen kişilerden oluşmaktadır (Uysal, 2008: 80).

2.7.2. Karakter Önemlidir (Character Counts)

Bu program ülke çapında, güvenilirlik, saygı, dürüstlük, duyarlılık, sorumluluk ve vatandaşlık olarak belirtilmiş altı temel ahlaki değeri teşvik eder. Ayrıca karakter eğitimini, var olan ve yeni oluşturulan bazı programlarla bütünleştirmek, gençleri ve onların ailelerini karakterleri belirtilen bu altı temel değeri, benimseyip uygulama

yolunda desteklemek için bir araya gelen topluluklar organizasyonlardan oluşur (Uysal, 2008: 80).

2.7.3. Duyarlı Sınıflar (The Responsive Classroom)

“*Duyarlı Sınıflar*” adıyla kurulan, günlük yaşantı içerisindeki sınıf hayatının parçası olarak nitelenen sosyal ve akademik becerilerin eğitimini bir araya getiren öğretici bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım sabah toplantısı, kurallar ve varılan mantikî çıkarımlar, değerlendirme, rehberli keşif, sınıf organizasyonu, akademik seçim ve raporlama olarak belirtilen bu yedi kavramdan oluşmaktadır. *Duyarlı Sınıflar*, bireylerin önce kendilerine daha sonra da çevrelerine karşı duyarlı olmalarını sabırla öğreten sosyal bir müfredat olarak tanımlanabilir. Bu müfredatın öncelikli ele aldığı konu sınıf yönetimidir. Bu program, çocuk merkezli gelişim ve davranışçı yaklaşımın bütünleşmesini hedefleyen bir oluşumdur (Uysal, 2008: 80).

‘*Duyarlı Sınıflar*’ yaklaşımını kullanan bazı okullarda (Uysal, 2008: 81);

Öğrencilerin sınav sonuçlarında ve bilinçli okumalarında büyük artışların olduğu gözlemlenmiştir, öğretmenler öğretme edimlerinde kendilerini daha rahat ve etkili hissetmişlerdir, öğrenciler, sosyal beceriler açısından daha iyi sonuçlara sahip olmuştur, öğretmenler bu programla daha iyi kalitede eğitim vermiştir, öğrencilerin okul hakkındaki tutumları olumlu anlamda değişim göstermiştir, öğretmenler, birbirleri ile daha fazla iş birliği içerisinde olmuşlardır.

2.7.4. Pozitif Eylem (Positive Action)

Pozitif eylem programı, okul iklimi programını ders müfredatı ile bütünleştiren bir metodu esas alır. Bu programın amacı, öğrencilerin hem fiziksel ve sosyal hem de zihinsel ve duygusal hareketlerini geliştirmektir. Program, bu amaç doğrultusunda idarecileri, öğretmenleri, idarede yer alan diğer personelleri, ebeveynleri ve okulun dâhil olduğu topluluğu uyum içerisinde yaşanan bir çalışma için düzenlemektedir (Uysal, 2008: 81-82).

Program aynı zamanda, esas aldığı bütüncül yaklaşım aracılığıyla, karakter gelişimini olumlu olarak desteklediği gibi şiddet, suç işleme, madde kullanımı,

disipline yönlendirme ve bireyin kendisini algılayamaması ile ilgili meydana gelen olumsuz davranışları azaltmak için de tasarlanmıştır (Uysal, 2008: 82).

2.7.5. STAR Programı (The Jefferson Center for Character Education)

Jefferson merkezi hem devlet okullarında hem de özel okullarda, karakter eğitimini kurallarıyla öğretme ihtiyacından doğan ve 1963 yılında kurulan bir programdır. Kültürel, etnik ve dinî sınırlılıkların ötesinde daha çok temel kavram ve değerlerin sistematik bir biçimde öğretilmesine odaklanmıştır. Bu değerler saygı, dürüstlük, bireysel veya vatandaşlık ile ilgili duyarlılık, sorumluluk, adalet, doğruluk, cesaret ve nezaketi bünyesinde barındırmaktadır (Uysal, 2008: 82).

2.7.6. Duyarlı Toplum (Community of Caring)

Duyarlı Toplum Programı, on ikinci sınıfa kadar uygulanan, zihinsel veya fiziksel açıdan herhangi bir özre sahip olan bireylerle özel olarak ilgilenen, okul hayatının neredeyse bütününe kapsayan bir programdır. Eunice Kennedy Shriver tarafından 1982 yılında kurulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'da ise 1.200'e yakın okulda uygulanmaktadır. Duyarlı Toplum Programı evrensel olarak kabul görülen saygı, duyarlılık, güven, sorumluluk ve ailede oluşan ahlaki değer ve tutumların, davranış ve kararların temelini oluşturduğuna inanmaktadır. Bu 5 değer *Duyarlı Toplum* programı ile teşvik edilir (Uysal, 2008: 83).

Duyarlı Toplum Programı, öğrenci hamileliği, erken zamanda yaşanan cinsel ilişki, okulu bırakma ya da zararlı madde kullanımı gibi toplumun ahlaki düzeyini bozan davranışları ele almaktadır. Bu program düşünceler, sorular, keşifler ve tepkilerden oluşan süreçleri var olan müfredata eklemiştir (Uysal, 2008: 83).

2.7.7. Zürafa Kahramanlar (Giraffe Heroes) Programı

Zürafa Kahramanlar Programı, merhametliliği, cesaretliliği ve aktif vatandaşlığı savunan hikâyeyi merkeze alan bir müfredattır. Aynı zamanda, kamu hizmeti ve hizmet öğrenimi buluşmaları için oldukça etkili bir yapıya sahiptir. Bu program, öğrencilere anlatılmak istenen gerçek yaşam kahramanları hakkında 850'e yakın hikâyeyi öğretmenlere kolaylık ile sunan bazı öğretim rehberleri içermektedir.

Program dâhilinde öğrencilerden, okullarda, aile içerisinde veya yaşadıkları toplumlarda şahit oldukları gerçek kahramanları kimi yönleriyle tanıtmaları ve bu kahramanların hikâyelerini onlardan paylaşmaları istenir. Programın son aşamasında ise, öğrenciler toplumda ilgilendikleri sorunları tanımlayıp bu sorunlara çare olması bakımından hizmet içerikli bir proje hazırlarlar (Uysal, 2008: 84)

2.7.8. Heartwood Ahlak (Heartwood Ethics) Programı

Okul öncesinden sekizinci sınıfa kadar olan dönemi kapsayan bu program çocuklar için, kültürlü bir eğitim ve edebiyatı temel almış bir programdır. Programın müfredatı evrensel değerleri öğrencilere sunmak, ahlaki muhakeme ve ahlak okuryazarlığını teşvik etmek adına dünya klasikleri içerisinde çocuk hikâyelerini kullanmaktadır. Bu program sayesinde öğrenciler içsel ve dışsal düşüncelerini birbirinden ayırmaya yardımcı olmaktadır. Böylesine kapsamlı olan program, aynı zamanda eleştirel düşünme ve yazmayı, iş birliği ile öğrenmeyi, hikâye oluşturmayı ve dünyayı farklı açılardan keşfetmeyi içerir (Uysal, 2008: 84-85).

2.7.9. Bireysel Gelişim İçin Ahlaki Değerler Rehberi (AEGID)

Ana sınıfından başlayıp 6. sınıfa kadar devam eden çocuklar için, Skanchy ve Weed tarafından geliştirilmiş bir programdır. Program üretken, duyarlı ve sorumlu vatandaşlar olabilmek için gerekli olan ahlaki ve temel standartları çocukların öğrenebilmelerine yardımcı olmak için düzenlenmiştir. Bu program 6 ahlaki değer üzerine temellenmiştir. Bunlar; haklar ve sorumluluklar, değer ve saygınlık, dürüstlük ve adalet, dikkat ve düşünce, gayret ve mükemmellik, kişisel sorumluluk ve doğruluktur (Balat, 2005: 204).

2.7.10. Diğer Programlar

Çocuk Gelişimi Projesi (The Child Development Project) (CDP), Öncelikli Proje (Project Essential), Lions-Quest Programı, Hyde Okulu (Hyde School), City Montessori Okulu (City Montessori School), Karakter Eğitimi Müfredatı (CharacterEducationInstitute), Yaşayan Değerler Eğitimi (LivingValuesEducation) Programı, En Önemli Beceriler (MegaSkills), İkinci Basamak (Second Step).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİN EĞİTİMİNDE KARAKTER EĞİTİMİ

Çalışmamızın bu bölümünde din eğitimi açısından karakter eğitimi ele alınacaktır. Bu kapsamda öncelikle karakter eğitiminin başladığı ve devam ettiği kurumlar olarak aile ve okulun önemine kısaca temas edilecektir. Devam eden satırlarda ise karakter eğitimi sürecinde din eğitiminin önemi ve örgün/yaygın din eğitimi uygulamaları çerçevesinde karakter eğitiminin mahiyeti konuları işlenecektir.

3.1. Karakter Eğitiminde Aile ve Okul

Karakter eğitimi genel olarak iki aşamadan oluşmaktadır: Birinci aşama kişinin ailede, okulda ve sosyal çevresinde şekillenen karakter eğitimi sürecidir. İkinci aşama ise kişinin birebir elde ettiği bilgi birikimi ve çabalarıyla kendisiyle alakalı problemleri fark edip elde etmeye çalışacağı terbiye aşamasıdır. Birinci aşamada karakter eğitiminin amacı, aile bireylerinin, okul ortamının ve sosyal çevrenin birey üzerinde olumsuz etki bırakabilecek tehlikeli ortamlardan onu muhafaza etmesiyle bireyin bunlara karşı sevecen ve itaatkâr bir duyguyla tutunmasıdır. Elbette muhafaza şekli çocuğun bağlılığını ve sevgisini bastırarak seviyede olmamalıdır. İkinci aşama ise kişinin kendine ait bireysel özelliklerine hâkim olmasıyla doğrudan alakalıdır (Kızıler, 2014: 33). Bu bağlamda aile ve okul ortamları, karakter eğitiminin ilk tohumlarının atıldığı ve bu sürecin aşama aşama sağlam bir temele oturtulmaya başladığı ilk sosyal çevreler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Değişen dünyanın şartları ile beraber karakter eğitime olan ihtiyaç artmaktadır. Zorunlu değişim ve dönüşümler nesillerini doğru yetiştirme hususunda ebeveynin işini bazen zorlaştırabilmektedir. Her anne-babanın çocuğunun kendisine ve çevresine faydalı, karakterli bir birey olmasını istemesi olağandır. Bundan dolayı karakter eğitiminde ailenin değeri ve sorumluluğu oldukça önem arz etmektedir. Yapılan araştırmalar, karakter özelliklerinin büyük bir bölümünün 0-6 yaş aralığında oluştuğunu göstermektedir (Köylü, 2004: 137). Bu dönemde çocuğun sürekli olarak maruz kaldığı aile bireyleri karakter gelişimi ve eğitimi üzerinde oldukça etkilidir. Olumlu tutum içerisinde olan bilinçli bir ailede yetişen çocuk okul döneminde daha az davranış ve uyum problemi gösterirken; olumsuz bir tutum içerisinde büyüyen bir

çocuk için durum tam tersi olabilmektedir. Çocuklarda doğuştan gelen duyguların gelişmeleri ve beslenmeleri dış etkenler sayesinde. Bu gelişme ve beslenmelerin başladığı ilk ortam çocuğun yetiştiği aile ortamıdır. Dolayısıyla okul öncesi dönemde çocukların karakter eğitiminde öncelikli muhatap anne-babalardır (Tavukçuoğlu, 2002: 54).

İyi karakter sahibi nesiller yetiştirmek her şeyden önce onlara örnek olmaktan geçer. Hiçbir çocuk sadece akademik bilgilere ulaşarak karakter sahibi olmaz. Aynı zamanda çevresinde kendisine örnek olacak yetişkinlerin örnek davranışlarını gözlemler ve etkilenirse bu örnek davranışları benimseyebilir. Aile ortamında olumsuz koşullarda büyüyen bireyler hayata karşı ilgisiz ve öfkeli olabilir. Bu durum ilerleyen yaşlarda karakter eğitiminin önündeki engellerden birisini teşkil eder. Bunun yanında yanlış ebeveyn tutumları çocukların okula uyum sürecinde onları menfi olarak etkileyip karakter gelişimi açısından geriye doğru gitmelerine sebep olabilir. Böyle bir durumla karşılaşan çocuk kendini bulunduğu ortama ait hissetmez. Giderek sosyalliğini yitirir ve özgüven kaybı yaşar. Bu hal, onun okul ortamında sağlıklı bir karakter inşa etme sürecini geciktireceği gibi karakter eğitimi sürecinde öğretmenin de işini zorlaştıracaktır (Tavukçuoğlu, 2002: 54).

Karakter eğitiminde ebeveynlerden sonra eğitim kurumları önemli rol oynamaktadır. Akademik açıdan başarılı olan ve temel değerleri içselleştiren kişiler yetiştirmenin eğitim kurumlarının önemli iki hedefi olduğu söylenebilir (Ekşi, 2003). ABD genelinde orta öğretim ve lisede karakter eğitimi, eğitim kurumlarının toplantılarında ya da özel görüşmelerinde planlanıp uygulamaya alınır veya karakter eğitimiyle alakalı seçmeli ya da mecburi bir ders olarak programa ilave edilir. Karakter eğitimi edebiyat veya sosyal bilimler sınıflarında spesifik yönden öğretim programının bir parçasıdır. Karakter eğitimi sağlık eğitimi, risk önleme, cinsellik eğitimi ve dini çalışmalar gibi belli konulara odaklanabilir (Can, 2021: 22). Bireylerin küçük yaşlardan itibaren teşekkül etmeye başlayan karakter güçlerini uygulamaya dökülebilmek için farklı alanlara ihtiyaçları vardır. Aynı zamanda eğitim çağındaki bireyler, özgürlüklerini arttırmak adına eğitim kurumlarına da gereksinim duyar. Eğitim çağındaki bireylerin perspektif oluşturma, yargısal düşünme ve problem çözebilme gibi kişilikli bir birey olmak için ihtiyaç duydukları olanaklar eğitim

kurumları vasıtasıyla sağlanır (Can, 2021: 22-24). Karakter eğitimini okullara dâhil etmenin en önemli getirisi bireyin, bu zengin olanaklar dairesi içine girmesine imkân sunmasıdır.

Okulların değerler alanındaki işlevini tam anlamıyla yerine getirip getirmediği tartışmalıdır. Bireyin kendini tam olarak geliştirememesinin sebeplerinden birisi duyuşsal alanın bilişsel alana oranla geri planda kaldığı eğitim sistemidir. 1960'lı yıllarda değer göreceliği fikrinin eğitim alanında büyük etki yapması okulların karakter eğitimi noktasında sorumluluk alma isteksizliğini ortaya çıkarmıştır. Fakat öğrencilerin karakter gelişimi konusunda bu isteksizlik ve tarafsızlık uzun süre devam ettirilebilir bir niteliğe sahip değildir. Toplumda var olan erdemleri öğrenciye aktarırken öğrencinin kendi erdemlerini bu değerler üzerine inşa etmelerini sağlayacak yöntemleri uygulamak okulların görevidir. Bu görev yerine geldiğinde değerlerin içselleştirilmesi sağlanmış olur (Bozan, 2020: 42-43).

Ahlak ve erdem sahibi bir karakter geliştirmenin aileden sonra, eğitim ve okul hayatında da önemli bir noktada olması gerekmektedir. Yeni neslin değerlerini, alışkanlıklarını, davranışlarını okullar etkilemektedir. Bir toplumun geleceği iyi yetişmiş ve karakter sahibi insanlara bağlıdır. Ve insanlar iyi karaktere birdenbire sahip olamazlar. Dolayısıyla okulların temel hedefi, öğrenim dönemindeki her bireyin uygun ahlaki kararlar ve davranışlar sergilemesine yardımcı olmak, karakter eğitimi sürecini ahlaki değerler ve becerilerle donatmaktır. Nitekim T. Lickona,¹ okulun ve sosyal hayatın karakter eğitiminde daha etkin olmasını savunur. Dolayısıyla bireylerin karakterinin gelişmesinde ailenin, toplumun, okulların, dinî kurumların ve gençliğe hizmet veren herkesin sorumluluğu bulunmaktadır (Pamuk, 2007: 23). Karakter eğitimi programlarının uygulanması için Lickona'a göre çeşitli sebepler bulunmaktadır. Bu sebeplerden biri ise insanların demokratik ahlâk

---

¹ Thomas Lickona, "modern karakter eğitiminin babası" olarak anılan bir psikolog ve eğitimcidir. Cortland, New York Eyalet Üniversitesi'nde fahri eğitim profesörü olarak görev yapan Lickona, "Karakter Eğitimi, Karakter Önemlidir, Nazik Çocuklar Nasıl Yetiştirilir" isimli eserleri kaleme almıştır. Geniş bilgi için bkz. <https://www.psychologytoday.com/us/contributors/thomas-lickona-phd>

gelişimine ihtiyaç duymalarıdır. Özgür toplumda, her vatandaş kişisel ve toplumsal sorumluluklara sahiptir. Sadece erdemli kişiler özgür ve demokratik bir iktidarın korunumuna sahip olabilirler. Fakat iyi karakter kendiliğinden oluşmaz. Öğretme, öğrenme, örnek olma ve uygulama içeren süreçlerle zamanla gelişir ve bundan okullar da sorumludur. Eğitime itina gösteren okulları meydana getirmek öğrencilerin karakterlerini olumlu yönde geliştirmek için zorunludur (Pamuk, 2007: 24).

Okulun karakter eğitiminde önemli olmasının bir diğer sebebi, çocukların ailelerinden gerektiği kadar değer eğitimi almamaları ve dini kurumların çocukların hayatında az yer almasıdır (Pamuk, 2007: 35). Bu bağlamda okul, temel değerleri öğrencilere verirken dürüstlük, doğruluk, disiplin, yardımseverlik, merhamet gibi ikinci dereceden önemli değerleri de öğrencilere vermelidir. Bu kapsamda sadece belirli dersler değil matematik, coğrafya, tarih gibi dersler dahi ahlaklı, karakterli bireyler yetiştirmek için uygun öğrenme ortamlarına dönüştürülebilir. Söz konusu değerler demokratik bir işleyişle verilmelidir. Okulda uygulanan karakter eğitiminin başarılı olması için ailelerin, okul yönetiminin, toplumdaki yöneticilerin de programa katılmaları gerekmektedir (Pamuk, 2007: 30). Bunun yanında okulun en önemli görevlerinden biri, bireylere manevi düşünce alışkanlığı kazandırarak ahlak ve değerler üzerine düşünmesini sağlamaktır. Buna bağlı olarak yaşadığı olaylara ve kendi davranışlarına saygı, sevgi, merhamet, adalet gibi pencerelerden bakabilme kabiliyetini öğrencilere kazandırmak temel hedeflerdendir (Meydan, 2012: 71).

Okulların karakter eğitimini etkilemesinde paydaşların da mühim rolü vardır. Bu paydaşların başında şüphesiz öğretmenler gelmektedir. Okulun görevlerinden birisi de bireyi ahlaki karaktere yönlendirmek ve ahlaki karaktere götüren yolları cazip hale getirmeye çalışmaktır (Meydan, 2012: 68). Okulda karakter eğitimi, her öğrenciye sorumlu aktif bir öğrenen olarak saygı duyan, öğretmen pratiğinde kendini ortaya koyan bir eğitimidir. Karakter gelişiminin okulda en önemli elemanı öğretmenlerdir. Öğrencinin değerleri kabul veya reddetmesi, değerleri içselleştirmesi öğretmenin öğrenciyle olan iletişimiyle ilgilidir. Değerlerin içselleştirilmesi öğrencinin öğretmene saygısını ve yeni değerlerin öğrencinin şemasına uygun olmasını gerektirir. Aynı zamanda yapıcı bir disiplini ve tutarlı bir politika kullanımı olmalıdır

(Bozan, 2020: 43). Değerlerin öğrenci tarafından içselleştirilebilmesi için öncelikle öğrencinin özdeşim kurabileceği bir model gerekir. Dolayısıyla öğretmenin görevi öğretimden ileri bir çerçevede tanımlanmış olur. Çocukların ruhuna gereken şekli vermek için ideal öğretmenlerin büyüleyici rolü vardır. Karakter eğitimi konusunda hassas olan öğretmenlerin yapılan araştırmalara göre daha çok ciddiye alındığı ortaya koyulmuştur (Meydan, 2012: 68). Model öğretmenler öğrencileri için dürüstlük, saygıya dayalı bir öğrenme ortamı hazırlayan ve üstünlük taslamayan, otoriter olmayan, beklentilerini söyleyen, dinleyen, vaatlerini yapan, öğrencilerin öğrenmesi konusunda hassas olan, saygıyı gösteren öğretmenlerdir (Meydan, 2012: 69). Öğrencinin dersi sevmesi veya sevmemesi önemli ölçüde öğretmeni ile kuracağı ilişkiye bağlıdır. Çocukta güzel bir karakter geliştirmek için öğretmenin ilk işi öğrencilerle olumlu iletişim kurmak olmalıdır (Bozan, 2020: 43). Öğretmen mümkün olduğunca cezalandırmadan kaçınmalıdır çünkü cezalandırarak bir çocuğu yaptığı davranıştan vazgeçireceğine inanan öğretmen yanılısına yaşayabilir. Çocuğa ceza verilecekse de kesinlikle cezanın sebebi söylenmelidir. Tersine durum öğretmenin karakter gelişimine olan etkisini azaltır (Bozan, 2020: 43).

Yapılan çalışmalar öğrencinin okula ve sınıfına olan duygusal bağının karakter eğitiminin etkinliği konusunda önemli bir araç olduğunu göstermiştir. Okul öncesi seviyesinde yapılan bir takım araştırmada öğretmeniyle daha olumlu iletişim ve sağlam bir bağlılık oluşturan öğrencilerin daha pozitif, sosyal ve bilişsel aktiviteler sergiledikleri belirlenmiştir (Bozan, 2020: 44). Çünkü ahlaki eğitimin en basit şekli karşılaşılacak davranışlar ve muamelelerdir. Öğrenciler öğretmenden gördükleri sıcak ve ilgili davranışlardan hoşnut olurlar (Bozan, 2020: 45). Aynı zamanda sağlıklı karakter gelişimi için okulda sağlanan disiplin ve düzen önemlidir. Öğretmenin ders esnasında sergilediği tavırlar ya da duvarlarında temizlik ile ilgili birçok uyarı bulunan okul koridorundaki çöpler için okul personelinin tutumu örneklik açısından önemlidir. Adalet erdemini anlattıktan sonra bazı öğrencilere ilgili bazı öğrencilere aynı ilgiliyi göstermeyen öğretmenin tutumunu da bu doğrultuda değerlendirebiliriz (Meydan, 2012: 69).

3.2. Karakter Eğitimi Açısından Din Eğitiminin Önemi

Birey ve toplum üzerindeki etkisi yadsınamayacak önemli olguların başında hiç şüphesiz din gelmektedir. Zira din, insanın yapısına en uygun yaşam biçimini teklif etmesi ve ona, bu teklifi hayata geçirmeyi sağlayacak normatif kurallar sunmasıyla ideal insan ve toplumu inşa etmeyi hedefler. Burada önem arz eden husus, dinin insan üzerindeki etkisinin olumlu yöne kanalize edilmesi ve bu vesileyle iyiye, doğruya yönelen, erdemleri kuşanan karakterlerin yetiştirilmesidir. Aslında eğitimin de temel amaçlarından birinin karakterli bireyler yetiştirme olması, eğitim ile karakterin istendik yönde gelişimi arasında sıkı bir bağ kurulmasını sağlamıştır (Karatay, 2011: 1440). Bu bağlamda din eğitiminin de insanın karakter oluşumu, gelişimi ve eğitimi üzerinde önemli rolü bulunmaktadır. Maddi donanımı ve manevi özellikleriyle kompleks bir yapı arz eden insanı, sahip olduğu potansiyeli yok saymadan, bütün realitesiyle dengede tutmayı amaçlayan önemli unsurlardan biri de dindir. Bu manada insanın manevi yapısının bir bölümünü teşkil eden karakterin eğitimi, dinin öğretileri devre dışı bırakılarak sağlıklı bir şekilde sürdürülebilecek bir süreç değildir (Aybey, 2015: 205).

Dinin esasında iman, ibadet, ahlak ve değerlere taalluk eden birçok husus bulunmakta, din eğitimiyle bu hususların öğretilmesi, içselleştirilmesi ve uygulatılması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda din eğitimi aynı zamanda iman, ibadet, ahlak ve değer eğitimi olma gibi bir vasfı zımnen barındırır. Zaten eğitim, söz konusu kavramlar üzerine inşa edilirse bu din eğitimi olur. İman, ibadet, ahlak ve değerlere ilişkin konular kişinin duygu, düşünce ve inanç hayatının maddi dünyadaki birer uzantısı ve yansıması (Armaner, 1967: 68) olduğu için, bu kavramların hem kişinin özündeki hem de sosyal hayattaki uyumuyla ilgisi üzerinde durulmalıdır (Aybey, 2015: 207). Bu gereklilik, karakter eğitimi sürecinde din eğitiminin önemini ve yerini kavrama hususunda hareket noktası mesabesinde dir.

İslâm dini, insanı manen daha donanımlı kılmak ve ahlâkını güzelleştirmek için, karakterini eğitmeye büyük önem vermiştir. Bu kapsamda İslam'a göre karakter gelişimi ve eğitimine dair sağlam temellerin atılabilmemesinin ilk şartı, insanın doğru bir inanç sistemine sahip olmasını temin edebilmektir. Böylece iman ve inanç noktasındaki bağlılığın seviyesi, kişinin karakter eğitiminin temelinde yerini alır.

İnandığı gibi yaşamaya başlayan insan, yüce değerlerle bezenmek ve doğru bir karakter eğitimi almak açısından en uygun muhatap konumuna gelmektedir. Bu yolda insana sağlanacak en büyük destek, iradesini güçlendirmek olacaktır. Bunu da muhtevasını yine dinin belirlediği ibadetler gerçekleştirecektir (Aybey, 2015: 208-209). Ayrıca, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, karakter eğitimi ahlak eğitiminden çok ayrı düşünülmemiştir. Bu çerçevede din, insanın ahlâkî gelişimini sağlayabilmesi için, ona rol model alabileceği bir “idealler” sunar ki bu ideal düşüncesi peygamberlerin ahlakında müşahhas hale gelir. Böylece hem inanç ve ibadet boyutuyla hem de ahlaki rol modeller sunması ve değerlere işaret etmesiyle din, insanın karakter eğitimi üzerinde çok boyutlu ve olumlu bir etki icra etmiş olmaktadır.

Din eğitiminin karakter eğitimi üzerindeki etkisini, karakterin gelişim süreçlerine dinin dâhil edilmemesi, bireyin din eğitiminden yoksun bırakılması üzerinden de okumak gerekir. Dini hayat bütün unsurlarıyla karaktere etki etmekte olup gelişim sürecindeki karakter güçlerinin bu etkinin uzağında kalması henüz gelişmemiş olması olarak kabul edilir. Zira din, yaşamı anlamlandırma, ona değer biçme, kendini hayata karşı konumlandırma noktalarında bireye kimlik kazandıran, gerçek değerini veren bir olgudur. Bu bağlamda dini motifler ile yoğrulmuş bir karaktere sahip olan bireylerin hayata bakışı ve memnuniyet düzeylerinin genel olarak daha olumlu olduğu söylenebilir. Buna karşılık dini esaslardan uzak bir yaşamı tercih eden bireyler, dinin karaktere olumlu katkılarından mahrum oldukları için daha fazla bocalayabilirler. Bu nedenle karakteri dini değerler ile bezenmiş ve kuvvetlenmiş insanlar hayata karşı duruşlarında bir adım önde iken; (Hökelekli, 1981: 139-141) karakterin ana unsurlarından biri olan din eğitimi ve öğretiminin eksikliği, kişide büyük ölçüde bunanımlar ve yıkımlar oluşturabilir. Karakter eğitimi süreçlerinde din eğitiminin işe koşulması bahsi geçen problemlerin en aza indirilmesinde önemli bir yardımcı olacaktır.

Karakter eğitiminin mahiyet ve keyfiyeti üzerinde duran eğitimciler onu bazen bireyin kavrama, mesuliyet ve ahlaki değer esaslı hareket etme meylini geliştirme süreci olarak görmüşlerdir (Turan, 2014: 78). Bazı eğitimciler ise yetişip gelişen yeni kuşaklara önde gelen ahlaki değer ve erdemleri benimsetme, söz konusu değerler

hakkında yüksek bilinç hali oluşturma ve bu değerlerin davranışlara yansımaları hususunda rehberlik yapıp destek olma çabalarının genel adına karakter eğitimi demişlerdir (Ekşi, 2003: 81). Bütün bu anlayışlar ve tanımlamalar karakter eğitiminin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutlarına vurgu yapması yanında onu din eğitimi ile iç içe bir süreç olarak da betimlemektedir. Bu durum tam bir karakter eğitiminden söz edilecekse orada din eğitiminin vazgeçilmezliğini gözler önüne sermektedir.

3.3. DKAB Dersleri ve Karakter Eğitimi

Yakın zamana kadar karakter eğitimi genel eğitimin dışında bir alan olarak düşünülmemiş, müstakil olarak bir isimlendirme yoluna gidilmemiştir. Zira her eğitim sistemi temelde karakterli bireyler yetiştirmeyi hedeflemektedir. Özel olarak “karakter eğitimi” kavramının kullanımı, Amerikan tecrübesinden beslenmiş bir arka plana sahiptir (Ekşi ve Katılmış, 2011: 44). Bu noktadan hareketle “karakter eğitimi” ibaresinin müstakil bir kavram olarak kullanımının değerler, etik ve yurttaşlık eğitimi gibi alanlarda ABD özelinde ve bilhassa okul programları bağlamında gerçekleştiği bilinmelidir. Zamanla kavram daha geniş manada bir gelişim ve eğitim sürecini ifade edecek tarzda anlam genişlemesine uğramış, karaktere yönelik pedagojik faaliyetlerin tamamını kapsayacak biçimde anlaşılmıştır.

İnsanı potansiyeli ve yetileri açısından daha donanımlı hale getirmek anlamında karakter eğitimi uygulamaları Antik Yunan düşüncesine kadar dayanmaktadır (Turan, 2014: 78). Bununla birlikte, yukarıda da ifade edildiği üzere kavramın kavramsallaşması Amerikan tecrübesi kaynaklı olduğundan dolayı tarihsel temeller açısından serencam tespiti de bu noktadan başlatılmaktadır (Turan, 2014: 79). Amerika özelinde ise karakter eğitiminin terim haline gelmesinde okullarda öğretmenlerin, çocuklarda iyi bir karakter teşekkül etmesi adına gerçekleştirdikleri faaliyetler dönüm noktası olmuştur. Ardından karakter eğitimi kavramı, okul dışına taşarak toplumdaki hâkim dini grupların ahlak eğitimi algı ve anlayışları ile uyumlu bir şekilde varlığını sürdürmüştür (Turan, 2014: 80).

1940’lı yıllarda John Dewey’in ahlak eğitiminde “karakter eğitimi” yerine “vatandaşlık eğitimi” ve “demokrasi eğitimi” kavramlarını öne çıkarması, karakter eğitimi kavramının resmi eğitim-öğretim belgelerinden ve programlardan kısmen çıkarılmasına neden olmuştur. 1950’li yıllar ise, Batı’da mantıksal pozitivizm

düşüncesinin rağbet gördüğü bir ortamı doğurmuş ve bilim-değer ayrımı karakter eğitimi pratiklerini olumsuz yönde ciddi bir şekilde etkilemiştir (Turan, 2014: 81). 1960'lı yıllarda Kohlberg, Jean Piaget ve Erik Erikson'un geliştirdiği bilişsel psikolojiyi ön plana çıkaran kuram ve yaklaşımlar karakter eğitiminin gerilemesini ve bu kavramın kullanımından uzaklaşılmasını daha da hızlandırmış (Turan, 2014: 82) ve bu durum 1980'lerin sonuna kadar devam etmiştir.

1980'lerin son diliminde bilişsel-psikolojik kuramların etkileri kırılmaya başlamış ve okullarda "karakter eğitimi" kavramının yeniden kullanımı için üst perdeden çağrılar başlamıştır. Bu durumun neticesi, 1990'lı yıllarda karakter eğitiminin yeniden yükselişe geçmesi olmuştur. Milenyum ile birlikte de aşırı bireyselleşmenin getirdiği bazı sorunlar, toplumsal gerilimler, suç ve şiddet meylinin artması, madde bağımlılığı, genç neslin köklü problemlerine bağlı olarak karakter eğitiminin okullarda yeniden dikkate alınması zaruri hale gelmiştir (Turan, 2014: 82). Burada ifade etmek gerekir ki, karakter eğitimi genelde din eğitimi özelde ise DKAB dersleri açısından da çok önemli bir konudur. Zira din, insanlığa ait değerleri geliştirmede, bu değerleri gelecek nesillere aktarmada önemli bir vasıta olmuştur. Bu yönüyle din, faydalı insan yetiştirme ve topluma dair talepleri okullarda vermeye çabalayan değer eğitimiyle kesişmekte, bu durum din eğitimi ve değer eğitimi berabere düşünmemizi sağlamaktadır. Zira din eğitiminin temel gayelerinden biri, ruh sağlığı yerinde ve kişilik bütünlüğüne sahip insanlar yetiştirmektir. Günümüzün olumsuz şartları altında genç bireylerin kişilik oluşum ve gelişiminin sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesinde eğitim kurumlarının üstleneceği sahiplenici rol ve eğitici çalışmaların sağlayacağı faydalar ayrıca önemlidir. Bu bağlamda DKAB derslerinin, bireyin etik kazanımlarını koruyup ilerletmesinde ve karakterini şekillendirmesinde üstlendiği rol oldukça önemlidir. Ferdin inancı ve toplumdaki inançlarla eğitimin onlara sunduğu değerler arasında bir yakınlık olması beklenir (Meydan, 2012: 196). Din eğitim ve öğretimiyle milli eğitimi aynı temel üzerinde buluşturan bu yakınlık ilköğretim DKAB programı tarafından "Millî eğitimimizin asıl gayesine bakıldığında eğitilmek istenilen bireye ulaşmakta DKAB dersinin katkıları yadsınamayacak kadar büyüktür." (Meydan, 2012: 196) şeklinde dile getirilmektedir.

Din toplumsal ve bireysel hayata yön veren önemli öğütlere, taleplere sahip olması yönüyle etkin bir değer sağlayıcıdır. İnsanlar dini yaşarken dinden gelen değerleri özümserler ve dinin değer verdiklerine değer verirler. Belli bir dini inanca sahip olmak birtakım değerlere sahip olmak demektir. Nitekim toplumda yaşayan inançlarla eğitimin topluma sunduğu değerler arasında yakınlık olması beklenir. Dolayısıyla din kültürü ahlak bilgisi dersi öğretim programları bu bağlantıya şöyle dikkat çekmektedir: “Eğitim politikalarının belirlenmesinde ise o milletin ve devletin sahip olduğu değerlerin rolü büyüktür. Millî eğitimimizin esas amaçlarına bakıldığında yetiştirilmek istenilen birey tipine ulaşmada DKAB dersinin önemli katkılar sağlayacağını görebiliriz” (Kaymakcan ve Meydan, 2011: 31).

DKAB dersleri planlanırken temelde 2 yaklaşımın (Eğitimsel ve Din Bilimsel) esas alındığı gözlemlenmektedir. Söz konusu dersin dayandığı yaklaşımlarından din bilimsel yaklaşım kapsamında “Yalnızca dini bilgilerin kuru bilgi olarak öğretilmesinin hedeflenen değer gelişimini sağlamayacağı; bu sebeple dinin yalnızca bilgi şeklinde kazandırılmasıyla kalmayıp eğitim çağındaki bireylerin eş zamanlı olarak ahlaki erdemleri ve kazanımları benimsemelerini” (MEB, 2010: 11) hedeflendiği ifade edilmiştir. Yine DKAB derslerinin yapılandırılmasında esas alınan yapılandırıcı yaklaşım, çoklu zekâ yaklaşımı ve eğitim çağındaki bireyler odaklı öğrenme yaklaşımlarına dayanan eğitimsel yaklaşım kapsamında, “DKAB dersleri ile eğitim çağındaki bireylerin etkinlikler aracılığıyla kazanımlar edinmesi de esas alınmaktadır.” (MEB, 2010: 10) ifadesiyle değerler eğitimi içerikli bir yönlendirmeye dayanmaktadır. Bu sayede DKAB dersleri ile bireylerin, değer gelişimine yönelik kazanımları mutlaka edinmelerinin gerekliliği vurgulanmış, bunu sağlamak için de öğrencilere düşünceyi aşlamaktan daha çok bilişsel muhakeme ve özümsemeye dayalı taktikler uygulanmasının tercih edilmesi öne çıkmıştır (Meydan, 2012: 198). Bu amaçla DKAB dersi öğretim programlarında bireylerin kazanıma dönüştürmesi beklenen değerler toplu liste halinde verilmekte ve “kazanımlar, etkinlik örnekleri ve açıklamalar” şablonunda bu değerlerle işlenecek konular bağdaştırılmaktadır.

Karakter eğitiminin DKAB dersleri kapsamında düşünülmesinin önemli göstergelerinden birisi, bahse konu olan derslerin öğretim programlarına olumlu karakter özelliklerinin yansımaları olan değerlerin dâhil edilmesidir. Bu bağlamında ilk kez 2010 DKAB öğretim programlarıyla verilmeye başlanan değerler listesi, söz konusu programda, bireyler tarafınca içselleştirilmesi planlanan değerler, çerçevesinde şöyle sıralanır: “Adalet, aile oluşumuna ve birlikteliğe değer verme, demokrasi bilinci, dürüstlük, anlayışlı olma, serbestlik, affetme, barış, Türk bayrağına ve İstiklal Marşı’na saygı, bilimsel olma, özgüven, eli açıklık, azimlilik, birlik beraberlik, doğa sevgisi, arkadaşlık, emanete sahiplik, estetik, fedakârlık, görgü kurallarına hâkim olma, hakikatin takipçisi olma, hoşgörü, ibadethanelere saygı, ahlak, milli beraberlik duygusu, zariflik, sağlığa önem verme, saygı, sevgi, şükür” (Can, 2021: 35).

2010 Din kültürü ve Ahlak bilgisi öğretim programında yer alan değerler eğitimi ile ilgili bireysel ve toplumsal amaçlar ise şunlardır (Kesgin, 2018: 299-300):

Öğrencilerin Türk Milli Eğitiminin Genel amaçları arasında ifadesini bulan milli, insani, ahlaki ve kültürel değerleri benimsemeleri ve bunları davranış haline getirmelerini sağlamak, öğrencilere dürüst ve güvenilir bir insan olmayı öğretmek, toplumsal olarak yaşanan dini ve ahlaki davranışları tanıtmak, toplumsal barış için milli - ahlaki ve dini değerlerin önemini, barış içinde yaşamayı öğretmek, öğrencilerin ahlaki değerleri bilen ve bunlara saygı duyan erdemli kişiler olmalarını, öğrenilen ahlaki değerleri içselleştirmelerini sağlamak, dini ve milli bayramların toplumu birleştiren temel değerlerden olduğunu kavratmak.

Din kültürü ve Ahlak bilgisi ders programı 2018 yılı itibariyle yenilenmiş ve yeni programın 2018-2019 eğitim öğretim yılı itibariyle uygulamaya geçirilmesi planlanmıştır. Programda, din ve ahlakla ilgili temel kavramların öğretimi, bilgilerin kavramsal temellerinin oluşturulması ve kavramlar arası ilişkilendirmelerin yapılması amaçlanmıştır (Kesgin, 2018: 299-300).

Söz konusu programın uygulanmasına ilişkin açıklamalarda kazanımlar işlenirken (Kesgin, 2018: 300): a) öğretim programında yer alan temel becerileri

gerçekleştirmeye b) öğrencilerin insana, düşünceye, ahlaki olana ve kültürel mirasa saygı çerçevesinde davranmaya teşvik edileceği c) dinî ve ahlaki kavramları kazandırmaya yönelik etkinliklere yer verileceği; sevgi, saygı, kardeşlik ve dostluk bağlarını güçlendiren; vatan, millet, bayrak, şehitlik gibi millî birlik ve beraberliği pekiştiren değerlerin öğrencilerin zihninde önemli bir yer etmesine özen gösterileceği belirtilmektedir.

Güçlü karakter kuvvetleri bağlamında DKAB dersi 2018 öğretim programı ise “bilgiyi oluşturan, problemleri çözebilme yeteneğine sahip, yargılayıcı düşünebilen, girişken, azimli, iletişim konusunda yetenekli, kendisini karşısındakinin yerine koyabilen, topluma fayda sağlayan” gibi özelliklerdeki bir kişiyi tasvir etmektedir. Bu özellik yapısına sahip kişilerin eğitilmesine katkı sağlayacak öğretim programının yalnızca bilgi veren bir tutum takınmak yerine kişisel farkları göz önünde bulunduran, değer ve kabiliyet edindirme amaçlı, yalın ve anlaşılır bir yapıda düzenlendiği ifade edilmiştir (Can, 2021: 35). DKAB dersinin 2018 öğretim programında değerler ve karakter eğitime yönelik herhangi bir başlık doğrudan yer almamaktadır. 2018 öğretim programının vizyonu: “Dinin hayatı anlamlandırmadaki rolünü fark eden; ahlaki değerleri benimseyen ve milli, manevi farklılıklarla bir arada yaşama becerisi kazanmış kişiler yetiştirmektedir.” şeklinde yer almaktadır. Programın vizyonunda karakter eğitiminin önemi belirtilmektedir (Can, 2021: 34-35).

İlköğretim DKAB programları programın amaçları arasında karakter eğitime yönelik amaçlara yer vermektedir: “Ahlaki değerleri bilen, saygı duyan ve erdemli kişiler olmalarını; öğrenilen ahlakî değerleri benimsemelerini” (MEB, 2010: 13) belirtmiştir. Evrensel amaçlar arasındaysa bireylerin evrensel değerlere kendi dinî bilgi ve bilinçleriyle katılmalarının ve evrensel insani değerlerin İslam’ın insani değerleriyle örtüştüğü bilincine ulaşmalarının hedeflendiği söylenmektedir. Bu durum bize programların amaçlar açısından küreselleşen dünyanın kaçınılmaz sonucu olan evrensel değerler olgusu ile İslami değerler arasında bir denge olduğunu göstermektedir (Meydan, 2012: 197).

Eğitim çağındaki bireyin aktifliğinin sağlanması, ders içindeki etkinlerin çoğaltılması, kazanımların öğrenci tarafından değerlendirilme süzgecinden geçilerek

benimsenmesini hedefleyen eğitim yaşantılarını çoğaltması beklenmektedir. Eş zamanlı olarak çalışmaların ön gördüğü yapılandırmaca yaklaşımın tabiatında yer alan anlamının göreceliğinin değerler eğitiminde kişisel seçimleri öncelikli ele alan değer gerçekleştirmeci yaklaşımla birleşmenin dini yönden değerler eğitimine ne kadar entegre olduğu da sorgulanabilir. Din, tabiatı gereği belli kalıplara ve inanışlara dayanarak ortak kazanımlara vurgu yapar, evrensel değerlerin kabulünü ister ve bu değerlerin kişiye ve tüm bireylere huzur sağlayacağını öğretir (Meydan, 2012: 199).

Karakter eğitimi için planlanan etkinliklerde öğretimi yapılan tüm derslerle birlikte özellikle, ahlaki değerlere dair öğrenme alanlarını ve kazanımları içeren DKAB dersinin tüm içeriğiyle ilişkilendirilen, planlanıp uygulanan etkinliklerin oluşturulmasının olumlu neticeler ortaya koyabileceği ifade edilmiştir (Kesgin, 2018: 295). Bu bağlamda din kültürü ve ahlak bilgisi dersi öğretmenlerinin karakter eğitimi konusunda yapacağı planlı, etkili faaliyetler bu alana önemli katkılar sunacaktır. Ülkemizde din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenleri, okullardaki karakter eğitimi sürecinin vazgeçilmez bir modülüdür. Bu alanda yapılan etkinliklerin faydasının artırılması için öğretmen yeterliliklerinin seviyesinin de artırılması, iyi planlanmış ve uygulanmış örnek uygulamaların devreye sokulmasına ihtiyaç vardır (Kesgin, 2018: 299). Bu konuda Kesgin'in 2018 yılında geliştirdiği "Salih Amel/Erdemler Ağacı Etkinliği" güzel bir örnektir. Bu örnek ile karakter eğitimi uygulamak için farklı ve etkili sınıf stratejileri uygulanabilir. Öğretmenin rol model olması, çatışmayı çözme yöntemlerini öğretmek, işbirlikçi öğrenmeyi kullanmak, sınıfta bir ahlak topluluğu oluşturmak, ahlaki muhakemelerini kullanmaları ve geliştirmeleri için öğrencileri cesaretlendirmek, elinden gelenin en iyisini yapma duygusunu geliştirmek, demokratik bir sınıf ortamı oluşturmak sayılabilir (Kesgin, 2018: 301). Bahsedilen bu amaçlar doğrultusunda Din kültürü ve Ahlak bilgisi dersinin karakter eğitimi alanına daha etkin bir katkı sunması hedefiyle Salih Amel-Erdemler ağacı etkinliği planlanmış ve uygulanmıştır. Etkinliğin planlanması, uygulanması, olumlu, olumsuz ve geliştirilebilir yönleri ve olumsuzluklarla ilgili alınabilecek tedbirler üzerine düşünülmüş ve etkinlik aşağıdaki şekilde planlanmıştır:

Salih Amel/Erdemler Ağacı Etkinliği;

a. Etkinliğin Planlanması

b. Etkinlik İçin Hazırlık Aşaması

c. Etkinliğin Uygulanması aşamalarıyla meydana gelmiştir

Salih Amel/Erdemler Ağacı etkinliğinin çok fazla olumlu katkısı belirlenmiştir. Bunlar (Kesgin, 2018: 309-310);

a) Derse giriş kısmındaki sınıf yönetimini ve sınıftaki ilgi dağınıklığını gidererek derse ilgiyi çekmeyi kolaylaştırmıştır ve öğrenciler derse daha istekli hale gelmişlerdir.

b) Soyut erdemlerin davranışlara dönüştürdüğümüzde hayatımızı nasıl güzelleştirdiğini, öğrencilerin somut bir ağaç örneği üzerinden görmelerini sağlamıştır.

c) Akranların birbirlerini görerek örnek almalarını teşvik etmiştir.

d) Öğrencilerin derse aktif olarak katılmalarına fırsat oluşturmuştur.

e) Ahlaki değerler alanında öğrencilerin hayatına dokunabilmeyi, öğrencileri daha iyi tanıyabilmeye yardımcı olmuştur. Başka bir deyişle öğretmenin öğrencilerini ve öğrencilerin birbirlerini daha iyi tanımaları için bir fırsat oluşturmuştur.

f) Farklı sınıflardaki öğrencilerin bu ağacın durumunu gözlemleyerek erdemli davranışlarda yarışmalarına yol açmıştır. Bu da bu etkinliğin öğrencilerin güzel davranışlarda rekabet hislerini harekete geçirerek geliştirdiğinin bir göstergesidir.

g) Okul dışı etkinlikleri DKAB programı ve dolayısıyla karakter eğitimiyle ilişkilendirmeyi sağlamıştır.

h) DKAB ders programının içeriğinde öğrendiğimiz salih ameller, iyi davranışlarla doğru orantılı olarak benzer davranış örneklerinin de kutulara atıldığı görülmüştür.

Bu da DKAB dersinde işlenen erdemlerin öğrencilerin hayatlarında bir etkisinin olup olmadığını gözlemek için bir fırsat oluşturmuştur.

i) Öğrencilerin, iyi davranış örneklerinin çoğalması ile iyi yaşam arasındaki ilişkiyi görmelerini sağlamıştır.

j) Dini konular ile ahlaki erdemler arasındaki ilişkiyi fark etmelerine yardımcı olmuştur. Buna benzer etkinliklerin DKAB dersleri kapsamında işe koşulması, ilgili derslerin karakter eğitime vereceği katkıyı daha aktif hale getirecektir.

DKAB dersleri gerek öğrencilere sunduğu fırsatlar gerekse bu dersin öğretmenlerinin rol modelliği yönüyle de karakter eğitimi konusu açısından önem arz etmektedir. Zira din öğretimi bağlamında çocukların ve gençlerin bir kısmının dinin öngördüğü olumlu karakterin özelliklerini öğrenebilecekleri yer aileden sonra okullar yani DKAB dersleridir. Söz konusu dersler vasıtasıyla bazı öğrenciler belki ömürlerinde ilk ve son kez dinden ve dini konulardan bahseden bir muhtevayla karşılaşmış olacaklardır. Onun için DKAB dersleri özelinde de din eğitimcileri her yönden olduğu gibi, özellikle şahsiyet ve karakter bakımından iyi birer “eğitimci” olmak mecburiyetindedirler. O halde din eğitimcileri, iyi bir kültür birikimine, yeter seviyede mesleki ve pedagojik formasyona ve hepsinden önemlisi, iyi bir şahsiyet ve karaktere sahip olmalıdırlar (Can, 2021).

3.4. İbadetler ve Karakter Eğitimi

Sözlükte “itaat etmek, kulluk etmek, boyun eğmek” gibi anlamlara gelen ibadet kelimesi, Rabbin şükür ve Rabbinin isteklerini ileten davranışlar olup isteğe bağlı yapıldığında sevap olan ve Allah'a yakınlaştıran faaliyetler olarak tanımlanmaktadır (Şeker, 2018: 172). Bu tanım göstermektedir ki ibadet boyun eğmektir, şükretmektir, minnettar olduğunu göstermektir, kul olduğunu kanıtlamaktır. İbadet kavramının sahip olduğu anlam içeriğinin tamamı, maneviyata dair süreçler için ayrı ayrı önem arz etmekte olup bu kavramın maneviyat esaslı bir sürece dayalı olan karakter gelişimi ve eğitimi noktasında da ne kadar önemli bir olgu olduğunu göstermektedir. Zira ibadetlerine bağlı bir birey, maneviyatını kuvvetlendirir. Sağlam iman insana güç ve cesaret katarken; ibadetler Allah'a yaklaştırdığı düşüncesi ile huzuru arttırır.

Aynı zamanda ibadetler, ahlaki olgunluk açısından da bireye değer katacağı için sosyal çevrenin geri bildirimleri ona moral-motivasyon kazandırır. Genel olarak bakıldığında İslam dininin her ibadet esası, mensubu olduğu bireyi ihtiyacı olsun olmasın daimî bir manevi gelişim sürecine tabi tutar. Dininin sorumluluklarını bilen bir Müslüman'ın yaşanılanlara karşı bakış açısı, muhakemesi, baş etme yöntemleri ve soğukkanlılığı her zaman etkilidir. Kısacası ibadetler insanı psiko-sosyal ve fiziksel açıdan daima daha güçlü kılma potansiyeline fazlasıyla sahiptir (Şeker, 2018: 167).

İbadetler genel anlamda fiziksel olarak yapılsa da verdiği ruhsal doyunluk her zaman daha ağır basar. Kişinin imanı ne kadar sağlam olursa ibadetleri de o kadar samimi olur. Yani ibadetler dini inancın, duygu ve düşüncelerin yaşamda uygulamalara yansımalarıdır. İbadetlerin en temelinde sevgi ve korku duyguları vardır. Allah'a duyulan minnet, verdiklerine karşı yapılan şükür sevgi ile paralel durumdadır. İbadet atmosferindeki korku ise Allah'ın, kulunun yapmasını istemediği davranışları kulun yaptığında verilecek cezalardan çekinerek korkması, Allah'a karşı gelmekten ya da isyan etmekten sakınmasıdır. Kur'an-ı Kerim'de de Bakara suresi 153. ayette yaşanılan sıkıntıların verdiği huzursuzluktan namaz kılıp Allah'a dua ederek ve sabrederek uzak durabileceğinden bahsedilir. Bireyi maddi-manevi yönleriyle geliştiren ibadetlerin karakter gelişimine etki etme açısından motive edici güçleri şu şekilde ortaya konabilir:

3.4.1. Abdestin ve Namaz İbadetinin Karakter Eğitime Katkıları

Çeşitli ibadetleri yapmak için gerekli olan abdest, vücudumuzun belli kısımlarını uygun olarak yıkamak veya mesh etmektir. Abdest bağımsız bir ibadet değildir. Namaz kılmak, Kur'an okumak gibi ibadetleri yapmak için hazırlık evresidir. Abdest manevi temizliğin yanı sıra maddi temizliğin de aracıdır. Asıl temizlik kalbi kötülükten temizlemektir fakat maddi temizliğin de manevi temizliğe etkisi büyüktür. İnsan beden, elbise temizliğine dikkat ederek bir abdest alsın manevi olarak doyuma ulaşır huzura kavuşacaktır (Çamdibi, 2021: 249).

Konuya psikolojik olarak baktığımızda abdest suyunun bireyin ruhuna ve vücuduna manevi ve maddi yararının olduğunu görmekteyiz. Bilimsel çalışmalar sonucunda suyun insan bedenine yararları ispat edilmiştir. Ayrıca temizlikte kullanılan abdest

suyunun da aynı şekilde yararları saptanmıştır. Akademik araştırma amacıyla yapılan bir anket çalışması ile katılımcılara abdestin insanlarda bıraktığı duygu ve düşüncelerin neler olduğu sorusu yöneltilmiştir. Gelen yanıtlara göre katılımcıların büyük çoğunluğunun abdestin manevi yönüne ilişkin cevaplar verdiği görülmektedir. İkinci olarak abdestin maddi yönü vurgulanmıştır. Son olarak da bireyde huzur, ferahlık hissiyatlarının oluştuğu yönünde cevaplar verilmiş, bireyi işlediği günahlardan arındırdığı ayrıca ifade edilmiştir (Şeker, 2018: 173). Bu ibadetin insanı suç işlemekten belli oranda alıkoyduğu ve günahlardan uzak tuttuğu ifade edilmiş; güven, cesaret, sevgi ve bağlanma gibi duyguları geliştirdiği belirtilmiştir. Bunlara ek olarak abdestin psikolojik faydaları ile ilgili en önemli hususlardan birisi öfkeyi yenmeye yardımcı olmasıdır. Örneğin sinirlenen insanın sinirini yenmesi için abdest alması gerektiği birçok kez kaynaklarda zikredilmiştir. İslam filozoflarından Abdullatif el-Bağdadi, öfkenin insan bedenini hararetlendirdiğini, yani insanın ateşini yükselttiğini, bundan dolayı Allah Resulü'nün (s.a.v.) öfkelenmeye karşı abdest ile rahatlamayı tavsiye ettiğini söyler. Saygılı ise abdestin ruhen ve bedenen insanı rahatlatıldığını dile getirmiştir (Şeker, 2018: 174). Bu değerlendirme aslında bize göre Hz. Muhammed'in (s.a.v.) şu hadisinin bir yorumu mahiyetindedir: “Öfke şeytandır, şeytan da ateşten yaratılmıştır. Ateş ise su ile söndürülür. Öyle ise, biriniz öfkelenince hemen kalkıp abdest alsın” (Ebu Davud, “Sünen”, 4). Hadisten anlaşıldığı üzere su, nasıl ateşi söndürüyorsa öfke de aynı şekilde abdestle gider. İnsan sinirlendiğinde gözü bir şey görmez olur ve dönüşü mümkün olmayan büyük hatalar yapabilir. Bu olumsuz durumun önünü almak adına bireyin öfkelendiğinde abdest alması oldukça önemlidir.

Abdest ibadet için ön hazırlıktır. Bireye, öfkesini kontrol etmesini ve stresle başa çıkmasını öğretir. Böylece insan rahatsızlık duyabileceği davranışlardan kurtulup mutlu ve huzurlu bir hayat geçirebilir. Bu bağlamda abdest vasıtasıyla kişinin öfkesini kontrol etmesi, stresi ile başa çıkmayı öğrenmesi, rahatsızlık duyabileceği davranışlarından kurtulup mutlu ve huzurlu bir hayat geçirmesi gibi hususların tamamı manevi gelişim noktasında insanın karakterine artı değer olarak yansiyacak unsurlardır.

Abdest gibi namaz ibadeti de her şeyden önce beden ve ruh temizliğini sağlayan bir ibadettir. Maddi temizliğin yanında psikolojik olarak bireyin ruhunun huzur bulması ve ferahlamasına yardımcı olur. İnsan ruhunun ibadet etmeye ihtiyacı vardır. Bu ruhi ihtiyaç için namaz önceliklidir. Ruhun denge hali sağlam bir karakterin oluşmasının da temelidir. Yapılan bir araştırmada bireylerin, namaz ibadetini yerine getirdikten sonra içinde buldukları duygulanım haline bakılmıştır. Genel olarak alınan yanıtlarda namazın, Allah'a karşı vazifenin hakkıyla edası ve bu sorumluluğun farkındalığıyla manen ve zihnen ferahlama sağladığı; yerine getirilmediğinde ise rahatsız hissi oluşturduğu ifade edilmiştir (Şeker, 2018: 176). Namaza düzenli devam etmenin oluşturduğu manevi rahatlık, sağlam ve sağlıklı karakter gelişimin alt yapısını oluşturacak önemli unsurlardandır.

Namaz ibadeti özelinde bireyi karakter yönüyle güçlendiren bir diğer önemli mesele, bu ibadetin bireyin karakterini zedeleyecek bazı zararlı durumlardan onu alıkoyması ve Allah'a daha yakın tutmasıdır. Kur'an Kerim'de Ankebût suresi 45. ayette namazın kötü ve hoş olmayan şeylerden uzak tuttuğu net olarak ifade edilmiştir. İnsan namaz kılarak hayâsızlıktan, fenalıktan, kötü işlerden, ahlaksızlıktan, aklın ve dinin uygun görmediği şeylerden uzaklaşır. Namazı dosdoğru ve dikkat ederek kılan kişinin davranışları güzelleşir. Böylece birey iç huzuru yakalayarak manen rahata erer. Namaz insanı nefsinin kötülüklerinden alıkoyduğundan insan mümkün olduğu ölçüde az yanlış yapar ve her vakit Rabbinin huzurunda olduğunu bilerek hareket eder. Netice itibarıyla bunu bilmek bireye huzur ve güven vereceğinden namaz, karakteri olumlu yönde sağlamlaştıran bir ibadet olmuş olur (Şeker, 2018: 177).

Kişi namaz ibadetinden uzaklaşmadığı ve bu doğrultuda ilerlediğinde çeşitli ruhsal problemlerle daha az karşılaşmaktadır. İnsan namazdan uzaklaştıkça dünyevi arzuları daha çok düşünmeye yönelir. Bu arzuların önüne geçilmediğinde söz konusu istekler sürekli artarak devam edecektir. Bu düşüncedeki birey diğer bireylerin gereksinimlerini yok sayıp iyi yönlerini görmezden gelip hırsına yenik düşecektir. İyi huylarından uzaklaşan birey, iyi karakter özelliklerini giderek kaybetmeye daha yakın olacaktır. Bu bağlamda namaz kalpteki manevi huzursuzluğu, kaygıyı alması, sadece dünyevi düşünüp ona göre hareket etmenin önüne geçmesi ve karakteri

zedeleyecek manevi zararlardan bireyi koruması gibi özellikleriyle karakter teşekkülüne olumlu katkı sunacak önemli bir ibadet olarak görünmektedir.

3.4.2. Oruç İbadetinin Karakter Eğitime Katkıları

Oruç, nefsi yemekten, içmekten ve şehvetten alıkoymak ve kötü alışkanlıklardan kendini korumaktır. Manevi yapının güçlenmesine ve bireyin kemale yaklaşmasına vesile olan bu ibadet, karaktere pozitif etki edecek özellikleri doğal olarak barındırmaktadır (Çamdibi, 2021: 250). Oruç tutmanın psikolojik problemler ve vücut sağlığı için koruyucu bir etkisi vardır. Oruç sağlık açısından nefsin isteklerini kırar. Aynı zamanda kötülöklere yönelmekten alıkoymak. Ayrıca haset ve nefret gibi olumsuz karakter özelliklerini köreltir. Bireyleri olabilecek hatalı ve istenilmeyen durumlardan korur. Bunun nedeni oruç ibadetini yerine getiren insanların arzularını ve dünyevi gereksinimlerini kontrol etmesidir. Kişi aşırı beslenmediğinde nasıl ki mideyi rahatsız etmiyorsa istenmeyen fikirlerden ve zararlı davranışlardan kaçındığı zaman kalben de huzur bulur.

Hız. Peygamber (s.a.v.) oruç ibadetini yalnızca emretmekle yetinmemiş, bu ibadeti kendisi de uygulamış ve insanların da kendisini örnek alarak ruhsal olarak tedavi olmalarına vesile olmuştur. Oruç yalnızca yemekten yoksun olmak anlamına gelmemektedir. Bu ibadet, maddi ve manevi olarak tüm uzuvları Allah'ın yasakladığı davranışlardan uzaklaştırır. Oruç tutan insanlar nefislerine hâkim olmayı öğrenir, çevrelerine karşı daha yardımsever olurlar. İnsan oruç tutarak çeşitli güçlüklerle karşı koyabilmeye alışır. Açlığı ve susuzluğu hissettiği için bu durumda olan insanlarla empati kurabilir. Böylece oruç sayesinde insanın her şeyin farkında olması, kişilik sahibi bir birey olarak sabır, fedakârlık, yardımseverlik, ince ruhluluk, empati sahibi olma, oto kontrol gibi birçok olumlu karakter özelliğini kazanması mümkün olabilecektir (Şeker, 2018: 179).

3.4.3. Zekât İbadetinin Karakter Eğitime Katkıları

Zekât, orta gelirli Müslüman bireylerin gelirlerinden Kur'an'da emredildiği üzere belirlenen miktarın alınmasıdır. Bu durum bireyleri zorlar. Çünkü insanda maddiyata yönelik bir doyumsuzluk hali olabilir. İnsanların özellikle maddi yönden tüm arzularının gerçekleşmesi mümkün değildir. Bunlarla baş etmenin yöntemi de

zekâtıdır. Bundan dolayı Allah ayetlerinde zekâtı farz kılmıştır (Tevbe, 9/103). Allah'ın zekâtı zenginlere farz kılmasıyla beraber herkese farz kılmaması da önemli bir noktadır. Çünkü Allah hiçbir kuluna kaldıramayacağından fazla yük yüklemeyi. Allah zekât yoluyla bireyleri mal hırsı ve bunun stresinden uzaklaştırmayı amaçlamıştır (Şeker, 2018: 180).

Zekât ibadeti insan karakterinin tekâmülünü olumsuz etkileyecek sıfatlardan olan cimriliğin eğitilmesini sağlar. Zekât veren kişi iyiliği, verdiği kişiye değil kendi nefesine yapmaktadır (Çamdibi, 2021: 250). Bolluk ve zenginlikle övünme insanın olumsuz karakter özellikleri arasındadır. Hz. Peygamber insanların bollukla övünmesini bir rahatsızlık olarak görür. Çünkü bollukla övünmek insan kalbini karartır. Sağlıklı bir ruh ve karakter, kalbi kararmamış bir bedende olur. Vermek, yardım etmek insana manevi olarak huzur verir (Şeker, 2018: 182).

Yüce Allah'ın ibadetleri zorunlu kılması, bireyler için sadece yapılması gereken fiiller olarak algılanmamalıdır. İbadetlerin gerek bedenlen gerek ruhen psikolojiye destek ve tedavi niteliğinde olduğu bilinmeli, zorunlu olarak yapılan fiil gözüyle bakmak yerine hayatta ne kadar önem arz ettiği fark edilmelidir. Bu ibadetlerden biri de zekâtıdır. Mal ve hırs sevdasından uzaklaşmak, kendinden başka insanları düşünmek psikolojik açıdan oldukça önemlidir. Yardımlaşmak gibi insani bir erdemi ruhlara aşılıp kör olmuşçasına dünyaya bağlanma hırsından onları alıkoyarak muhtemel psikolojik baskıların önüne geçmek daha huzurlu ve sağlıklı bir karakter teşekkülüne imkân sunacaktır. Bu istedik halin gerçekleşmesine katkı sunacak potansiyel ibadetlerden biri de fedakârlık ve dayanışma duygularını hissettiren zekât ibadetidir.

3.4.4. Hac İbadetinin Karakter Eğitime Katkıları

Hac, insana zorluklarla başa çıkmayı, nefsinin kontrol etmeyi, arzuların ve heveslerin esiri olmamayı öğreten temel ibadetlerden birisidir. Çünkü kişi, hac ibadetini yerine getirirken kimseye kötü söz söylemez, kinlenmez, Allah'ın gazabını üzerine çekecek davranışlarda bulunmaz. Hac manevi rahatsızlıkları da giderir. Bütün bireyler aynıdır. Herkes aynı giyinir ve sınıf ayrımı yoktur. Herkes aynı şeyi amaçlar. Hac vasıtasıyla mukaddes mekânlara gelenlerin gönlü Allah korkusu ve saygısıyla dolu olup bu kişiler her şeyden önce bağışlanmak için Allah'a yalvarırlar. Bu duygular

insanı Allah'a yakınlaştırır, kötü his ve düşüncelerden kurtulup daha rahatlamış hissetmesine olanak sağlar. Hacca gidip oradaki farzları yerine getiren bir birey yeni doğmuş bir bebek gibi günahsızdır. İşlediği günahlardan arınmanın vermiş olduğu huzur ve ferahlık ile yaşar.

Hac ibadeti sadece maddi ve bedenen yapılan bir ibadet değil ayrıca manevi bir ibadet de sayılır. Hac ibadetini yapan bir birey kötü duygu ve düşüncelerinden arınmıştır ve kendi iç dünyasını aydınlatmıştır. Bu manada bu ibadetin her safhası insan karakterine artı değer katacak manevi bir gelişim aşaması olarak değerlendirilebilir. Bireyler bu ibadet sayesinde kötü düşüncelerden kurtulup hayata bakış açısını değiştirebilmektedirler.

3.4.5. Dua ve Zikir İbadetlerinin Karakter Eğitimine Katkıları

Dua, gönülden Rabbe açılan bir kapı ve yöneliş olup Hz. Peygamber'in ifadesiyle "müminin silahıdır." Dua ve zikirle nice problemler çözüme kavuşmuştur. En güçlü silahımız olan dua ve zikrin öneminin bilincinde olmak gerekir. Psikolojik ve manevi sıkıntılardan bunalan bireyler için dua ve zikir önemli bir çıkış kapısı, kuvvetli bir yardımcı olabilir. Allah'a sığınma ihtiyacı ve bu ihtiyaca dair oluşan farkındalık problemlerinin çözümünde insan için yüksek bir motivasyon kaynağıdır.

"Dua ibadetin özüdür" sözüyle Hz. Peygamber duanın önem ve fonksiyonunu net bir şekilde özetlemiştir. Duayı kabul olacağına inanarak içten bir yönelişle yapmak gerekmektedir. "*Bana dua edin ki duanıza icabet edeyim.*" (Mümin, 40/60) ayeti, duanın karşılık bulacağına itimat etmenin gerekliliğini hatırlatmaktadır. Her ne olursa olsun istekleri Allah'a arz etmek ve O'nun rahmet hazinesinin genişliğini bilmek insanın huzur bulmasında önemli etkidir. İnsan samimi bir tavırla ve ne istediğini bilerek dua ederse imkânsız gözüken şeyin gerçekleştiğini görecektir. Duada ısrarcı olmak ve dua ettim kabul olmadı diye acele etmemek gerekmektedir. Konsantrasyon ne kadar güçlü olursa duanın kabul olması o derece hızlı olur. Dolayısıyla mazlumun, yetimin veya canı yanan kişinin duası gerçekleşmesi gerçekten içten yapılmasından kaynaklanmaktadır.

Kişi, karakterinde yanlış olduğunu düşündüğü özellikleri dua ile Rabbine yönelerek ve O'nun yardımını talep ederek düzeltmeyi amaçlamalıdır. Birey dua ile istenmeyen

tüm özelliklerini eğitebilir. Bireyin dünyada gördüğü bir kötülüğe misliyle karşılık vermeyip duayla Allah'a havale etmesi ve karşı tarafın yaptığı gibi kötülük yapmaması karakterini olumlu yönde etkilemektedir. İnsanın arzularını gerçekleştirme noktasında fitratında bulunan hırsa kapılıp hırsızlık ve dolandırıcılığı tercih etmek yerine Allah'tan isteme yolunu seçmesi karakterinin şekillenmesinde büyük önem arz etmektedir.

Dua ederken insan Allah'la bütünleşir O'nun varlığı sarar sarmalar dört bir yanını, sükûnet sahibi oluverir insan. Duayla kendisini ve haddini bilir Allah karşısında acizliğini hiçliğini görür. Allah "Kûn Fe Yekûn" der, kulu O büyük yaratıcının her şeye gücü yetebileceğini idrak edip duasında içini daha da döker. Bu hal insanda samimiyet duygusunun teşekkülünü sağlar. Azamet sahibi Rabbin var oluşu insanı taşkınlıktan, asilikten alıkoyar, güzel davranışlara yönlendirir. Sahip olduğu bu özellikleriyle dua, karakter eğitiminde oldukça etkili bir silaha dönüşebilir.

Zikir Allah'ı anma, ilahi manalarla O'na yakınlık sağlamaktır. Beyinde tekrar edilen kelimenin mânâsı doğrultusunda beyin kapasitesini arttırarak idrak ve anlayışı geliştirir. "*O hâlde beni zikredin ki sizi zikredeyim...*" (Bakara, 2/152) ayetinden de anlaşılacağı üzere kim Allah'ı zikreder O'nunla beraber olursa dünya ve ahiret saadetine erer. Allah'ın isimlerinden her biri farklı bağlamlarda zikrine devam edildiğinde insan karakterini olumlu etkileyebilir. Örneğin Allah'ın es-Sabur esmasıyla zikir yapmak insana sabrı kazandırır. el-Adl ismi ile insan adalet duygusu kazanabilir. eş-Şekur ismiyle elinde olanlara şükür ve hamd etme bilincine erişerek Allah'ın hoşnut olduğu karakterin şekillenmesine yardımcı olur. el-Melik ile benliğini bırakır, es-Selam ile başına gelen sıkıntının geçip gidebileceğini öğrenir. el-Gaffar ile insanlardaki kusurları, ayıpları görmekten ziyade kendi şahsının eksikliklerine yoğunlaşabilir.

Mevlana'ya göre ham olan yani karakteri daha oturmamış ya da olgunlaşmamış yahut iyi davranışlar gösteremeyen insan, Allah kelamını tekrar ettikçe bu halleri edinmeye başlar. Kalp yalnızca atması gerektiği için atarken, zikirle beraber yalnız sahibi için çağlar, coşar. Öyle hızlıdır ki çağlaması yavaş yavaş bir köz edasıyla insanı pişirmeye başlar. Köz kavruldukça yakar içini, hatalar daha bir görünür daha bir fark edilir hal alır. Yanan insan hatalarının farkına varmaya başlar. Bilerek veya

bilmeyerek yaptığı bütün kusurlarından hayâ eder. Sürekli Allah'ı zikrediyor olmak insana her anında Allah ile beraber olma duygusu kazandırır. Bu duygu insanın hata yapmasını engeller. Zikir insanı güzele, doğruya, iyiye yönlendirir. Bu da insanın karakterini olgunlaştırmasında yapabileceği en hoş yatırımdır.

3.4.6. Tövbe İbadetinin Karakter Eğitime Etkileri

Allah'ın insanlara yönelik bağışlama mekanizmasının adı olan tövbe, kuldun yaratıcıya giden ve hiç kapanmayan bir iletişim kapısıdır. Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın bağışlayıcılığından birçok kez bahsedilmektedir. Eğer kişi samimiyetle yaptığı hatadan pişman olursa tövbesinin kabul edileceği umulmalıdır. Birey yaptığı hatayı ömrü boyunca üstünde taşımak zorunda değildir. İnsan acizdir, hatalar yapabilir. Önemli olan bu hatanın farkına varıp pişman olarak Rabbinden af dilemektir. Fakat kişi tövbe etmezse o hatanın esiri olur ki ayette bu durum. “*Her nefis, kazandığına karşılık bir rehindir.*” (Müddessir, 74/38) ifadesiyle dile getirilmiştir. İnsanoğlu ne kadar hata yaparsa yapsın Allah'ın af kapısı hep açıktır. O'ndan hiçbir zaman ümit kesmemek gerekir. “*De ki: Ey nefislerine karşı aşırı giden kullarım, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.*” (Zümer, 39/53). Ayetten de anlaşıldığı üzere tövbeyle tüm günahların affedilebilmesi mümkündür.

Allah'ın bağışlayıcılığını kavrayan insan, O'nun kusurları görmezden geldiğini idrak ederken bir yandan da kendisinin insanlara nasıl baktığını fark ederek davranışlarını düzeltir. Kusur görmemeyi, gizliyi açık etmemeyi, ayıbı yüze vurmamayı öğrenir. Tövbe insanı kendine getirir. Basitliğini, hiçliğini, küçüklüğünü gösterir. Umudunu diri tutar. Umudu diri olan insanın da karakteri güçlenir, olgunlaşır, hiçbir şeyden yılmayacak hale gelir. Tövbe insanın her an yaptığı hatadan dönebilecek olması ve hatasında ısrarcı olmayarak karakterinde olumlu gelişmeler meydana getirmesini sağlar. İnsan tövbe ile affedildiğini bilerek ümit var olup hayata bakış açısını değiştirirse karakteri de bu durumdan olumlu yönde etkilenecektir.

3.5. İbadetlerin Karakter Eğitimine Etkilerinin Neticesi

Karakter tanımlarından yola çıkıldığında onun tek bir etkeni olmadığını ve sürekli değişip gelişme sürecinde olan bir olgu olduğunu görmekteyiz. Aynı zamanda değişebilen ve her durumdan etkilenebilen bu olgunun terbiye edilmeye ihtiyacı olduğu da aşikârdır. Karakterin terbiye edilmesi ve genel ahlak ilkeleri çerçevesinde şekillenebilmesi için birçok etken ortaya çıkmaktadır (Gürel, 2017: 1956). İktbal'e göre karakter duygusal boyutların yardımıyla da eğitilerek güçlendirilebilir bir olgudur. Eğitim çevresi okul ve aile ile sınırlanmaz. Aynı zamanda geniş çevre dediğimiz maddi çevre ile kültürel çevre de bu çerçevede değerlendirilir. İnsan karşılaştığı her çevreden etkilenir ve şahsiyeti şekillenir (Gürel, 2017: 1961). Duyguların etkisi bazında ona tesir eden önemli içeriklerden birini de din sunmaktadır.

Dini duyguların karaktere farklı şekillerde yansımalarına etki eden faktörlerin başında biyo-psikolojik farklılıklar gelmektedir. Kişiliğin bio-fizik öğelerinin en önünde sinir sistemi yer alır. Sinir sistemi, içerisinde sonsuz iplerle birbiriyle bağlantı kurmuş, kendine özgü ve bir topluluk halinde aksiyon alan bir sistemdir. Bunun sonucunda her sinir sistemi bir karaktere aittir. Bir tane bile sinir sistemi diğeriyle benzer ve aynı olamaz. Farklı insanların aynı durum içerisinde gerçekleştirdikleri hareket de sinir sisteminin niteliği nedeniyle bir takım karşılıklı kimya ortaya çıkarsa da asla aynı olamazlar. Bununla beraber hareketleri kararlaştırılan etmenler arasında kişinin geçmiş hayatındaki birikimleri de önemlidir. Hareket ve davranış doğumla gelen bir takım kimyaya rağmen sonradan elde edilmiş bir tepkidir. Kişiliğin doğumla gelen maddeleri ile ortamdan kazanılan öğrenilmiş maddeleri arasında önem konusunda herhangi bir seçim yapmak mümkün değildir. Allport'a göre insan kişiliğinin tamamı doğuştan kazanılmıştır. Ama aynı zamanda tamamı, içinde bulunulan ortamdan da kazanılmıştır (Çamdibi, 2021: 22).

Zihin, gönül ve nefis dengesi de dini duyguların karaktere yansımaları açısından önemlidir. Zihin eğitimiyle ruhi eğitim olmazsa olmaz bir ikilidir. Çünkü iradeyi güçlendirme konusunda birtakım problemler ortaya çıkmaktadır. İradeyi sağlıklı bir şekilde güçlendirebilmek için ilkel istek ve dürtüleri gün yüzüne çıkarabilen bir eğitim verilmezse bireyin maddi istekleri, kişisel hırsları ve bireysel egosu daha da

artacak bununla birlikte hem kendisi hem de toplum için daha tehlikeli, oyunbaz ve kurnaz bir hal alacaktır. Bununla birlikte daha az fedakâr, tamamen kendine dönük bir karaktere sahip olmak kaçınılmaz bir son olacaktır. Çünkü bireysel arzular, birey yaşamında daima egemendir. Tutkular daima güçlü duygulara bağlı ve çeşitli yerlerden toplamadır (Çamdibi, 2021: 39).

Karakteri oluşturan unsurlar arasındaki ahenk noktasında da zihin, gönül, nefis uyumu ve bunların biricik, benzersiz ve her bireye özgü olması durumu önem arz eder. Zira karakter, zekâ, mizaç, duygu ve heyecanlar, kendini ifade, sosyal durum ve beden yapısından etkilenmektedir. Aslında insanlar birbirine benzer. Örneğin herkesin iki kulağı, iki bacağı, iki gözü vardır. Ama aynı zamanda hiçbir insan bir diğerine benzemez. Karakteristik özellikler ve huylar bizleri diğerlerinden ayırır. İnsan bir olan, uyum içinde olan bir tamamlayıcıdır. Herkes kişilik ve karakter olarak tektir ve bu yapı süreklilik arz eder. Psikolog Siyavuşgil kişiliği, insan bedeni ve bünyesinde bulunan karakter ve mizacı hayatla birleştirerek elde edilen bir üst yapı olarak tanımlamaktadır. Bu üst yapı bir dengeyi ifade eder. Karakterle toplum arasında olan bu denge daha çok uyumu sağlayan hareketlerimizi, yani akli ve duyguları devreye sokacaktır. Din olgusu da duygusal boyutumuzu zenginleştiren önemli bir fenomendir.

SONUÇ

Eğitimin temel hedefi, bireyi iyi insan olarak yetiştirmektir. Bu amaçla maddi ve manevi yönleriyle insanı üstün vasıflarla donatma noktasında zorunlu olan özelliklerin neler olması gerektiğine dair yol göstermek, bireye onu mutlu kılacak iyi nitelikleri kazandırmak ve söz konusu nitelikleri kalıcı davranışlar haline getirmeyi amaçlamak eğitim süreçlerinin ortak hareket noktasıdır. Eğitimin manevi boyutu dikkate alındığında üstün karakterli insanlar yetiştirmek için sürdürülebilir eğitim uygulamaları, programları ve planlarının varlığı kaçınılmaz bir realitedir. Bu bağlamda “Nasıl bir insan yetiştirmeliyiz?” sorusu, teorik ve pratik anlamda eğitime dair bütün düşüncelerin merkezinde yer alır. Eğitim, manevi yönüyle aynı zamanda bir kültürlenme faaliyetidir. Kültürel öğeler eğitim vasıtasıyla nesilden nesle aktarılır ve kültürün içinde yer alan olumlu motiflerin varlığı hem bireyin karakter gelişimine hem de toplumların ilerlemesine katkı sağlar. Olumsuz kültürel motifler ise toplumların bir süre sonra yok olmasına etki eder. Bu manada karakter eğitiminin, eğitim ortamında ve kültür aktarımının desteğiyle verilmesi iyi ve kötü karşılaştırmalarla beraber kişiyi bireysel ve sosyal yönden geliştiren bir süreci ifade eder.

Karakter kavramı hem dini düşüncenin hem de psikoloji ilminin temel kavramları arasında yer alır. Bu sebeple gerek dini eğitim süreçlerinde gerekse psikolojik yaklaşımlarda karakterin yapısı, bebeklik dönemiyle başlayıp yaşam boyu devam eden bir gelişim süreci olarak önemsenmiş ve öncelenmiştir. İyi karakterin toplumlarının henüz çocukluktan itibaren ferdin benliğine, hatıralarına, ruhuna geleceğini yeşillendirmek için ekilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Gazali'ye göre iyi karakter özellikleri, verilecek doğru eğitimle çocuğa benimsetilebilir. İnsan gelecekte karşılaşılabileceği olumsuz ahlaki özelliklere ancak çocukluğunda almış olduğu doğru bir karakter eğitimi ile direnebilir (Çamdibi, 2003).

Bir topluluğun istikbalinin faydalı yetişmiş ve kişilik sahibi bireylere bağlı olduğu bir gerçektir (Ekşi, 2003: 81). Değişen dünyanın şartları ile beraber karakter eğitime olan ihtiyaç artmaktadır denilebilir. Zorunlu değişim ve dönüşümler nesillerini doğru yetiştirme hususunda ebeveynin işini bazen zorlaştırabilmektedir. Her anne-babanın

çocuğunun kendisine ve çevresine faydalı, karakterli bir birey olmasını istemesi olağandır. Bundan dolayı karakter eğitiminde ailenin değeri ve sorumluluğu oldukça önem arz etmektedir. Karakter eğitimi planlı, bilinçli bir şekilde ailede verilmeye başlanmalı ve eğitim-öğretim ile desteklenerek devam etmektedir.

Karakter eğitimi, yalnızca terbiye ile alakalı bir girişim ya da eğitim-öğretim kurumlarının geçici bir isteği değildi. Karakter eğitimi, kişilerin özü ve zekası için saygınlığın ve sağlam bir eğitim-öğretimin temelidir. Küçük bireylerin bireysel karakterlerini doğurmalarında, 'iyi olanı benimsemelerine, iyi olanı sevmelerine ve iyi olanı hayatlarında uygulamalarına' destek olarak; küçük bireylerin, zihinlerini ve hünelerini yeniden toparlamalarına gerek vardır. Şayet bu sağlanırsa, bizler ciddi bir karakter cemiyeti olup tüm olası olumsuzluklara rağmen hürlüğü ve eşitliği korumamız altına almış oluruz (Uysal, 2008).

İyi karakter sahibi nesiller yetiştirmek her şeyden önce onlara örnek olmaktan geçer. Hiçbir çocuk sadece akademik bilgilere ulaşarak karakter sahibi olmaz. Aynı zamanda çevresinde kendisine örnek olacak yetişkinlerin örnek davranışlarını gözlemler ve etkilenirse bu örnek davranışları benimseyebilir.

Gelişim psikolojisi açısından çocukluk dönemi, kişinin karakterinin şekillendiği dönem olmaktadır. Bireyde derin izler bırakacak olaylar bu dönemde gerçekleşir. Yetişkin hayatına hazırlayıcı davranışlar küçük yaşlarda öğrenilir. Kişilik gelişiminin %90'ının çocukluğun ilk altı yılında gerçekleştiği ileri sürülmektedir (Köylü, 2004: 137). Yapılan akademik araştırmalar, bireyin kişilik ve bilişsel özelliklerinin gelişiminin ergenlikten önce büyük oranda tamamlandığını göstermektedir. Gerçekten de karakter bir kişilik yapısıdır ve bu yapı daha doğmadan genlerimiz yoluyla belirlenmiştir. O halde denilebilir ki karakter gelişimi adına bir çocuğa ne kazandırılacaksa bebeklik ve çocukluk olarak tanımlanan dönemde kazandırılmalıdır (Aybey, 2015: 208).

Karakterin niteliği kişiyi toplumda ön plana çıkaran, bireyin çevresinde sevilmesine veya ondan nefret edilmesine neden olan çok önemli bir değer ve ölçüt olabilmektedir. Karakter kavramının fitri yönüne bağlı olarak gelişen şartlar elimizde değildir. Fakat karakter değişikliğinin diğer yönü olan çevrenin etkisi, eğitim, tecrübe gibi etkiler bir açıdan elimizde görünmektedir. Karakter gelişimi için çocukluk ve

ergenlik dönemi önemli evreler olarak görülür. Bireylerin karakter eğitimi için dikkat edilmesi gereken yönler vardır. Çevreden alınan eleştiri ve suçlamalar bireyin karakterini zayıflatabilir. Bundan dolayı toplumumuzun bu açıdan bilgilendirilmesi gerekmektedir. Bireyin karakterinin oluşma sürecinde aile, okul, akranlar, toplum, din, medya gibi pek çok etken vardır. Karakter, ahlaki muhakeme etme ve yapılandırma büyük bir etkidir. Ancak karakter doğruya bağlılıkla birlikte iyi bir bakış açısı ve ahlaki erdemlerin ötesini de gerektirir.

Birey, aileden gelen karakter kazanımlarını farklı olarak ve içinde bulunduğu çevrelerden elde eder. Bireyin kişiliğinin daha çok sosyal ve ahlaki nitelikleri karakteri yansıtır. Karakter, ruha oturmuş katı kurallar ve nüanslar aracılığıyla her durumun kesin ve kararlı ilerlemesi üzerine ruhun kararlılık elde etmiş şeklidir. Doğuştan gelen karakter özellikleri, gelenekler ve insan arasındaki ortaklaşa etkinin oluşumu olarak görülmekte ve her doğuştan gelen karakter, oluşumunu sağlayan kültür ortamının durumlarına göre ele alınmaktadır. Haliyle karakter vasıflarının gelişmesinde genetik miras ve bütün unsurlarıyla çevre beraber dikkate alınmalı, biri terk edilip diğere öncelik verilmemelidir. Nitekim yapılan psikolojik, sosyolojik ve antropolojik araştırmalar, ilk etapta irsiyet ile teşekkül eden karakterin bütünlük ve ahengini tamamlayıcı unsur olarak çevrenin önemini açıkça ortaya koymuştur. Bu hakikati bilerek hareket etmek, karakter gelişimi ve eğitimine dair doğru teori ve pratiklerin geliştirilmesinde kritik bir önem arz eder (Çamdibi, 2021: 25).

Karakter eğitimi yalnızca eğitim kurumlarından verilen bir eğitim olmayıp karakter eğitimi manifestosunda da belirtildiği gibi ebeveynleri, okulu, toplumu ilgilendiren boyutları önemlidir. Program geliştirme ve değerlendirme çalışmalarıyla birlikte, birçok yaklaşım ve aktivite, belli bir plan, program, müfredat ve sistem dâhilinde uygulanabilir (Uysal, 2008: 55).

Dünya üzerinde bireyin sahip olması istenen değerleri öğretmek adına kişilik eğitimi adı verilen ve zorunlu eğitimin başında, belirli bir sistem dâhilinde programlarla devam edecek biçimde geliştirilmiş çok sayıda program uygulanmaktadır (Balat, 2004: 20). Bu tarz karakter eğitimi programları, birçok ülkede ve bütün okullarda uygulanmaktadır. Üstelik eğitim politikaları da bu doğrultuda verilen karakter eğitimlerini destekler niteliktedir (Aslan, 2011: 44).

Din eğitiminin de insanın karakter oluşumu, gelişimi ve eğitimi üzerinde önemli rolü bulunmaktadır. Maddi donanımı ve manevi özellikleriyle kompleks bir yapı arz eden insanı, sahip olduğu potansiyeli yok saymadan, bütün realitesiyle dengede tutmayı amaçlayan önemli unsurlardan biri de dindir. Bu manada insanın manevi yapısının bir bölümünü teşkil eden karakterin eğitimi, dinin öğretileri devre dışı bırakılarak sağlıklı bir şekilde sürdürülebilecek bir süreç değildir (Aybey, 2015: 205).

İslâm dini, insanı manen daha donanımlı kılmak ve ahlâkını güzelleştirmek için, karakterini eğitmeye büyük önem vermiştir. Bu bağlamda dini motifler ile yoğrulmuş bir karaktere sahip olan bireylerin hayata bakışı ve memnuniyet düzeylerinin genel olarak daha olumlu olduğu söylenebilir. Buna karşılık dini esaslardan uzak bir yaşamı tercih eden bireyler, dinin karaktere olumlu katkılarından mahrum oldukları için daha fazla bocalayabilirler. Bu nedenle karakteri dini değerler ile bezenmiş ve kuvvetlenmiş insanlar hayata karşı duruşlarında bir adım önde iken; (Hökelekli, 1981: 139-141) karakterin ana unsurlarından biri olan din eğitimi ve öğretiminin eksikliği, kişide büyük ölçüde bunanımlar ve yıkımlar oluşturabilir. Karakter eğitimi süreçlerinde din eğitiminin işe koşulması bahsi geçen problemlerin en aza indirilmesinde önemli bir yardımcı olacaktır.

Dinin insan ve toplum üzerinde her alanda var olan etkisi hiç şüphesiz karaktere de yansımalar taşımaktadır. Kur'an-ı Kerim, fitratına kodlanan özelliklerinin doğru/yanlış eğitilmesine bağlı olarak insanoğlunun karakterinin şekil alacağını net bir dille ifade eder. Bu manada farklı ayetlerde salt olumsuz, salt olumlu ve nötr karakter özellikleri insan için söz konusu edilir. Yaratıcı, insanın bozgunculuk, nankörlük, cahillik, zalimlik, ümitsizlik, cimrilik, kibir, azgınlık, zayıflık vs. nitelendirmelerle insan karakterinin salt olumsuz yanlarına işaret ederken aynı zamanda bu olumsuz vasıfların eğitimle değiştirilmesi, olumlu yöne kanalize edilmesi gereken özellikler olduğuna da işaret etmektedir (Bayraklı, 2012: 110-130).

Müslüman ahlak eğitimcileri karakter kavramını açıklarken dengeleyici unsurlar ve iç potansiyelleri öne çıkarmış, bunları karakter kuvvetleri olarak nitelendirmişler, dengeleyici unsur olma bakımından en öncelikli karakter kuvvetlerini ise akıl ve irade olarak görmüşlerdir. Akıl, arzu ve öfke gibi kuvvetlerin olumsuz yönde kullanılmasının önüne geçer. Bu kuvvetler kalbin buyruklarına başkaldırırlarsa, akıl

bunlarla bir mücadeleye girer. Arzular, öfkeler ve diğer duygular, kalbe isyan yoluna girer ve ona giden yolları kapatırlarsa akıl, onları yaratılış amaçlarına uygun hale getirmeye çalışır. Bu duyguların tamamen yok edilmesi mümkün değildir. Çünkü insanın hayatını devam ettirebilmesi için bu kuvvetlerin olumlu ve dengeli bir şekilde bulunması gerekir (Doduoğlu, 2020: 53). Aklın bu yoldaki en büyük yardımcısı iradedir. İrade, kalbin isteklerine yönelmektir. İnsan, mantığıyla bir işin sonunu düşünüp algılayıp iyi tarafının neresi olduğunu bildiğinde kendi kendine oraya yönelir. Sebeplerini düşünür ve onu irade eder. Neticede karakter kuvvetleri farklı sorunlarla yüzleşen bireylere bu sorunların üstesinden gelme sürecinde en büyük desteği sunacak güçler haline gelebilir (Demirci, 2017: 97-102).

Karakter eğitimi genelde din eğitimi özelde ise DKAB dersleri açısından da çok önemli bir konudur. Zira din, insanlığa ait değerleri geliştirmede, bu değerleri gelecek nesillere aktarmada önemli bir vasıta olmuştur. Bu yönüyle din, faydalı insan yetiştirme ve topluma dair talepleri okullarda vermeye çabalayan değer eğitimiyle kesişmekte, bu durum din eğitimi ve değer eğitimini beraber düşünmemizi sağlamaktadır. Günümüzün olumsuz şartları altında genç bireylerin kişilik oluşum ve gelişiminin sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesinde eğitim kurumlarının üstleneceği sahiplenici rol ve eğitici çalışmaların sağlayacağı faydalar ayrıca önemlidir. Bu bağlamda DKAB derslerinin, bireyin etik kazanımlarını koruyup ilerletmesinde ve karakterini şekillendirmesinde üstlendiği rol oldukça önemlidir.

Sağlam iman insana güç ve cesaret katarken; ibadetler Allah'a yaklaştırdığı düşüncesi ile huzuru arttırır. Aynı zamanda ibadetler, ahlaki olgunluk açısından da bireye değer katacağı için sosyal çevrenin geri bildirimleri ona moral-motivasyon kazandırır. Genel olarak bakıldığında İslam dininin her ibadet esası, mensubu olduğu bireyi ihtiyacı olsun olmasın daimî bir manevi gelişim sürecine tabi tutar. Dininin sorumluluklarını bilen bir Müslüman'ın yaşanılanlara karşı bakış açısı, muhakemesi, baş etme yöntemleri ve soğukkanlılığı her zaman etkilidir. Kısacası ibadetler insanı psiko-sosyal ve fiziksel açıdan daima daha güçlü kılma potansiyeline fazlasıyla sahiptir (Şeker, 2018: 167).

Zihin, gönül ve nefis dengesi de dini duyguların karaktere yansımaları açısından önemlidir. Zihin eğitimiyle ruhi eğitim olmazsa olmaz bir ikilidir. Çünkü iradeyi

güçlendirme konusunda birtakım problemler ortaya çıkmaktadır. İradeyi sağlıklı bir şekilde güçlendirebilmek için ilkel istek ve dürtüleri gün yüzüne çıkarabilen bir eğitim verilmezse bireyin maddi istekleri, kişisel hırsları ve bireysel egosu daha da artacak bununla birlikte hem kendisi hem de toplum için daha tehlikeli, oyunbaz ve kurnaz bir hal alacaktır. Bununla birlikte daha az fedakâr, tamamen kendine dönük bir karaktere sahip olmak kaçınılmaz bir son olacaktır. Çünkü bireysel arzular, birey yaşamında daima egemendir (Çamdibi, 2021: 39).

Sonuç itibariyle karakter eğitimi net ve mühim bir gereksinimdir. Karakter kavramının hür bir iradeye dayalı olarak geliştirilmesi, değerlerle donatılıp bu değerlerin davranışa dönüştürülmesi, çocukluk döneminde temellerinin atılması ve aile-okul çevre iş birliği içinde geliştirilip olgunlaştırılması gibi hususlar karakterin psikolojik bileşenlerini tamamlayıcı mahiyette işlev gören hususlardır. Bu hususlar dışında karakterin yapısının, mahiyet ve keyfiyetinin tam olarak anlaşılabilmesi, karakterin soya çekim ve çevreyle alakasını tespit etmekle ve karakterin değişebilen bir nitelik arz ettiğini kabul etmekle mümkün olabilecektir. Esas gayesi küçükken alakalı, anlayışlı, üretken, etik ilkelere hakim; genç yaşlarda ise potansiyellerinin bilincinde olan kişiler yetiştirmek olan karakter eğitimi, eğitim teşebbüsünün bir bütünüdür (Ekşi, 2003). Ayrıca din eğitiminin ise temel gayelerinden biri, ruh sağlığı yerinde, kendine ve topluma faydalı, belirli gayeleri olan ve kişilik bütünlüğüne sahip karakterli insanlar yetiştirmektir (Kaymakcan ve Meydan, 2011: 31). Zira din, sosyal hayatta kişilerin birbirleriyle iletişimlerine, hayatın içerisindeki diğer sorunların çözümüne ve ailede bireyin yetiştirilme süreçlerine dair önemli veriler sunar. Çocuklarda ve yetişkin bireylerde ahlaki hal ve hareketlerin oturmuş olması dini değerleri de dikkate alarak hayata geçirilen karakter eğitiminin sonucu olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, N. V. (2021). *Yeniden Terapötik İletişim- Kişiler Arası İlişkiler*. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Adasal, R. (1977). *Normal ve Anormal Yönleriyle Yeni Medikal Psikoloji*. İstanbul: Minnetoğlu Yayınları.
- Ağdemir, S. (1991). "Aile ve Eğitim". *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 1(1): 87-98.
- Apak, H. & Acar, M. H. (2018). "Dindarlığın Bir Boyutu Olarak Maneviyat". *Din Bilimleri Klasik Sorunlar-Güncel Tartışmalar*. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları: 365-381.
- Apaydın, H. (2010). "Ruh Sağlığı-Din İlişkisi Araştırmalarına Bir Bakış". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10 (2), 59-77.
- Armaner, N. (1976). "Şahsiyet Terbiyesinde Dini Kültürün Rolü". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 143-149.
- Arslan, M. (2010). *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Aslan, M. (2011). *İlköğretimde karakter eğitimi ve öğrencilere kazandırılması gereken değerler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Ay, M. E. (2013). "Okul Öncesi Dönemde Din Eğitimi". *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu-II*, 567-579.
- Aybey, S. (2015). "Karakterin Değişmesinde Din Eğitiminin Rolü". *Turkish Studies*, 10: 201-214.
- Ayten, A. (2013). "Transpersonel Psikoloji Nedir Ne Değildir?". *Din Psikolojisi, Dine ve Maneviyata Psikolojik Yaklaşımlar*. İstanbul: İz Yayıncılık, 143-172.
- Ayverdi, İ. (2011). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Bacanlı, H. (2002). *Gelişim ve öğrenme* (6. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Balat, G. U. (2004). Çocuklar ve değerler eğitimi. *Çocuk Çocuk Dergisi*, 8(45), 18-20.
- Başal, H. A. (2004). *Gelişim ve psikoloji: nasıl mutlu bir çocuk yetiştirebilirim?* Morpa Kültür Yayınları.
- Battistich, V. (2000). Character Education, Prevention, and Positive Youth Development *Journal of Primary Prevention*, 21, 75-99.
- Baymur, F. (1997). *Genel Psikoloji*. (13. Baskı). İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Bayraklı, B. (2012). *İslam'da Eğitim*. İstanbul: Bayraklı Yayınları.
- Bayraktar, M. F. (2007). İslam Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri. İstanbul: İFAV Yayınları.
- Biçer, R. (2011). “Kişilik ve Bir Kur’an Terimi Olarak Şâkile”. *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2): 399-418.
- Bilgiz, M. (2006). “Kişiliğin Oluşumunda Fitrat ve Sosyal Çevrenin Etkisi (İsra, 17/84. Ayeti Ekseninde)”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25: 129-148.
- Bilici, A. B. (2015). *Çocuk Psikolojisi ve Din* . İzmir: Akademik Gelişim.
- Bilir, Ş. (1994). *Ana ve çocuk sağlığı*. Ankara: Alkım Yayınları.
- Bostan, Y. (2014). “Çocukta Değer Bilinci ve Karakter Eğitimi”. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2: 106-112.
- Bozan, A. (2020). *Din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinde karakter eğitimi yaklaşımı ile değerlerin eğitimi* (Yüksek lisans tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Buhari, M. (2002). *el-Camiu's-Sahih*. Beyrut: Daru'l-Fikr.
- Can, M. S. (2021). *Din kültürü ve ahlak bilgisi dersi ile sosyal bilgiler dersi öğretim programlarının karakter eğitimi bağlamında incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Ceylan, İ. (2013). “Kişilik Gelişimi Din İlişkisi”. *Din ve Bilim – Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2(2): 50-72.

- Cook, C. H. (2004). "Addiction and Spirituality". *Addiction*, 99: 539–551.
- Çağcıoğlu, İ. (2016). *Din Sosyoloğisi*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Çağlan, K. (2019). *Psikolojik Hastalıkların Yanlış Yorumlanması ve İnanç Eksikliği Olarak Damgalanması Sürecinde Manevi Destek İhtiyacı*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çamdibi, H. M. (2003). *Din Eğitiminde İnsan ve Hayat*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- , (2021). *şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Çelikel, B. (2013). "Dinî Danışmanlık: Psikoterapi ile Din Eğitiminin Buluşma Noktası". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 13(3): 55-68.
- Çelikkol, S. (2010). "Farabi'nin Toplum Görüşü". *Bilimname*, 19(2): 99-115.
- Çileli, M. (1981). *14-18 yaşları arasındaki öğrencilerde ahlaki yargının zihinsel gelişim psikoloğisi yaklaşımı ile değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Ankara.
- Demirci, İ. (2017). *Huzurlu ve Mutlu Yaşamın Değerler ve Karakter Güçleri Bağlamında Karma Bir Araştırmayla İncelenmesi* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, İstanbul.
- Dewey, J. (2004). *Demokrasi ve eğitim*. (T. Göbekçin, Çev.). Ankara: Yeryüzü Yayınevi.
- Doduoğlu, S. (2020). *İslâm Tasavvuf Geleneğinde Ahlâk Eğitimi Kimyây-ı Saâdet Örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.
- Doğan, M. (2017). "Karakter Gücü Olarak Sabır ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisi". *The Journal of Happiness & Well-Being*, 5(1): 134-153.
- Ebu Davud, S. (1992). *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Ekşi, H. & Katılmış, A. (2011). *Karakter Eğitimi El Kitabı*. İstanbul: Nobel Yayınları.

- Ekşi, H. & Kaya, Ç. (2016). *Manevi Yönelimli Psikoterapi ve Psikolojik Danışma*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Ekşi, H. (2003). “Temel İnsanî Değerlerin Kazandırılmasında Bir Yaklaşım: Karakter Eğitimi Programları”. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(1): 79-96.
- , H. (2006). Bilişsel ahlak gelişimi kuramı: Kohlberg ve sonrası. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 29-38.
- Ergün, M. (1994). *Eğitim Sosyolojisi*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Ertürk, S. (1975). *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Yelkenetepe Yayınları.
- Eryılmaz, A. (2017). “Pozitif Psikoterapiler”. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 9(3): 346-362.
- Gülçür, M. K. (1991). *Kur'an'da Karakter Eğitimi* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Gülüm, İ. V. (2012). “Psikoterapilerin Olası Olumsuz Etkileri”. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 4(4): 506-519.
- Güngör, E. (1995). *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*. Ankara: Ötüken Yayınları.
- Gürel, R. (2017). “Muhammed İkbâl'e Göre Şahsiyet Eğitiminde Fiziksel Çevrenin Yeri”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21 (3): 1941-1972.
- Gürhan, C. (2006). Kişilik Gelişimi. ed.) Binnur Yeşilyaprak, *Eğitim Psikolojisi, Gelişim-Öğrenme-Öğretim*, Pegem A Yay., Ankara, 135-140.
- Hill, P. C. & Pargament, K.I vd. (2000). “ Conceptualizing Religion and Spirituality: Points of Commonality, Points of Departure. *Journal for Theory of Social Behaviour* 30/1, 21-83. Çev. Nurten Kımtır. *Çanakkale 18 Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(2013): 85-118.
- Hill, P. C. & Park, K. I. (2015). “Din ve Maneviyatın Kavramsallaştırılması ve Ölçülmesindeki Gelişmeler”. Çev. Mustafa Ulu. *Bilimnâme* 28(1): 343-368.
- Hökelekli, (1996), “Fıtrat”. *DİA*.13, İstanbul: TDV Yayınları, 47-48.
- , H. (1998). Çocukta ahlak gelişimi ve eğitimi. *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*.

- , H. (2008). *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ....., H. (2010). “Şahsiyet”. *DİA*, 38, İstanbul: TDV Yayınları, 297-298.
- Işık, Ş. (2019). *Psikolojiye Giriş*. Ankara: Pegem Akademi.
- İşbilici, H. İ. (2021). *Online Manevi Danışmanlık*. İstanbul: İskenderiye Yayınları.
- Kara, E. (2019). “Dini İnançın Bilişsel Davranışçı Terapiye Entegrasyonu”. *Dini Araştırmalar*, 22(55): 159-180.
- Kara, O. (2012). “Kur’an’a Göre İnsan Şahsiyetine Etki Eden Faktörler”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/ 25, 1-24.
- Karaismailoğlu, A. (2007). *Mesnevi* 1/3, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karataş, E. (2014). “Çocuk Edebiyatında “Karakter” Kavramı”. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33: 60-79.
- Karatay, Halit, “Karakter Eğitiminde Edebi Eserlerin Kullanımı”, *Turkish Studies* 6/1 (2011): 1439-1454.
- Kaya, N.K. (2022). *Amerika Birleşik Devletleri’nde uygulanmakta olan karakter eğitimi programlarının incelenmesi ve türkiye’de karakter eğitimi programlarının geliştirilmesine yönelik öneriler* (Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaya, M. (2002), “Kindi”. *DİA*.26, İstanbul: TDV Yayınları, 41-58.
- Kaymakcan, R. & Meydan, H. (2011). “Din Kültürü ve Ahlak Programları ve Öğretmenlerine Göre Değerler Eğitimi”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 9(21): 29-55.
- Kerschensteiner, G. (1977). *Karakter Kavramı ve Terbiyesi*. çev. H. Fikret Kanad. Ankara: Milli Eğitim Yayınları.
- Kesgin, S. (2018). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Aracılığıyla Bir Karakter Eğitimi Uygulaması: Salih Amel/Erdemler Ağacı, *Toplumsal Bütünleşmede Değerler ve Eğitimi: III. Uluslararası Değerler Eğitimi Kongresi Bildiriler Kitabı*, s. 295-315.
- Kıncal, R. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Nobel Yayınevi.

- Kızılar, H. (2014). "Ahlaki Değerlerin Şahsiyet Oluşumuna Etkisi". *Milli Eğitim* 43(204): 5-17.
- Koç, A. (2005). "Okul Öncesi Dönemde Ailede Çocuğun Din Eğitimi". *Çocuk Sorunları ve İslam Sempozyumu*. İstanbul: Ensar Yayınları.
- Koç, M. (2016). "Türkiye'deki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Çalışmaları Bağlamında I. Uluslararası Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Kongresi Üzerine Bibliyometrik Analizler". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(2): 37-94.
- Kohlberg, Lawrence. *The Philosophy of Moral Development*. New York: Harper and Row, 1981.
- Komisyon. (2018). *Kur'an Yolu Meâli*. Trc. Karaman, Çağrı, M., Dönmez, İ. K., Gümüş, S. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. 8. Basım.
- Kozacıoğlu, G. (1988). "Psikoterapötik Ortama Giriş". *Psikoloji Çalışmaları*, 16: 125-140.
- Köknel, Ö. (1983). *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Koroğlu, E. & Türkçapar, H. (2011). *Psikoterapi Yöntemleri*. Ankara: HBY Yayınları.
- Köylü, M. (2004). "Çocuk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 45(2): 137-154.
- Köylü. (2007). "Ruh Sağlığı ve Din: Batı Toplumunu Açısından Bir Değerlendirme". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23: 65-92.
- Kuşin, İ. (1999). *Ruh sağlığı ve ahlak gelişimi*. Marmara Üniversitesi Anaokulu/Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı. İstanbul: Ya-pa Yayınları.
- Küçük, M. (2017). *Manevi Rehberlik 1*. İstanbul: Ahir Zaman Yayınları.
- MEB (2010) İlköğretim (4.5.6.7 ve 8. sınıflar) din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programı ve kılavuzu, Ankara.
- Mengüşoğlu, T. (1979). *İnsan ve Hayvan, Dünya ve Çevre*. İstanbul: İ.Ü.E.F. Yayınları.

- Meydan, H. (2012). *İlköğretim okullarında değerler ve karakter eğitimi* (Doktora tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Meydan, H. (2014). Okulda değerler eğitiminin yeri ve değerler eğitimi yaklaşımları üzerine bir değerlendirme. *Beü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 93-108.
- Müslim, H. (2003). *el-Camiu's-Sahih*. Beyrut: Daru'l-Fikr.
- Nesai, E. A. (1992). *Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Oruç, C. (2010). "Okul Öncesi Dönemde Dini Duygunun Kökenleri ve Gelişimi". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(1): 75-96.
- , (2011). *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları.
- , (2014). "Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitimi: Teorik Çerçeve, Yaklaşımlar ve Uygulama Örnekleri". *Children*, 50(2): 112-122.
- Özakkaş, T. (2018). "Psikoterapi Tarihi ve Bütüncül Psikoterapi". *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, 1(1): 1-24.
- Özdemir, O. & Özdemir, P. G. & Kadak, M. T. & Nasıroğlu, S. (2012). "Kişilik Gelişimi". *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(4): 566-589.
- Öztürk, E. & Ayhan, H. (2021). "Psikoterapinin Temel İlkeleri ve Temel Bileşenleri", *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 6(1): 136-158.
- Öztürk, E. (2020). *Travma ve Dissosiyasyon: Psikotravmatoloji Temel Kitabı*. 2. Baskı. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.
- Özyılmaz, Ö. (2003). *Çocukluk ve Gençlik Çağında İslami Eğitim ve Psikolojik Temelleri*. Pınar Yayınları: İstanbul.
- Pamuk, A. (2007). "Karakter Eğitimi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi I". *Ulusal İlköğretim Kongresi (Sözlü Bildiri)*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Peker, H. (1986). "Olumlu Şahsiyet Özellikleri ve Din". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1): 100-105.

- Peterson, P. N. & Seligman, M. E. (2004). "Strengths of Character and Well-Being". *Journal of Social and Clinical Psychology*, 23: 603-619.
- Sapsağlam, Ö. & Ömeroğlu, E. (2016). *Okul Öncesi Dönemde Karakter ve Değerler Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Sayar, K. & Dinç, M. (2008). *Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Sayar, K. (2019). *Başlı Sınıklar İçin Kılavuz*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sözgün, Z. "Genelde Eğitim Özelde Din Eğitimi Verilirken Gelişim Dönemi Özelliklerinin Önemi". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 4(1): 65-80.
- Şahin, Z. A. (2018). "Din ve Psikoloji Arasındaki Uçurum Gerçekten Ne Kadar Derin? Psikoterapilerdeki Dini İzler". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 22(3): 1607-1632.
- Şeker, N. (2018). "Dini İbadetlerle Psikoterapi". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(8): 165-187.
- Şimşek, E. (2004). "Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Özellikleri ve Din Eğitimi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4(4): 207-220.
- Şimşek, S. & Alkan, V. (2019). "Karakter ve Değer Eğitimi Dersinin Kazanımları". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20: 1263-1278.
- Şirin, T. (2016). "Manevi Danışma ve Rehberlikte Yeni Bir Model Önerisi İ.H.S.A.N. Modeli ve Vaka Sunumu". *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik I*. İstanbul: DEM Yayınları.
- Tanrıverdi, N. (2021). *Gençlere Allah İnancı Eğitiminde Esmâ-i Hüsnâ*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Tarhan, N. (2011). *Güzel İnsan Modeli*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- , (2020). *Bilinçli Genç Olmak*. İstanbul: Tenzile Erdoğan İHL Yayınları.
- , (2021). *Eğitimde Yeni Doğrular ve 21. Yüzyıl Becerileri*. <https://www.youtube.com/watch?v=CV8Y6W7ifHY>

- Tavukçuoğlu, M. (2002). “Okul Öncesi Çocuğunun Eğitiminde Din Duygusu ve Din Eğitimi”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14: 51-64.
- Tezcan, M. (1985). *Eğitim Sosyolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Turan, İ. (2014). “Karakter Eğitimi: Amerika Örneği”. *Marife*. Bahar, 75-92.
- Turan, Y. (2009). *Kişilik Özellikleri ve Dinsel Yönelimler Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Uysal, F.(2008). *Karakter Eğitimi Programlarının Değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Üker, H. & Gurbetoğlu, A. (2020). “Farabi Felsefesinin Temellerinde Karakter Eğitimi”. *Akademik Platform Eğitim ve Değişim Dergisi*, 3(2): 275-287.
- Ünal, Y. & Pekdemir, Ş. & Gündoğdu, Y. B. & İyibilgin, O. & Kar, S. (2016). *Uluslararası Kişilik ve Karakter İnşasında Dinin Yeri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Ordu: Ordu İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Yalçın, B. (2019). *Dini Psikoterapi Ekseninde Karakter Eğitimi* (Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Yapıcı, A. & Kayıklık, H. (2005). “Ruh Sağlığı Bağlamında Dindarlığın Öz Saygı ve Kaygı ile İlişkisi: Çukurova Üniversitesi Örneği”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 3(9): 177-206.
- Yazıbaşı, M. A. (2017). “Çocukluk Döneminde Din ve Din Eğitiminin Çocuklara Kazandırdıkları”. *İnsan ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 6(1): 309-326.
- Yıldırım, G. (2007). *İlköğretim düzeyinde bir karakter eğitimi programı model önerisi ve uygulanabilirliği* (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yıldız, T. (2021). *Gelişim Psikolojisi*. İstanbul Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi. https://cdnacikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/20_21_Bahar/gelisim_psikolojisi/2/index.html

Yılmaz, F. (2021). “Ahlaki Karakter Kavramı ve Psikolojik Bileşenleri”. *Başkent University Journal of Education*, 8(1): 238-252.

Yılmaz, F. (2021). Karakter Eğitimi ve Karakter Eğitimi Programları. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi* 12 (1), 234-257.

Yılmaz, O. (2016). “Kurgusal Nitelikli Çocuk Kitapları ve Karakter Eğitimi”. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 4 (3): 311-325.

ÖZGEÇMİŞ

A. EĞİTİM

Yüksek Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Felsefe ve Dini Bilimler Bilim Dalı, 2021, İstanbul

Lisans: Yakın Doğu Üniversitesi, 2017, Kıbrıs

B. MESLEKİ DENEYİM

2017-2019 Ortaöğretim ve Liselerde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği

2019 Diyanet İşleri Başkanlığı Yaz Kursu Din Eğitimi Öğretmenliği

2019- Özel bir yükseköğrenim yurdunda müdür yardımcılığı yapmaktayım.

C. TEZ İLE İLGİLİ BELGELER VE EĞİTİMLER

Pedagojik Formasyon

Manevi Danışmanlık ve Rehberlik

Okul Öncesi Gelişimi ve Eğitimi

İşaret Dili Öğretici ve Tercüman Eğitimi

Bireysel ve Toplumsal Travma

D. AKADEMİK ÇALIŞMALAR

Kıbrıs İlim Hikmet Araştırma Kulübü Hakemli Dergi'nin Ebu Hanife sayısına, Ebu Hanife'nin Hocası Hammad bin Ebu Süleyman'ın Hayatı adlı çalışmam yayımlanmıştır.

Sabahattin Zaim Üniversitesi 2021 Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Kongresi'ne "Karakter Eğitimi" konusu ile katılım sağladım.